

Studia
Politicae Tom 42
Universitatis 2026
Silesiensis

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Studia Politicae Universitatis Silesiensis

Tom 42

pod redakcją
Macieja Marmoli

REDAKTOR NACZELNY / EDITOR-IN-CHIEF

dr Maciej Marmola Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk Politycznych

ZASTĘPCY REDAKTORA NACZELNEGO / VICE-EDITOR-IN-CHIEFS

dr hab. Arkadiusz Lewandowski, prof. UKW Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Wydział Nauk o Polityce i Administracji, Katedra Systemów Politycznych i Administracyjnych

dr Dawid Pięniżny Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Politologii

Kolegium redakcyjne / Scientific Advisory Board

prof. dr hab. Marek Barański Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych; [dr hab. Marian Gierula](#), prof. UŚ Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; dr hab. Jan Iwanek, *professor emeritus* Uniwersytet Śląski w Katowicach; dr hab. Mariusz Kolczyński, prof. UŚ Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; [dr hab. Zbigniew Oniszczyk](#), prof. UŚ Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej; prof. dr hab. Mieczysław Stolarczyk Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych; prof. dr hab. Sylwester Wróbel Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych

Rada Naukowa „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” / Scientific Advisory Board of “Studia Politicae Universitatis Silesiensis”

Luis Aguiar de Luque, Dr., Carlos III University of Madrid (Spain); Andrzej Antoszewski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Wrocław (Poland); Roman Bäcker, PhD, DSc, (Full) Professor, Nicolaus Copernicus University in Toruń (Poland); Ladislav Cabada, doc. PhD., Metropolitan University Prague (Czechia); Roman Chytil, doc. PhD., Masaryk University in Brno (Czechia); Bogusława Dobek-Ostrowska, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Wrocław (Poland); Guillermo Escobar Roca, PhD, DSc, ProfTit, University of Alcalá (Spain); Ján Koper, PhD, DSc, ProfTit, Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Alexander Korochensky, PhD, DSc, ProfTit, Belgorod State University (Russian Federation); Bronislav Kováčik, PhD, DSc, Assoc. Prof., Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Barbara Krauz-Mozer, PhD, DSc, (Full) Professor, Jagiellonian University (Poland); Fulco Lanchester, PhD, DSc, (Full) Professor, Sapienza University of Rome (Italy); Maria Marczevska-Rytko, PhD, DSc, (Full) Professor, Maria Curie Skłodowska University in Lublin (Poland); Tomasz Mielczarek, PhD, DSc, (Full) Professor, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland); Andrzej Podraza, PhD, DSc, John Paul II Catholic University of Lublin (Poland); Viktor A. Sidorov, PhD, Professor, Saint Petersburg State University (Russian Federation); Ildefonso Soriano López, PhD, DSc, ProfTit, Complutense University of Madrid (Spain); Stanisław Sulowski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Warsaw (Poland); Alicja Stępień-Kuczyńska, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Lodz (Poland); Jarosław Uściak, PhD, DSc, Assoc. Prof., Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia); Milan Vošta, PhD, DSc, Assoc. Prof., Metropolitan University Prague (Czechia); Tadeusz Wallas, PhD, DSc, ProfTit, Adam Mickiewicz University (Poland); Klaus Ziemer, PhD, DSc, ProfTit, Trier University (Germany); Arkadiusz Żukowski, PhD, DSc, (Full) Professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Poland)

Półrocznik recenzowany, wydawany przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach / **Peer-reviewed semi-annual**, published by the University of Silesia Press

Obecny stan i przyszłość polskiej politologii w opiniach jej przedstawicielek i przedstawicieli: główne ustalenia badawcze i wnioski praktyczne

The Current State and Future of Polish Political Science in the Opinions of Its Representatives: Main Research Findings and Practical Conclusions

Piotr Obacz*

Tomasz Rosowski**

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie obrazu opinii polskich politolożek i politologów na temat właściwej im dyscypliny naukowej – nauki o polityce i administracji – odtworzonego na podstawie autorskich badań, z uwzględnieniem całościowego kontekstu, który wpływa na kształtowanie się percepcji, diagnoz, stanowisk pracowniczek i pracowników badawczo-dydaktycznych. W artykule syntetycznie omówiono główne ustalenia z badań przeprowadzonych w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Badania te miały

Abstract

The aim of this article is to present the current state of opinion among Polish political scientists on their academic discipline – political science and administration – based on original research, taking into account the overall context that influences the perceptions, diagnoses, and statements of research and teaching staff. The article provides a summary of the main findings of research conducted as part of a project funded by the National Science Centre. The research was meta-scientific in nature and fell within the research current: the study of

* Uniwersytet Jagielloński; <https://orcid.org/0000-0001-6397-2569>; piotr.obacz@uj.edu.pl

** Uniwersytet Jagielloński; <https://orcid.org/0009-0002-4570-6886>; tomasz.rosowski@student.uj.edu.pl

charakter metanaukowy i wpisują się w nurt badawczy *the study of political science as a discipline / sociology of political science*. Były realizowane metodą wywiadów swobodnych na grupach pracowniczek i pracowników badawczo-dydaktycznych pięciu polskich uniwersytetów. Dane uzyskane do analiz jakościowej i porównawczej zostały wyekstrahowane z materiału w postaci ponad 18 godzin wywiadów. W rezultacie możliwe było odtworzenie złożonego obrazu postaw, przekonań i opinii (wymiar poznawczy badań), a otrzymane wyniki pozwoliły sformułować praktyczne wnioski dotyczące zarządzania bieżącym funkcjonowaniem oraz rozwojem dyscypliny nauki o polityce i administracji w Polsce (wymiar praktyczny badań).

Słowa kluczowe: dyscyplina naukowa, badania metanaukowe, badania nad politologią, nauki o polityce i administracji, politologia

political science as a discipline / sociology of political science. It was conducted using the method of non-directive interviews with groups of scholars at five Polish universities. The data obtained for qualitative and comparative analyses was extracted from over 18 hours of interviews. As a consequence, it was possible to reconstruct a complex picture of the attitudes, beliefs, and opinions (cognitive dimension of the research), and the results obtained allowed for the formulation of practical conclusions concerning the management of the current functioning and development of the discipline of political science and administration in Poland (practical dimension of the research).

Keywords: scientific discipline, meta-scientific research, studies on political science, political science and administration, political science

Wprowadzenie: studia nad polską politologią jako dyscypliną naukową

Politologia – czy też w ujęciu formalnym: dyscyplina nauki o polityce i administracji (dalej: NoPiA) – jako dyscyplina naukowa i obszar badań ma szczególną wagę. Ocena ta wynika nie tylko z subiektywnych przekonań autorów artykułu, lecz także z opinii uczestniczek i uczestników badania, o którym traktuje niniejsze opracowanie. Politologia jest dyscypliną w znacznym stopniu przyczyniającą się do rozwoju wiedzy o społecznym wymiarze rzeczywistości dzięki analizom jej trwałego aspektu – polityki. Ta ostatnia stanowi niezwykle złożoną przestrzeń relacji międzyludzkich oraz decyzji i działań, które kształtują początek, wpływają na funkcjonowanie i określają przyszłość państwa, instytucji, ustrojów i systemów politycznych, partii, organizacji, ruchów, podziałów, konfliktów i porozumień, różnorodnych struktur i form relacji społeczno-politycznych na wielu możliwych poziomach – od skali mikro do skali globalnej.

Polska politologia, podobnie jak inne dyscypliny naukowe, funkcjonuje w konkretnych okolicznościach prawnych, politycznych oraz związanych z utrwalonymi sposobami prowadzenia nauki i organizacji spraw wspólnot naukowych, a także

w określonych uwarunkowaniach wynikających z zarządzania uniwersytetem, nauką i dydaktyką. Z tego względu mierzy się z licznymi problemami i wyzwaniem, nieobojętnymi ani dla stanu i rozwoju dyscypliny naukowej jako takiej, ani dla ludzi, którzy ją współtworzą. Dlatego właśnie badania metanaukowe, wpisujące się – jak w omawianym tu przypadku – w szeroki i zróżnicowany nurt dociekań zwany *the study of political science as a discipline* (bądź *sociology of political science*) są tak istotne: pozwalają rozpoznać postawy i poglądy, sposoby myślenia i kierunki działania przedstawicielek i przedstawicieli dyscypliny NoPiA. Badania tego rodzaju dostarczają ważnej poznawczo i praktycznie wiedzy na temat życia dyscypliny i osób w tym dynamicznym procesie uczestniczących. Diagnozy sytuacji nauki polskiej i stanu dyscypliny NoPiA, oceny jej perspektyw, postawy wobec reprezentowanej dyscypliny i środowiska akademickiego, poglądy na organizację uniwersytetów i nauki etc. mają kluczowe znaczenie, gdy celem jest rekonstrukcja szczegółowego obrazu sytuacyjnego dyscypliny naukowej. Wobec powyższego jako cel artykułu określono charakterystykę opinii polskich politolożek i politologów dotyczących ich dyscypliny – nauki o polityce i administracji – odtworzonego na podstawie autorskich badań, z uwzględnieniem całościowego kontekstu, który rzutuje na kształtowanie się percepcji, diagnoz, stanowisk pracowniczek i pracowników badawczo-dydaktycznych.

Wiele czynników wpływa na percepcję politolożek i politologów oraz na formułowane przez nich diagnozy i oceny, a także na to, jak się czują jako członkinie i członkowie życia akademickiego i jakie „strategie” funkcjonowania przyjmują w swoich środowiskach zawodowych. Dyskusje nad owymi czynnikami i uwarunkowaniami z nich wynikającymi – politycznymi, prawnymi, środowiskowymi, organizacyjnymi, związanymi z zarządzaniem – toczą się wśród przedstawicielek i przedstawicieli NoPiA nieustannie, czego dowodzą liczne publikacje i komentarze (tylko z ostatnich lat zob. np. Blok, 2020; Filipowicz, 2017, 2022; Janowski, b.d.; Karwat i Pierzchalski, 2022; Obacz, 2020, 2023, 2024; Pierzchalski, 2018, 2022; Witkowski, 2022; Żukowski, 2021). Dyskusje te nakładają się na debaty na temat tożsamości, rozwoju i przyszłości politologii w Polsce, przy czym pierwszych od drugich niepodobna oddzielić (zob. np. Laska, 2023; Pierzchalski, 2014; Ścigaj, 2023a, 2023b; Węgrzecki, 2023; a także American Political Science Association, 2011; Eisfeld, 2012; Eisfeld i Pal, 2010; Karwat, 2021a, 2021b; Szewczak, 2017). Tym ważniejsze okazuje się sukcesywne podejmowanie pogłębionych badań empirycznych nad politologią jako dyscypliną naukową. Co paradoksalne, nie były one jednak prowadzone w naszym kraju od trzynastu lat, czyli od czasu badań i opublikowania monografii *Kim jesteś, politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce* Barbary Krauz-Mozer, Piotra Borowca i Pawła Ścigaja (2012). Badania omawiane w niniejszym artykule wypełniają oczywistą lukę, jaka powstała w ciągu ponad dekady, a jednocześnie są wyrazem innego podejścia metodologicznego i merytorycznego aniżeli zastosowane przez wymienionych troje autorów z ośrodka krakowskiego.

Odpowiadając na potrzebę (i zarazem oczekiwanie) badań metanaukowych nad polską politologią, zespół w składzie: dr Piotr Obacz, lic. Dagmara Cichoń, Wiktoria Szczerbak i lic. Tomasz Rosowski zrealizował projekt badawczy pt. „Obecny stan i przyszłość polskiej politologii w opiniach jej przedstawicieli i przedstawicieli. W poszukiwaniu podstaw kształtowania procesów rozwojowych dyscypliny nauki o polityce i administracji w Polsce”, sfinansowany przez Narodowe Centrum Nauki (nr decyzji: 2024/08/X/HS5/00097); grant został przyznany w ramach konkursu „Miniatura” 8. Dzięki przeprowadzonym badaniom możliwe stało się odtworzenie złożonego obrazu postaw, przekonań i opinii polskich politolożek i politologów na temat właściwej im dyscypliny naukowej (wymiar poznawczy), a uzyskane wyniki pozwoliły również sformułować rekomendacje dotyczące zarządzania bieżącym funkcjonowaniem oraz rozwojem dyscypliny nauki o polityce i administracji w Polsce (wymiar praktyczny). Ponieważ całe badanie i jego wyniki zostały szczegółowo i wyczerpująco przedstawione w recenzowanej monografii naukowej (Obacz, Cichoń, Szczerbak i Rosowski, 2025 – dalej: *Raport*, 2025), na podstawie której opracowano także ten artykuł, zaprezentowano w nim jedynie główne konkluzje w postaci podsumowań wyników weryfikacji hipotez badawczych. Zawarto tu również wybrane wnioski praktyczne, których wysunięcie umożliwiła odpowiedzialna interpretacja bogatego materiału badawczego. Pozostaje mieć nadzieję, że niniejsza praca posłuży jako zachęta do zapoznania się z monograficznym ujęciem autorskich badań, nade wszystko zaś – jako zachęta do rozległej debaty politologicznej, a niewykluczone, że i do konkretnych decyzji w sprawie dalszego rozwoju dyscypliny NoPiA.

Założenia metodologiczne badania

Badanie realizowano metodą wywiadów grupowych o ograniczonym poziomie standaryzacji i ustrukturyzowania (tj. wywiadów swobodnych), a zatem nadano mu charakter jakościowy. Wywiady przeprowadzono na pięciu uniwersytetach – kolejno na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Wrocławskim, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytecie Warszawskim. Dobór próby opierał się na zasadzie dobrowolności udziału, czyli na indywidualnych decyzjach politolożek i politologów. W badaniach uczestniczyło łącznie 17 osób spośród 359 pracowniczek i pracowników badawczo-dydaktycznych właściwych jednostek wymienionych uniwersytetów, którzy byli przypisani do dyscypliny NoPiA (wszystkie osoby, które zgłosiły się do badań, reprezentowały ją w 100%, tj. nie dzieliły przypisania do NoPiA z innymi dyscyplinami w różnych proporcjach). Sumaryczna długość przeprowadzonych wywiadów wynosi 18 godzin 10 minut.

Tabela 1

Liczba pracowniczek i pracowników NoPiA w podziale na uniwersytety

Uczelnia	Jednostka	Liczba pracowniczek badawczo-dydaktycznych	Liczba pracowniczków badawczo-dydaktycznych NoPiA 100%	Liczba pracowniczków badawczo-dydaktycznych NoPiA 75%/25%	Liczba pracowniczków badawczo-dydaktycznych NoPiA 50%/50%	Liczba pracowniczków badawczo-dydaktycznych NoPiA 25%/75%	Liczba uczestników badania
Uniwersytet Jagielloński	Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych	68	27	3	2	6	2 (z INPiSM)
	[ogółem Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych]	[224]	[66]	[15]	[2]	[13]	
Uniwersytet Wrocławski	Instytut Politologii	48	42	4	–	2	4
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	Wydział Nauk o Polityce i Administracji	31	25	4	2	–	3
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Instytut Nauk o Polityce i Administracji	40	40	–	–	–	3
Uniwersytet Warszawski	Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych	172	82	8	17	–	5
Łącznie		359	216	19	21	8	17

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2

Profil uczestniczek i uczestników badania

Uczelnia	Liczba uczestników badania	Liczba osób ze stopniem doktora	Liczba osób ze stopniem doktora habilitowanego	Liczba profesorów uczelni	Liczba osób z tytułem profesora	Przynależność do NoPiA 100%	Wskazane inne dyscypliny		
							Przynależność do NoPiA i innej dyscypliny 75%/25%	Przynależność do NoPiA i innej dyscypliny 50%/50%	Przynależność do NoPiA i innej dyscypliny 25%/75%
Uniwersytet Jagielloński	2	1	-	1	-	2	-	-	-
Uniwersytet Wrocławski	4	4	-	-	-	4	-	-	-
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	3	3	-	-	-	3	-	-	-
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	3	2	-	-	1	3	-	-	-
Uniwersytet Warszawski	5	-	2	2	1	5	-	-	-
Łącznie	17	10	2	3	2	17	-	-	-

Źródło: opracowanie własne.

Podczas wywiadów prowadzący dysponowali formularzem, na który składało się 37 pytań, podzielonych na następujące sekcje (obszary) tematyczne:

- I. Pytania otwierające.
- II. Stosunek do dyscypliny NoPiA.
- III. Ocena stanu dyscypliny; ocena problemów i wyzwań stojących przed dyscypliną NoPiA.
- IV. Miejsce dyscypliny NoPiA w systemie nauki polskiej i w układzie dyscyplin naukowych.
- V. Organizacja dyscypliny NoPiA.
- VI. Przedmiot, kierunki oraz cele i funkcje badań politologicznych.
- VII. Cele kształcenia politologicznego.
- VIII. Zarządzanie rozwojem dyscypliny.

Ze względu na charakter metody badawczej prowadzący spotkania nie „odpytywali” osób badanych z kolejnych zagadnień; pytania z formularza wywiadu stanowiły wskazówki dotyczące tego, czego chciano się dowiedzieć, co starano się poznać za pomocą wypowiedzi uczestniczek i uczestników. Uzależniano więc sposób zadawania pytań i ich kolejność od dynamiki rozmowy oraz od kierunków, w jakich zmierzała dyskusja – prowadzący wywiady dostosowywali się do uczestniczek i uczestników, nie ingerowali w ich wypowiedzi i umożliwiali im swobodne wyrażanie opinii.

Procedura badawcza obejmowała następujące etapy: wywiady – przetwarzanie materiału z wywiadów i przygotowanie ich do kodowania – kodowanie (metodą *in vivo*) – analiza jakościowa – analiza porównawcza (dane z jednego badania w stosunku do danych z innych) – analiza porównawcza wyników uzyskanych z całości badań z wynikami badania ankietowego zrealizowanego w pierwszym kwartale 2023 r. (zob. Obacz, 2024) – interpretacja – wnioski.

W związku z przyjętym założeniem, że badaną przez nas rzeczywistość najlepiej pojmują jej podmioty, które tej rzeczywistości doświadczają i ją współtworzą, złożony przedmiot badania przedstawia się następująco:

- stosunek polskich politolożek i politologów do właściwej im dyscypliny naukowej oraz ocena jej obecnego stanu i perspektyw;
- postrzeganie problemów i wyzwań stojących przed dyscypliną NoPiA (dotyczących m.in. sfery naukowej/badawczej, dydaktycznej, organizacyjnej, środowiska politologicznego), zarówno obiektywnych, jak i ujmowanych subiektywnie;
- opinie i postawy dotyczące organizacji nauki, uniwersytetów oraz dyscypliny NoPiA i jej miejsca w systemie nauki i układzie dyscyplin naukowych;
- opinie o sposobach prowadzenia badań politologicznych i kształcenia politologicznego;
- zdolność do identyfikacji nowych trendów naukowych i tematów badawczych w ramach dyscypliny, a także szerzej – nauk politycznych;

- stanowisko wobec rozwoju dyscypliny w ujęciu formalnym, strukturalnym, naukowym etc.

Za cele opisywanych tu badań przyjęto zaś:

- wysondowanie opinii i postaw, uzyskanie w nie wglądu i rozeznanie się w sposobach rozumowania politolożek i politologów, a w konsekwencji uchwycenie prawidłowości;
- lepsze, pogłębione zrozumienie różnorodnych poglądów przedstawicielek i przedstawicieli dyscypliny nauki o polityce i administracji w Polsce;
- wniknięcie w meandry funkcjonowania nauki polskiej i samej dyscypliny NoPiA oraz rodzących się na ich tle znaczeń, wyrażanych poprzez opinie, postawy, diagnozy, stanowiska;
- określenie możliwości i zasadności kolejnych badań lokujących się w nurcie wskazanym we wstępie oraz „przetarcie szlaku” ich realizatorom;
- ustalenie, czy wybrana metoda może być odpowiednia do innych, pogłębionych badań w tej materii.

Wobec złożonego przedmiotu dociekań i wielości celów poznawczych zostały postawione następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest stosunek polskich politolożek i politologów do właściwej im dyscypliny naukowej?
2. Jak kształtują się oceny stanu dyscypliny NoPiA oraz jak na tym tle są postrzegane jej potencjał i przyszłość? W szczególności: jak wygląda postrzeganie różnorodnych procesów, problemów i wyzwań związanych z funkcjonowaniem dyscypliny NoPiA w wymiarze organizacyjnym, naukowym, dydaktycznym i środowiskowym?
3. Jakie są opinie i postawy politolożek i politologów dotyczące organizacji nauki w Polsce, polskich uniwersytetów oraz miejsca dyscypliny NoPiA w systemie nauki i układzie dyscyplin naukowych?
4. Czy na podstawie uzyskanych danych można sformułować wnioski praktyczne dotyczące procesów rozwojowych dyscypliny NoPiA?

Nawiązując do tychże pytań, postawiono łącznie dwanaście hipotez badawczych. Dalej syntetycznie zostały omówione wyniki ich weryfikacji oraz przedstawione zwięzłe odpowiedzi na pytania badawcze. Szczegółowe tabele wyników – kodowane wypowiedzi osób badanych – umieszczono w *Raporcie* (2025, s. 230–255).

Wyniki badań – weryfikacja hipotez i odpowiedzi na pytania badawcze

H1: Polskie środowisko politologiczne myśli o swojej dyscyplinie w sposób rutynowy, na co mają wpływ przede wszystkim ciągłość dotychczasowych doświadczeń zawodowych, w tym wieloletnia praca na danym uniwersytecie, oraz wąskie specjalizacje.

Sposoby myślenia osób badanych są ustabilizowane i nie sugerują tendencji do zasadniczych przewartościowań czy rewizji własnego stanowiska. Na podstawie wywiadów można stwierdzić, że na stabilność perspektywy oglądu dyscypliny NoPiA składają się czynniki takie jak ciągłość pracy w jednym miejscu (na konkretnym uniwersytecie), przyzwyczajenia związane z uczestnictwem w życiu akademickim czy wieloletnie doświadczenia zawodowe. Wraz z tymi czynnikami w odpowiedziach badanych dominowały generalnie pozytywne odczucia wobec dyscypliny NoPiA.

Uwagę zwracają opinie osób wyrażających świadomość wielu wyzwań i problemów, z którymi mierzy się polskie środowisko akademickie reprezentujące dyscyplinę NoPiA. Owa świadomość wraz z konstruktywną krytyką negatywnych zjawisk wewnątrz i na zewnątrz dyscypliny pozwalają na wniosek, że badani nie myślą o niej zupełnie rutynowo. Refleksje nad zmianami, jakie zaszły w środowisku, oraz nad jego potencjalną przyszłością nie wpasowują się w schematyczny sposób myślenia. Jest to przesłanka do uznania powyższej hipotezy za zweryfikowaną negatywnie (*Raport*, 2025, s. 38–41, 62–63, 82–83, 105–106, 124–126).

H2: Stosunek politologów i politologów do właściwej im dyscypliny naukowej oscyluje między postawą umiarkowaną a postawą pozytywną.

Wypowiedzi badanych odzwierciedlają różne doświadczenia zawodowe oraz przemyślenia dotyczące środowiska pracy i dyscypliny NoPiA, lecz ujawniły zasadniczo pozytywne emocje: zadowolenie, entuzjazm, optymizm. Wymienione emocje, pomimo wszystkich krytycznych spostrzeżeń na temat procesów wewnątrz dyscypliny i w jej otoczeniu, dominują wśród osób badanych – stąd hipoteza została uznana za zweryfikowaną pozytywnie (*Raport*, 2025, s. 36–38, 61–62, 81–83, 105–106, 124–127).

H3: Oceny stanu dyscypliny NoPiA mają charakter krytyczny bądź negatywny.

Po przeanalizowaniu uzyskanych danych najpierw nasuwa się wniosek, że w tej materii obraz opinii jest bardzo złożony. Jak wspomniano powyżej, wiele wypowiedzi było nacechowanych krytycyzmem zarówno wobec niepożądanych zjawisk w otoczeniu dyscypliny NoPiA, jak i wobec pewnych tendencji w jej obrębie. Mimo to opinie badanych dotyczące rozwoju i przyszłości politologii, jej społecznej roli oraz znaczenia dyscypliny NoPiA w systemie nauki polskiej odzwierciedlają bardzo przychylne i zdecydowanie pozytywne przekonania. Oceny stanu NoPiA nie były więc jednoznacznie ujemne, a krytyczne uwagi

nie prowadziły wyłącznie do pesymistycznych wniosków. Z tego powodu trzecia hipoteza może zostać uznana za zweryfikowaną negatywnie (*Raport*, 2025, s. 39–42, 65–68, 84–88, 106–108, 126–128).

H4: Oceny stanu dyscypliny NoPiA oraz jej przyszłości wiążą się z relatywnie wąskim pojmowaniem własnej dyscypliny przez badanych – wyizolowaniem jej z globalnych trendów rozwojowych nauk politycznych.

Badania opierały się na wywiadzie swobodnym, a więc polegano w nich na samodzielnym interpretowaniu pytań, które jedynie nakierowywały tok rozmowy na określone tematy i zagadnienia. Pomimo „swobody” wynikającej z charakteru wywiadu badani nie decydowali się na próbę pozycjonowania rozważań o NoPiA w szerszym ujęciu. Odniesienia do kontekstu regionalnego, europejskiego czy światowego pojawiały się sporadycznie i nie reprezentowały bardziej rozwiniętej refleksji nad funkcjonowaniem i rozwojem nauk politycznych, która wykraczałaby poza granice polskiego środowiska NoPiA.

Powyższe obserwacje sugerują pozytywną weryfikację hipotezy. Niemniej tę odpowiedź wypada opatrzyć komentarzem dotyczącym przesłanek, jakimi mogli się kierować badani. Warto się zastanowić, dlaczego niechętnie stosowali odwołania do kontekstu zagranicznego, skoro politolożki i politolodzy z Polski uczestniczą w światowej wymianie wiedzy, w inicjatywach publikacyjnych czy w transnarodowych procesach badawczych, co kazałoby oczekiwać, że odniesienia wykraczające poza wymiar wewnętrzny polskiego środowiska NoPiA będą występować w sposób naturalny (*Raport*, 2025, s. 38–45, 65–69, 80–90, 106–112, 124–133).

H5: Stosunek politolożek i politologów do obecnego podziału dyscyplin naukowych (w dziedzinie nauk społecznych) jest jednoznacznie negatywny.

Aktualny podział dyscyplin naukowych w kontekście nauk społecznych badani oceniają jednoznacznie ujemnie. Bardzo negatywnie opisują następstwa tzw. reformy gowinowskiej z 2018 r. Na tej podstawie można wywnioskować, że piąta hipoteza została zweryfikowana pozytywnie (*Raport*, 2025, s. 42–44, 67–69, 87–90, 109–112, 130–135).

H6: Politolodzy i politolożki dostrzegają pewne wady obecnych uwarunkowań strukturalno-organizacyjnych polskich uniwersytetów i dyscypliny NoPiA w ich ramach, ale nade wszystko czują się w nich bezpiecznie i nie widzą potrzeby poważniejszych reform.

Podobnie jak w przypadku wielu innych wypowiedzi również w tym względzie prezentowany jest złożony obraz opinii. Pojawiły się liczne postulaty zmian, a do najczęstszych należały: debiurokratyzacja życia akademickiego, zwiększenie finansowania nauki, zrewidowanie Prawa o szkolnictwie wyższym i nauce z 2018 r. wraz z postulatem przekształcenia struktur organizacyjnych uczelni, wspieranie przedsięwzięć z pogranicza nauki i dydaktyki na uniwersytetach, a także modyfikacja bądź całkowite zniesienie aktualnego modelu ewaluacji pracowniczek i pracowników. Wraz z owym wachlarzem postulatów w wypowiedziach

badanych ujawniły się postawy takie jak przywiązanie do zakładów i katedr, opór wobec kolejnej „rewolucyjnej” zmiany w funkcjonowaniu uczelni czy potrzeba poczucia stabilności w pracy. Pomimo to duża liczba uwag krytycznych i postulatów działań naprawczych zdają się sugerować, że szósta hipoteza została zweryfikowana negatywnie (*Raport*, 2025, s. 38–50, 65–71, 80–95, 106–117, 124–138).

H7: Oceny stopnia integracji polskiego środowiska politologicznego są negatywne.

Wiele spostrzeżeń i ocen wraz z argumentacją okazało się uniwersalnych, tzn. formułowali je badani we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich, gdzie były przeprowadzane wywiady. W wypowiedziach powtarzały się zdania na temat zjawisk, które świadczą o słabnącym zintegrowaniu środowiska NoPiA. Wymieniano m.in. jego atomizację, napięcia międzypokoleniowe, brak szerokiej wymiany opinii oraz rzetelnej krytyki naukowej, „kolesiostwo”, brak transparentności czy też mocno zawężoną współpracę badawczą.

Przychylnie oceny poziomu zintegrowania środowiska NoPiA dotyczyły raczej otoczenia bliskiego akademikom, np. w obrębie katedry lub zakładu. Pozytywnie oceniono także ewolucję, jaką przeszło polskie środowisko politologiczne w porównaniu z poprzednimi dekadami. Pomimo tychże przychylnych opinii szerszy obraz zjawiska sugeruje, że polscy politolodzy i politolożki są świadomi tendencji dezintegracyjnych wewnątrz swojego środowiska. Prowadzi to do zweryfikowania hipotezy pozytywnie (*Raport*, 2025, s. 43–45, 66–70, 87–88, 108–114, 129–133).

H8: Polscy politolodzy i politolożki myślą rutynowo o możliwościach badawczych i potencjale naukowym dyscypliny NoPiA, w związku z czym znikają im z pola widzenia nowe, nieoczywiste, kontrowersyjne, rzadko poruszane problemy badawcze.

Na podstawie zebranych danych można stwierdzić, że uczestniczki i uczestnicy badań podzielają przekonanie o znaczeniu naukowym oraz społecznej roli dyscypliny NoPiA. Podkreślają jej potencjał naukowy, który wyraża się w funkcji wyjaśniania fenomenów społeczno-politycznych. Głoszący owe poglądy potrafili je uzasadnić, lecz w całokształcie opinii nie przebiły się wyraźnie „innovacje” w przedmiocie zainteresowań. Badani na ogół nie wskazywali tematów, które rozszerzyłyby perspektywę ich dyscypliny; podawali tylko pojedyncze takie przykłady.

Pominięcie wielu nieoczywistych tematów badawczych lub takich, które dotychczas były uważane za kontrowersyjne, ale w nauce światowej już tak traktowane nie są, może wynikać zarówno z przystosowania się do pracy w relatywnie wąskich specjalizacjach, jak i z braku odczuwania potrzeby, by wykraczać poza dane ramy teorii. Powyższe aspekty wypowiedzi badanych pozwalają zweryfikować hipotezę pozytywnie (*Raport*, 2025, s. 49–50, 78, 95, 116–117, 136–137).

H9: Oceny wartości pracy klasterowej są negatywne, krytyczne lub umiarkowane.

We wszystkich ośrodkach akademickich, gdzie przeprowadzono wywiady, przeważały dodatnie opinie o modelu pracy w klasterach – blokach tematycznych. Zostały one uznane za alternatywę dla obecnej organizacji struktur uczelni, a badani wykazali na nią otwartość. Pomimo pewnych zastrzeżeń dotyczących takiej formy pracy oraz braku jednoznacznego postulatu, by owo rozwiązanie implementować, uczestniczki i uczestnicy wywiadów chętnie wymieniali argumenty, dlaczego klasterowy model organizacji uczelni jest wartościową formułą. Z tego powodu hipoteza dziewiąta została zweryfikowana negatywnie (*Raport*, 2025, s. 46–49, 70–71, 92–95, 112–116, 135).

H10: Stosunek politolożek i politologów do pracy inter- i transdyscyplinarnej oscyluje między stanowiskiem negatywnym, krytycznym i umiarkowanym.

Badani wskazali w swoich odpowiedziach na wzbogacający charakter tego modelu współpracy naukowej. Interdyscyplinarność jest dla nich czymś naturalnym w kontekście celów obserwacji w dyscyplinie NoPiA. Jednocześnie uczestniczki i uczestnicy wywiadów mieli szereg uwag dotyczących takiego modelu współpracy naukowej. Były to m.in. zastrzeżenia wobec celowości badań interdyscyplinarnych, ich efektywności w wymiarze epistemologicznym, a także wobec problemów wynikających z dostosowania metodologii, terminologii czy teorii do danych badań. Mimo wymienionych zastrzeżeń interdyscyplinarność jest na ogół oceniana dodatnio (choć w niektórych przypadkach w sposób powściągliwy). Pozytywna ocena wyłania się również wtedy, gdy uwzględni się generalnie przychylny stosunek badanych do klasterowego modelu organizacji nauki. Czynniki te świadczą o negatywnym zweryfikowaniu hipotezy (*Raport*, 2025, s. 46–49, 69–70, 93–96, 114–116, 135–137).

H11: Opinie na temat celów kształcenia politologicznego nie pozwalają wyciągnąć jednoznacznych wniosków praktycznych dotyczących organizacji dydaktyki.

Według osób badanych obecne cele kształcenia politologicznego są tożsame z tymi, które można określić jako „pożądane”. Oznacza to, że pierwsze pokrywają się z drugimi: aktualne programy studiów są dokładnie takie, jakie „być powinny”. Ponieważ wniosek praktyczny płynący z powyższej opinii wyraża brak konieczności zmian, hipotezę uznano za zweryfikowaną negatywnie (*Raport*, 2025, s. 50–53, 71–73, 95–97, 117–119, 137–138).

H12: Politolożki i politolodzy nie widzą potrzeby włączania osób studiujących w procesy badawcze.

Uczestniczki i uczestnicy badań wyrazili pogląd, że włączanie osób studiujących w procesy badawcze może być korzystne dla obu stron współpracy. Twierdzili, że takie badania są ważne, a ich efekty naukowe mogą się okazać bardzo wartościowe. Na ogół przychylnym stanowiskom towarzyszyły jednak liczne zastrzeżenia i wątpliwości wobec kooperacji między środowiskiem studenckim a pracownikami uczelni. Przykładowe argumenty to m.in. potrzeba tworzenia

właściwych warunków instytucjonalnych, finansowych i formalnych oraz znalezienie przedmiotu badań, który potencjalnie zaangażuje osoby studiujące.

Padł także argument, że wymagana jest sama chęć takich osób, by nawiązać współpracę. Pojawił się on kilkakrotnie w wypowiedziach, co może świadczyć o powielaniu pewnego stereotypu leniwego studenta. Opinie badanych sugerują wnioski, że w sposobie ich myślenia dominowała perspektywa pracownika uczelni, z pominięciem punktu widzenia drugiej strony potencjalnej kooperacji. W takiej perspektywie brakuje inicjatywy, by przełamać bariery utrudniające współpracę ze środowiskiem studenckim: czy to poprzez próbę przekraczania niedostatecznych warunków, motywowanie osób studiujących do podjęcia wysiłku, czy samo zaproszenie do wspólnych badań. Przypuszczalnie można zinterpretować jako znamienne fakt, że wśród wypowiedzi uczestniczek i uczestników wywiadu pojawiały się znikome przykłady własnych doświadczeń tego rodzaju współpracy badawczej. Zdaje się, że włączanie osób studiujących w procesy badawcze pozostaje w opiniach badanych na poziomie deklaratywnym. Wskazywana jest istotna wartość takiej współpracy, lecz każdej przychylniej opinii towarzyszy szereg zastrzeżeń. Zniuansowane odpowiedzi wraz z brakiem wyraźnych postulatów sugerują, by uznać dwunastą hipotezę za nierozstrzygniętą w sposób jednoznaczny (*Raport*, 2025, s. 53–55, 73–74, 97–98, 118–119, 138–140).

Przedstawione tu zwarte omówienie weryfikacji hipotez dostarcza informacji, jak kształtują się odpowiedzi na pytania badawcze. Są one następujące:

1. *Jaki jest stosunek polskich politolożek i politologów do właściwej im dyscypliny naukowej?*

Stosunek ten jest zasadniczo pozytywny. Badane i badani zdają się entuzjastkami i entuzjastami politologii i wykonywanego przez siebie zawodu, dostrzegają ich znaczenie i rolę społeczną, raczej optymistycznie spoglądają na przyszłość dyscypliny NoPiA. Niemniej politolożki i politolodzy identyfikują wiele problemów, wyzwań i procesów, które negatywnie wpływają na NoPiA. Należą do nich m.in. niedofinansowanie nauki, podział dyscyplin naukowych, „punktoza”, „grantoza” i system ewaluacji, biurokratyzacja życia akademickiego, niekorzystne decyzje polityczne, jak również społeczna percepcja politologii, podziały i napięcia w środowisku, brak rozległej współpracy i debaty naukowej. Wszystko to rzutuje na postawy przedstawicielek i przedstawicieli polskiej politologii, lecz wydaje się, że krytyczne przemyślenia na temat różnych problematycznych zjawisk na gruncie NoPiA i w życiu akademickim nie podważają ogólnie pozytywnego nastawienia do analizowanej dyscypliny.

2. *Jak kształtują się oceny stanu dyscypliny NoPiA oraz jak na tym tle są postrzegane jej potencjał i przyszłość? W szczególności: jak wygląda postrzeganie różnorodnych procesów, problemów i wyzwań związanych z funkcjonowaniem dyscypliny NoPiA w wymiarze organizacyjnym, naukowym, dydaktycznym i środowiskowym?*

Jak już nadmieniono, oceny są złożone. Czasem z wypowiedzi uczestniczek i uczestników wywiadów można było wyprowadzić wniosek o pewnej ambiwalentności ocen stanu dyscypliny NoPiA, jednak są one zasadniczo pozytywne – nawet pomimo licznych krytycznych spostrzeżeń. Politolożki i politolodzy dostrzegają niuanse uwarunkowań, w jakich istnieje polska politologia, zarówno to, co w nich dobre, jak i to, co problematyczne lub dysfunkcjonalne, i w ich ramach czy też w odniesieniu do nich potrafią formułować swoje diagnozy, oceny i opinie.

3. Jakie są opinie i postawy politolożek i politologów dotyczące organizacji nauki w Polsce, polskich uniwersytetów oraz miejsca dyscypliny NoPiA w systemie nauki i układzie dyscyplin naukowych?

Co się tyczy kwestii organizacji nauki w naszym kraju, a także zarządzania uniwersytetami, uczestniczki i uczestnicy badania przedstawili szereg uwag krytycznych, uprawomocnionych przez rzetelne, obiektywne odniesienia do faktów. Krytyczne spostrzeżenia dotyczyły – jak już wspomniano – m.in. decyzji politycznych, podziału dyscyplin naukowych, finansowania nauki, biurokratyzacji życia akademickiego czy różnych procesów w środowisku politologicznym. Niemniej politolożki i politolodzy „odnajdują się” w owych warunkach, mimo pewnych problematycznych zjawisk wciąż dobrze się czują w miejscu pracy, są zadowoleni z pełnionej roli społecznej badaczy-dydaktyków, postrzegają dyscyplinę NoPiA jako rozwijającą się i perspektywiczną oraz mającą wysoki status w obrębie dziedziny nauk społecznych.

4. Czy na podstawie uzyskanych danych można sformułować wnioski praktyczne dotyczące procesów rozwojowych dyscypliny NoPiA?

Tak, jest to możliwe. Całokształt uzyskanych danych upoważnia do sformułowania wniosków praktycznych.

Podsumowanie i wnioski praktyczne z przeprowadzonego badania

Badania, które omówiono w niniejszym artykule, pozwoliły odtworzyć złożony obraz przekonań, postaw i opinii polskich politolożek i politologów na temat dyscypliny NoPiA oraz kontekstu, w jakim ona funkcjonuje. Dzięki wywiadam uzyskano wgląd w sposoby myślenia i percepcji różnych zjawisk i procesów. Zgromadzone dane umożliwiają lepsze zrozumienie tego, co zachodzi w „życiu” dyscypliny NoPiA. Kolejne podobne, pogłębione badania – również z użyciem innych metod i uwzględniające inne aspekty przedmiotu zainteresowania badań metanaukowych – są jednak niezbędne, aby uchwycić dynamikę funkcjonowania i zmian dyscypliny NoPiA, jej kontekstu, a także postaw jej przedstawicielek i przedstawicieli.

Przeprowadzone badania można zakwalifikować do grupy badań eksploracyjnych, choć należy zwrócić uwagę, że nabrały one eksploracyjnego charakteru przez relatywnie niedużą próbę, która wyłoniła się na podstawie dobrowolnych decyzji o udziale w wywiadach. Jak zwykle bywa w przypadku takich badań jakościowych, pojawia się pytanie o reprezentatywność wyników, możliwość ich ekstrapolacji na całą populację – tu: środowisko politologiczne w Polsce. Według autorów niniejszego opracowania uprawnione jest dokonanie uogólnień, gdy uwzględni się, po pierwsze, te części treści wypowiedzi, które odzwierciedlają próby obiektywnego spojrzenia na dyscyplinę NoPiA w szerokim kontekście instytucjonalnym, ogólnoakademickim, prawnym etc., po drugie, wyniki badania ankietowego, z którymi porównywano dane z wywiadów (*Raport*, 2025, s. 171–186), po trzecie, ogólne i szczegółowe diagnozy i oceny sytuacji dyscypliny wyrażone w publikacjach naukowych politolożek i politologów. Wyniki badań przeprowadzonych w ramach omawianego tu projektu można zatem ekstrapolować na całe środowisko politologiczne – przynajmniej w pewnym, acz znaczącym zakresie.

Ponadto całokształt uzyskanych danych pozwala wysnuć wnioski praktyczne dotyczące dalszego funkcjonowania i rozwoju dyscypliny NoPiA, a także sposobów zarządzania strukturami akademickimi, sferą nauki i dydaktyki oraz ich organizacji. Rekomendacje takie szczegółowo przedstawiono w *Raporcie* (2025, s. 198–204), pozostaje więc jedynie zasygnalizować te, które autorom opracowania wydają się najważniejsze:

1. Warto rozważyć przekształcenia struktur wydziałów w kierunku większej elastyczności, m.in. poprzez ich „spłaszczenie” polegające na zniesieniu mniejszych podjednostek (katedr i zakładów).
2. W związku z powyższym godne rozważenia byłoby wprowadzenie i promowanie formuły pracy klasterowej – współpracy badawczej w ramach ogólnych i obszernych pól tematycznych, które nie będą wyznaczone przez granice katedr i zakładów.
3. Ze wszech miar pożądaną jest promowanie i wspieranie współpracy interdyscyplinarnej i transdyscyplinarnej, aby zwiększyć efektywność naukową (badawczą).
4. Należy wypracować nowe mechanizmy integracji środowiska politologicznego. Wiąże się z tym wyzwaniem m.in. zrewidowanie formuł konferencji i kongresów naukowych, form i płaszczyzn międzyinstytucjonalnej współpracy badawczej czy funkcjonowania towarzystw naukowych.
5. Zdecydowanie powinno się zachęcać pracowniczki i pracowników do zmiany postawy wobec włączania osób studiujących w procesy badawcze, a jednocześnie zachęcać te osoby do prowadzenia badań i realizacji projektów. Trzeba również stwarzać formalne i finansowe możliwości wcielania w życie wszelkich inicjatyw, które mogłyby połączyć trud badawczy pracowniczki/pracownika i osób studiujących.

6. Gruntownego przemyslenia wymagają faktyczne cele kształcenia na kierunku politologia.
7. Potrzebna jest systematyczna kampania informacyjna dotycząca znaczenia i roli dyscypliny NoPiA oraz studiów politologicznych.
8. Decydenci akademiccy powinni o wiele śmieiej korzystać z prestiżu swych funkcji, żeby bronić autonomii uczelni i wolności badań naukowych przed nadmiernym wpływem bądź ingerencją państwa, a także by zapewniane były różnorakie możliwości finansowe realizacji badań, projektów i innych akademickich inicjatyw.

Ponieważ zakres przeprowadzonego badania ograniczały ramy projektowe (grantowe), istnieje potrzeba dalszych, pogłębionych badań o większej skali, obejmujących wszystkie publiczne uniwersytety w Polsce (tj. wszystkie ich jednostki, których domeną jest dyscyplina nauki o polityce i administracji). Jako pożądane jawią się zwłaszcza badania uwzględniające średnio- lub długoterminowe analizy, dzięki którym można by uchwycić już nie tylko „obraz” opinii w konkretnym momencie, lecz także dynamikę zmian w sferze postrzegania i stanowisk politologów i politologów wobec ich dyscypliny oraz kontekstu, w jakim ona funkcjonuje. Badania longitudinalne są kosztowne i czasochłonne, niemniej wykazują istotny potencjał, jeśli chodzi o przedmiot dociekań w nurcie *the study of political science as a discipline / sociology of political science*.

Bibliografia

- American Political Science Association. (2011). *Political science in the 21st century: Report of the Task Force on political science in the 21st century*. https://apsanet.org/Portals/54/files/Task%20Force%20Reports/TF_21st%20Century_AllPgs_webres90.pdf
- Blok, Z. (2020). Procesy dewastujące status przedmiotowy politologii w Polsce. W: J. Kornaś, Ł. Danel, R. Lisiakiewicz (red.), *Dylematy rozwoju systemów politycznych Europy i Azji* (s. 13–38). Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Eisfeld, R. (2012). *Radical approaches to political science: Roads less traveled*. Barbara Budrich Publishers.
- Eisfeld, R., Pal, L.A. (red.). (2010). *Political science in Central-East Europe: Diversity and convergence*. Barbara Budrich Publishers.
- Filipowicz, S. (2017). Nauka i reformatorzy. Kilka uwag na temat przeprowadzonych w Polsce reform. *Studia Politologiczne*, 46, 184–197.
- Filipowicz, S. (2022). Uniwersytet jako izba przemysłowo-handlowa?. W: M. Karwat i F. Pierzchalski (red.), *Uniwersytet i nauka o polityce. Sprawdziany tożsamości* (s. 165–174). Oficyna Wydawnicza ASPRA.

- Janowski, K.B. (b.d.). *O politologii w Polsce... bez retuszu*. Pobrane 2 listopada 2025 z: <http://karol-b-janowski.waw.pl/O%20POLITOLOGII%20W%20POLSCE%E2%80%A6BEZ%20RETUSZU.pdf>
- Janowski, K.B. (b.d.). *Politologii polskiej świat mitów i uludy*. Pobrane 2 listopada 2025 z: <http://karol-b-janowski.waw.pl/POLITOLOGII%20POLSKIEJ%20%C5%9AWIAT%20MIT%C3%93W%20i%20U%C5%81UDY.pdf>
- Karwat, M. (2021a). Research subject of political science in light of the aspectuality principle. W: M. Karwat, F. Pierzchalski i M. Tobiasz (red.), *Constituents of political theory: Selected articles of the Warsaw school of political theory* (s. 27–47). Peter Lang.
- Karwat, M. (2021b). Syndromatic nature of the subject of political science. W: M. Karwat, F. Pierzchalski i M. Tobiasz (red.), *Constituents of political theory: Selected articles of the Warsaw school of political theory* (s. 49–62). Peter Lang.
- Karwat, M., Pierzchalski, F. (2022). Wstęp. W: M. Karwat i F. Pierzchalski (red.), *Uniwersytet i nauka o polityce. Sprawdziany tożsamości* (s. 7–12). Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Krauz-Mozer, B., Borowiec, P., Ścigaj, P. (2012). *Kim jesteś, politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Laska, A. (2023). Cechy charakterystyczne badań politologicznych. W: Z. Blok i A. Stelmach (red.), *Politologia teoretyczna w Polsce. Bilans 50-lecia. Wybrane zagadnienia* (s. 39–49). Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Obacz, P. (2020). Zarządzanie rozwojem kompetencji nauczycieli akademickich: między wsparciem i rozwojem dydaktyki a biurokratyzmem i politykierstwem. W: A. Sajdak-Burska i I. Maciejowska (red.), *Profesjonalizacja roli nauczyciela akademickiego* (s. 169–179). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Obacz, P. (2023). Renesans czy rozpad politologii? Artykuł postulatyczny (wstęp do dyskusji programowej). *Przegląd Politologiczny*, 4, 237–253. <http://doi.org/10.14746/pp.2023.28.4.17>
- Obacz, P. (2024). Aktualny stan i przyszłość nauki o polityce w Polsce w opiniach członkiń i członków społeczności politologicznej. *Świat Idei i Polityki*, 23(1), 72–96. <https://doi.org/10.34767/SIIP.2024.01.04>
- Obacz, P., Cichoń, D., Szczerbak, W., Rosowski, T. (2025). *Obecny stan i przyszłość polskiej politologii w opiniach jej przedstawicielek i przedstawicieli. Raport z badania*. Wydawnictwo Libron.
- Pierzchalski, F. (2014). Bezbłędna niezgoda – o rozbieżnościach analityczno-badawczych w nauce o polityce. W: P. Borowiec, R. Kłósowicz i P. Ścigaj (red.), *Odmiany współczesnej nauki o polityce* (t. 1, s. 295–313). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Pierzchalski, F. (2018). „Peryferyjność” polskiej politologii na tle heterogeniczności naukowego poznania. W: R. Sulowski (red.), *Nauki o polityce 2.0. Kontrowersje i konfrontacje* (s. 99–119). Dom Wydawniczy Elipsa.
- Pierzchalski, F. (2022). Politolog na rozdrożu: między opium kapitalistycznych filistrów a postawą krytyczną. W: M. Karwat i F. Pierzchalski (red.), *Uniwersytet*

- i nauka o polityce. Sprawdziany tożsamości* (s. 221–240). Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Szewczak, W. (2017). Struktura wiedzy teoretycznej a przedmiot badania politologii. *Studia Politologiczne*, 46, 48–74.
- Ścigaj, P. (2023a). The dispute over the identity of political science. *Teoria Polityki*, 8, 11–36. <https://doi.org/10.4467/25440845TP.23.002.18541>
- Ścigaj, P. (2023b). Spór o tożsamość nauki o polityce. W: Z. Blok i A. Stelmach (red.), *Politologia teoretyczna w Polsce. Bilans 50-lecia. Wybrane zagadnienia* (s. 13–35). Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Węgrzecki, J. (2023). Metodologiczne dylematy politologii. W: Z. Blok i A. Stelmach (red.), *Politologia teoretyczna w Polsce. Bilans 50-lecia. Wybrane zagadnienia* (s. 85–93). Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Witkowski, L. (2022). Dwanaście „grzechów głównych” w nauce i na uczelniach (przed J. Gowinem i po nim). *Zdanie. Pismo Stowarzyszenia „Kuźnica”*, 3, 42–50.
- Żukowski, A. (2021). Nauki o polityce i administracji – nowa dyscyplina. W: A. Żukowski, W.T. Modzelewski i M. Hartliński (red.), *Podstawowe kategorie nauk o polityce i administracji* (s. 11–26). Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Uniwersa alternatywne – wizerunki Karola Nawrockiego i Rafała Trzaskowskiego w „Gazecie Wyborczej” i „Gazecie Polskiej Codziennie”

Alternative Universes – Images of
Karol Nawrocki and Rafał Trzaskowski
in “Gazeta Wyborcza”
and “Gazeta Polska Codziennie”

Jakub Krupa*

Abstrakt

Artykuł przedstawia, jak dwa światopoglądowo odmienne tytuły prasowe ukazały kandydatów na urząd prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w 2025 r. Zbadano wykreowane wizerunki polityków, którzy uzyskali najlepszy wynik po pierwszej turze głosowania – Rafała Trzaskowskiego i Karola Nawrockiego. Analiza objęła dwa dzienniki ogólnopolskie: „Gazetę Wyborczą” i „Gazetę Polską Codziennie”, a konkretnie ich numery wydane od 5 maja do 1 czerwca 2025 r. W artykule postawiono dwie hipotezy badawcze, dotyczące wyrażania sympatii dla określonego kandydata

Abstract

The article presents how two newspapers with different worldviews present the candidates for the office of President of the Republic of Poland in 2025. The study examined the images created of the politicians who achieved the best results after the first round of voting – Rafał Trzaskowski and Karol Nawrocki. The analysis covered two national daily newspapers: “Gazeta Wyborcza” and “Gazeta Polska Codziennie”, specifically their issues published between 5 May and 1 June 2025. The article puts forward two research hypotheses concerning the expression of sympathy for a particular candidate

* Uniwersytet Vizja; <https://orcid.org/0000-0003-3516-047X>; jakukrupa@gmail.com

i krytycznego stosunku wobec jego konkurenta oraz liczby tekstów im poświęconych. W badaniach wykorzystano metody ilościowe i jakościowe.

Słowa kluczowe: Karol Nawrocki, Rafał Trzaskowski, wizerunek, wybory prezydenckie

and a critical attitude towards his competitor, as well as the number of articles devoted to them. Quantitative and qualitative methods were used in the research.

Keywords: Karol Nawrocki, Rafał Trzaskowski, image, presidential election

Wprowadzenie

Powszechne wybory prezydenckie w Polsce w 2025 r. zostały przeprowadzone 18 maja. Ponieważ żaden z kandydatów nie uzyskał więcej niż połowy ważnie oddanych głosów, dwa tygodnie później – 1 czerwca – odbyła się druga tura. Wygrał ją Karol Nawrocki, który pokonał Rafała Trzaskowskiego. Różnica w liczbie ważnie oddanych głosów pomiędzy kandydatami wyniosła niespełna 370 tysięcy przy frekwencji 71,63%.

Celem artykułu jest ustalenie, jakie wizerunki kandydatów zakwalifikowanych do drugiej tury wyborów w 2025 r. były kreowane przez wyraziste światopoglądowo dzienniki ogólnopolskie, oraz zbadanie, czy przeważały teksty afirmatywne wobec kandydata, z którym dziennik sympatyzował, czy krytyczne wobec jego oponenta. Dobór próby był celowy. Zdecydowano się na analizę „Gazety Wyborczej” (GW) i „Gazety Polskiej Codziennie” (GPC), a więc dwóch kontrastowych światopoglądowo dzienników ogólnopolskich: pierwszy reprezentuje linię lewicowo-liberalną, drugi zaś – prawicowo-konserwatywną. W badaniu ujęto te numery, które ukazały się pomiędzy 5 maja a 1 czerwca 2025 r., czyli począwszy od dwóch tygodni przed pierwszą turą wyborów do dnia elekcji (18 maja) oraz pomiędzy pierwszą a drugą turą (1 czerwca).

Kwestie kreowania, ocieplania, dyskredytacji czy promocji wizerunku aktorów politycznych podczas polskich kampanii wyborczych doczekały się wielu opracowań. Tylko w przypadku elekcji prezydenckich można wymienić analizy wizerunków Lecha Kaczyńskiego i Donalda Tuska rywalizujących o prezydenturę w 2005 r. (Kasińska-Metryka, 2006), starcie Bronisława Komorowskiego z Jarosławem Kaczyńskim w przyśpieszonych wyborach w 2010 r. po katastrofie smoleńskiej (Kozera i Bielaniec, 2021; Leszczuk-Fiedziukiewicz, 2010), wybory prezydenckie w 2015 r. (Olszanecka-Marmola, 2020; Wierak, 2020) czy rywalizację Andrzeja Dudy i Rafała Trzaskowskiego w 2020 r. (Adamczyk, 2022). W części przywołanych publikacji badacze wskazywali, że prezentowane wizerunki pretendentów do urzędu prezydenta były stronicze – promowały bowiem określonego kandydata i dyskredytowały pozostałych poprzez czy to ograniczanie

im czasu antenowego (w przypadku telewizji), czy niekorzystne opinie lub nieprawdziwe informacje na ich temat. Można też zauważyć, że w ostatnich latach w mediach zaczął występować pewien dychotomiczny podział na kandydata „naszego” oraz „ich”, choć zdaje się, że obaj nadal funkcjonowali w podobnym uniwersum symbolicznym.

Przedstawione tu badanie zaprojektowano w sposób analogiczny do tego zastosowanego w artykule dotyczącym wizerunków kandydatów na urząd prezydenta RP podczas wspomnianych już wyborów prezydenckich w 2020 r. (Krupa, 2021). Sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Wizerunek kandydata na urząd prezydenta w wyborach 2025 r. różnił się w zależności od światopoglądu, jaki reprezentuje dziennik opisujący jego osobę, a analizowane gazety nie ukrywały swojej sympatii dla określonego kandydata i wyrażały stosunek krytyczny do jego konkurenta.
2. Liczba tekstów afirmatywnych wobec kandydata cieszącego się sympatią dziennika była mniejsza aniżeli tekstów krytycznych wobec kandydata, z którym analizowany dziennik nie sympatyzował.

Choć na skutek zmian technologicznych wizerunek polityczny jest dziś częstokroć kreowany przy pomocy mediów społecznościowych (Hultman, Ulusoy i Oghazi, 2019), a zwłaszcza Instagrama (Filimonov, Russmann i Svensson, 2016; Grusell i Nord, 2023; Lalancette i Raynauld, 2019), to według badań Haja Boomgardena, Marka Boukesa i Aurory Iorgoveanu (2016, s. 2540) pozytywny tekst dotyczący kandydata w większym stopniu wpływa na wysoką ocenę kompetencji i umiejętności przedstawianego aktora politycznego aniżeli jego pozytywny obraz. W związku z tym – mimo że sprzedaż prasy spada – zdecydowano się na analizę zawartości prasy (Lisowska-Magdziarz, 2006; Pisarek, 1983). Za pomocą metod ilościowych zbadano, ile artykułów w obu ogólnopolskich dziennikach zostało poświęconych Karolowi Nawrockiemu i Rafałowi Trzaskowskiemu oraz jaki procent z nich stanowiły artykuły afirmatywne, ambiwalentne, krytyczne lub neutralne wobec kandydatów. Zastosowano także metodę jakościową, która umożliwiła określenie specyfiki wizerunków ukształtowanych przez „Gazetę Wyborczą” i „Gazetę Polską Codziennie”.

Wizerunek – w tym przypadku: polityka – to pewien uproszczony obraz wykreowany na podstawie przekonań, uprzedzeń, życzeń i oczekiwań odbiorców. Składają się na niego cechy zewnętrzne, przede wszystkim wygląd (Hoegg i Lewis, 2011) i osobowościowe. Opinie i spostrzeżenia formułowane na temat danego podmiotu niekoniecznie znajdują jednak odzwierciedlenie w empirycznie weryfikowalnych faktach (Annusewicz, 2023, s. 54–55; Cichosz, 2003, s. 60; Stępińska, 2006, s. 151–152). Wziąwszy to pod uwagę, po pierwsze, w artykule skupiono się raczej na „wizerunkach” niż na „wizerunku”, gdyż kreowane były one przez tytuły prasowe prezentujące skrajnie odmienne oblicza światopoglądowe. Po drugie, przyjęto, że wizerunki kandydatów na prezydenta będą traktowane w sposób rozszerzony, a zatem oprócz takich cech, jak wygląd, osobowość, pochodzenie,

rodzina, wykształcenie, otoczenie, posiadane umiejętności czy osiągnięcia, na wizerunki *sensu largo* składa się także charakterystyka osób będących zwolennikami lub wyborcami kandydatów.

Analiza ilościowa „Gazety Wyborczej” i „Gazety Polskiej Codziennie”

Przeanalizowano 22 numery „Gazety Wyborczej” (11 numerów przed pierwszą turą i 11 numerów przed turą drugą) i 20 numerów „Gazety Polskiej Codziennie” (10 numerów przed pierwszą turą i 10 numerów przed turą drugą). Analizą objęto wszelkie materiały tekstowe, w których pojawiały się informacje o Karolu Nawrockim i Rafale Trzaskowskim. Nie zostały uwzględnione fotografie, komiksy, rysunki satyryczne, ogłoszenia płatne ani bardzo krótkie formy tekstowe (np. anonimowe przedruki z mediów społecznościowych). Przyjęto podział na cztery kategorie materiałów:

- neutralne – niezawierające oceny kandydata,
- afirmatywne – przychylne wobec kandydata,
- krytyczne – nieprzychylne wobec kandydata,
- ambiwalentne – niejednoznaczne, zawierające elementy afirmatywne i krytyczne.

Tekst nie mógł zostać przyporządkowany do więcej niż jednej z czterech wymienionych kategorii.

Tabela 1

Udział procentowy tekstów w analizowanych dziennikach przed pierwszą turą wyborów prezydenckich

Kategoria (sposób oceny)	Karol Nawrocki		Rafał Trzaskowski	
	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”
Neutralne	12 (26,67%)	18 (41,86%)	17 (56,67%)	8 (15,69%)
Afirmatywne	0	22 (51,16%)	11 (36,67%)	0
Krytyczne	33 (73,33%)	0	0	43 (84,31%)
Ambiwalentne	0	3 (6,98%)	2 (6,67%)	0
Ogółem	45 (100%)	43 (100%)	30 (100%)	51 (100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych.

Jak widać w tabeli 1, przed pierwszą turą wyborów prezydenckich Karol Nawrocki w GW był prezentowany zdecydowanie negatywnie, natomiast w GPC –

pozytywnie. Teksty o Rafale Trzaskowskim w GW były przeważnie neutralne, a w GPC – krytyczne.

Tabela 2

Udział procentowy tekstów w analizowanych dziennikach pomiędzy pierwszą a drugą turą wyborów prezydenckich

Kategoria (sposób oceny)	Karol Nawrocki		Rafał Trzaskowski	
	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”
Neutralne	21 (28%)	30 (44,78%)	31 (49,21%)	21 (25,93%)
Afirmatywne	0	36 (53,73%)	22 (34,92%)	0
Krytyczne	53 (70,67%)	0	0	60 (74,07%)
Ambiwalentne	1 (1,33%)	1 (1,49%)	10 (15,87%)	0
Ogółem	75 (100%)	67 (100%)	63 (100%)	81 (100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych.

W tabeli 2 można zauważyć, że pomiędzy pierwszą a drugą turą wyborów prezydenckich liczba tekstów wzrosła niemal w każdej z kategorii – wyjątkiem jest kategoria tekstów ambiwalentnych na temat Karola Nawrockiego w GPC. Warto również nadmienić, że aż pięciokrotnie zwiększyła się liczba artykułów ambiwalentnych wobec Rafała Trzaskowskiego w GW. Suma tekstów w tym okresie – widoczna w ostatnim wierszu tabeli – znacznie wzrosła w porównaniu z analogicznym interwałem czasowym przedstawionym w tabeli 1.

Tabela 3

Udział procentowy tekstów w analizowanych dziennikach przed pierwszą i drugą turą wyborów prezydenckich łącznie

Kategoria (sposób oceny)	Karol Nawrocki		Rafał Trzaskowski	
	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”	„Gazeta Wyborcza”	„Gazeta Polska Codziennie”
Neutralne	33 (27,5%)	48 (43,64%)	48 (51,61%)	29 (21,97%)
Afirmatywne	0	58 (52,73%)	33 (35,48%)	0
Krytyczne	86 (71,67%)	0	0	103 (78,03%)
Ambiwalentne	1 (0,83%)	4 (3,64%)	12 (12,9%)	0
Ogółem	120 (100%)	110 (100%)	93 (100%)	132 (100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych.

W zbiorczej tabeli 3, tak jak w poprzednich dwóch, wyraźnie widać, że analizowane dzienniki ogólnopolskie – choć w różnym stopniu – wspierały lub krytykowały konkretnego kandydata. W GW neutralnie lub pozytywnie

pisano o Rafale Trzaskowskim, a krytycznie lub neutralnie o Karolu Nawrockim. W GPC krytycznie lub neutralnie pisano o Rafale Trzaskowskim i afirmatywnie lub neutralnie o Karolu Nawrockim. Widać także, iż sympatyzująca z Rafałem Trzaskowskim GW częściej krytykowała Karola Nawrockiego, niż wspierała prezydenta Warszawy. Analogiczna sytuacja występuje w przypadku GPC – częściej ukazywały się tam artykuły krytykujące Rafała Trzaskowskiego niż pochlebne dla Karola Nawrockiego, z którym GPC sympatyzuje.

Wizerunek Karola Nawrockiego w „Gazecie Wyborczej”

Wielokrotnie w artykułach „Gazety Wyborczej” wspomina się o kwestii mieszkania Karola Nawrockiego, które miał on przejąć od starszego i schorowanego Jerzego Z. w zamian za opiekę. Pojawiają się opinie, że jest to dla kandydata na prezydenta kompromitujące, gdyż nie dość, że oszukał sędziwego człowieka, anektując jego mieszkanie, to jeszcze notorycznie w owej sprawie kłamał (Imielski, 2025d; Katka, 2025a, 2025b, 2025c; Kondzińska, 2025; Kublik, 2025a, 2025b; Wieliński, 2025b; Wieliński i Wielowieyska, 2025; Wielowieyska, 2025a). Pomiędzy pierwszą a drugą turą wyborów narracja GW na temat pana Jerzego się zmienia, ponieważ przed drugą turą Jerzy Z. jest już skazanym przestępcą seksualnym (Wieliński, 2025d).

W „Gazecie Wyborczej” podkreśla się „ciemną biografię” Karola Nawrockiego (Kowalski, 2025; Środa, 2025; Wieliński, 2025a). Przede wszystkim wspomina się o jego uczestnictwie w „kibolskich ustawkach” (Imielski, 2025d; Kurski, 2025; Wieliński, 2025d). Opisane są nawet szczegóły jednej z nich, która odbyła się 25 października 2009 r., gdy Nawrocki miał 26 lat (Żytnicki i Wojciechowski, 2025). Podobno utrzymywał dobre kontakty z bandytami, przedstawicielami kręgów przestępczych i trójmiejskiego półświatka (Imielski, 2025d; Maziarski, 2025a; Wielowieyska, 2025b). W jednym z tekstów w GW jest określony jako „mocny w karku, twardy w pysku” (Kurski, 2025). Oprócz posiadania znajomości wśród przestępców Nawrocki miał też kolegować się z neonazistami (Wieliński, 2025b, 2025d) i ze zwolennikami „supremacji białej siły” (Czuchnowski, 2025a). Zarzuca mu się również sutenerstwo (Imielski, 2025d; Maziarski, 2025a), „stanie na bramce” w agencji towarzyskiej (Kurski, 2025), załatwienie prostytutek dla gości pewnego sopockiego hotelu (Wieliński, 2025d), a nawet udział w „siatce” stręczycieli (Maziarski, 2025a).

Według narracji GW Nawrocki nie ma przymiotów moralnych niezbędnych do objęcia urzędu prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (Kublik, 2025c; Wieliński, 2025b) i powinien zostać skreślony z życia publicznego (Kublik, 2025b). Co ciekawe, aby dodatkowo uargumentować to twierdzenie, autor jednego z tekstów

powołuje się na dobrą znajomość z nieżyjącym już Lechem Kaczyńskim, który nigdy by się nie zgodził na mianowanie Karola Nawrockiego kandydatem na prezydenta (Kurski, 2025). W innym materiale udzielający wywiadu Adam Michnik mówi, że w przypadku tego polityka „mamy do czynienia z formą ducha endecckiego, oenerowskiego, zmutowanego z bolszewickim” (Wielowieyska, 2025b).

Karol Nawrocki według publicystów GW jest populistą (Wieliński, 2025a), skrajnym nacjonalistą (Beylin, 2025b), radykałem (Wieliński, 2025a), reprezentantem autorytarnej prawicy (Lilental, 2025), a nawet kandydatem antydemokratycznym (Wielowieyska, 2025b) czy niedemokratycznym (Ferret, 2025). Dzieli on bowiem Polaków na „lepszy i gorszy sort” (Imielski, 2025a). Jawi się także jako mizogin, człowiek „przemocowy” (Beylin, 2025b) i perfidny (Imielski, 2025a). Jego retoryka jest „nasycona mową nienawiści” i „głęboko antywangeliczna”, odwołuje się do tego, co w ludziach „ciemne” i „brunatne” (Wielowieyska, 2025b). Nawrockiego określa się również jako homofoba (Beylin, 2025b) oraz egzystencjalne zagrożenie dla osób LGBT (Nodzyńska, 2025). W jednym z numerów GW pojawia się nawet tekst przedstawiciela wyżej wspomnianego ruchu; autor twierdzi, że w razie wygranej Nawrockiego będzie „pierwszy do odstrzału” ze względu na swoją tożsamość płciową (Czerwiński, 2025).

Wybór Karola Nawrockiego na prezydenta byłby katastrofą (Sadurski, 2025), wstydem (Imielski, 2025d), klęską demokracji (Wiszniewski, 2025), końcem marzeń o praworządnym państwie (Kurski, 2025), krokiem Polski w stronę autorytaryzmu (Brejdygant, 2025b), a wręcz otwierałby drogę do końca istnienia państwa polskiego (Brejdygant, 2025c). Jeśli bowiem ten kandydat wygra, Prawo i Sprawiedliwość z jego pomocą „odrodzi się w formie brunatnej” (Nodzyńska, 2025), albo nawet dojdzie do „dyktatury PiS” – dyktatury, gdyż Prawo i Sprawiedliwość, wedle autora jednego z tekstów, nie jest partią demokratyczną (Reykowski, 2025).

Jeśli Karol Nawrocki zostanie prezydentem, do władzy mogą dojść nacjonalisci i populiści (Imielski, 2025b). Nie będzie rozliczenia ani naprawienia licznych zbrodni oraz nadużyć dokonanych za rządów PiS-u (Brejdygant, 2025b; Kurski, 2025; Sadurski, 2025). Nie będzie szacunku dla mniejszości ani zmian w prawie aborcyjnym (Wieliński, 2025a). W GW prosi się, lub wręcz apeluje, aby nie głosować na Karola Nawrockiego (Brejdygant, 2025b), gdyż Polska może stać się pod jego rządami państwem mafijnym (Brejdygant, 2025c).

Oprócz bycia zagrożeniem dla obywateli Nawrocki stwarza zagrożenie również dla państwa polskiego jako takiego (Brejdygant, 2025a, 2025b). Zwycięstwo tego kandydata może się przyczynić do realizacji politycznego celu Władimira Putina, jakim jest zniszczenie Unii Europejskiej (Wielowieyska, 2025b). Nawrocki działa na szkodę naszego państwa, grając w jednej drużynie z Putinem (Imielski, 2025c). Jako prezydent będzie dążył do sojuszu z Rosją, zamiast zająć się umacnianiem relacji z Unią Europejską (Beylin, 2025a) – już w kampanii wyborczej krytykował bardziej UE niż Rosję (Beylin, 2025b). Nawrocki powtarza

putinowską propagandę (Beylin, 2025a). Gdyby wygrał z Rafałem Trzaskowskim, władze w Moskwie byłyby z tego powodu bardzo zadowolone (Wieliński, 2025a).

Zwycięstwo Nawrockiego skutkowałoby wzrostem znaczenia eurosceptyków w wielu krajach UE (Kurski, 2025), co stanowiłoby ogromny cios dla całej Europy (Wieliński, 2025a). Sojusze w Unii Europejskiej Karol Nawrocki będzie zawierał z politykami prorosyjskimi i antyukraińskimi (Kurski, 2025), nie rozumie bowiem nic z mądrości przekazywanych przez nieżyjącego już Jerzego Giedroycia (Brejdygant, 2025a). Jeśli wygra z Trzaskowskim, będzie to także cios dla walczącej z Rosją Ukrainy (Brejdygant, 2025b; Wieliński, 2025a), gdyż szybko porzuci ją na rzecz państwa, które na nią napadło (Imielski, 2025d). Na dodatek Nawrocki ma wasalski stosunek wobec Donalda Trumpa (Kurski, 2025) i fobię antysemitką (Brejdygant, 2025b).

Warto jeszcze zwrócić uwagę, że wedle narracji GW wyborcy Karola Nawrockiego są „zainfekowani toporną i prymitywną propagandą” (Brejdygant, 2025a), oślepieni, otumanieni przez demagogów oraz „agentów wrogiego mocarstwa” (Brejdygant, 2025b). Ponadto nie zdają sobie sprawy, że wybór tego kandydata oznacza wybór PiS, a Prawo i Sprawiedliwość to – zgodnie z omawianą narracją – Rosja (Kowalski, 2025). Na marszach popierających Karola Nawrockiego wśród jego zwolenników panuje „duch odwetu za wszelką cenę” (Wieliński, 2025c).

Wizerunek Karola Nawrockiego w „Gazecie Polskiej Codziennie”

W charakterystyce Karola Nawrockiego w „Gazecie Polskiej Codziennie” częstokroć obok rzeczownika „kandydat” pojawia się przymiotnik „obywatelski” (Przemyński, 2025a, 2025b, 2025d, 2025f; Polak-Pańkiewicz, 2025; Świetlik, 2025b). Karol Nawrocki według GPC to człowiek kulturalny, utalentowany (Polak-Pańkiewicz, 2025), opanowany (Wszolek, 2025c) i pracowity (Maciejewski, 2025a). Szanuje ludzi wierzących (Bober, 2025), jest zwolennikiem rozwoju Polski (Ratajczyk, 2025). Ma dobre kontakty z europejskimi i światowymi liderami (Mucha, 2025b; Przemyński, 2025e, 2025g, 2025h), przede wszystkim z Amerykanami i administracją Donalda Trumpa (Kryszczak, 2025). Jeśli Nawrocki zostanie prezydentem, będzie gwarantem amerykańskiej pomocy dla Polski (Przemyński, 2025i; Świetlik, 2025a).

Kwestie związane z kawalerką, sutenerstwem i „kibolską” przeszłością, które w GW tworzyły akt oskarżenia przeciwko kandydatowi na prezydenta, w narracji GPC są przykładem tego, w jaki sposób działa państwo polskie po alternacji władzy w 2023 r. Nawrocki padł bowiem ofiarą niesłusznego (Galarowicz, 2025b), „obrzydliwego” ataku, który jest czymś „w rodzaju psychiczno-duchowego mord

czy moralnego linczu” (Galarowicz, 2025a). Aby dokonać „ubabrania w gnojówce” (Wszolek, 2025b) Karola Nawrockiego, wykorzystano całą machinę „państwa Tuska”, włączając w to służby specjalne (Karnkowski, 2025b; Wszolek, 2025d). Afera (a raczej „afera”) z kawalerką jest nazywana „dętą”, „fikcyjną” i „rzekomą” (Karnkowski, 2025a, 2025c; Mucha, 2025a; Przemyski, 2025b, 2025c). Zgodnie z przekazem GPC zmasowany atak na rywala Trzaskowskiego wynika stąd, że rząd chce przekształcić Polskę w państwo podporządkowane woli jednej osoby – osoby, która sama stanowi li tylko „niemiecki projekt” (Przemyski, 2025c). Zdaniem autorów tekstów w GPC nagonka i dehumanizacja, jakim poddaje się Karola Nawrockiego oraz całą społeczność skupioną przy tym „obywatelskim kandydacie”, jest prowadzona według wzorców propagandy nazistowskiej (Karnkowski, 2025c).

Publicyści GPC mają „obywatelskiemu kandydatowi” (a także jego sztabowi) za złe, że w wyjaśnianiu sprawy kawalerki i Jerzego Z. panował chaos informacyjny i pojawiały się niespójne komunikaty (Karnkowski, 2025b; Wszolek, 2025a). Nawrockiemu zarzuca się również niewykorzystanie wszystkich okazji do rozprawy z przeciwnikiem, które nadarzyły się podczas debaty telewizyjnej z Rafałem Trzaskowskim (Karnkowski, 2025d).

Wybór Karola Nawrockiego na prezydenta Rzeczypospolitej GPC ocenia jako szansę na przetrwanie „naszej” cywilizacji. Jeśli nie uda mu się objąć najwyższego urzędu w państwie, Polska jako idea zniknie w samych Polakach – obywatele staną się „lepszymi” niewolnikami, gdyż zapomną o wierze swoich przodków (Polak-Pałkiewicz, 2025).

Wizerunek Rafała Trzaskowskiego w „Gazecie Wyborczej”

W „Gazecie Wyborczej” wielokrotnie pojawiają się bezpośrednie apele o głosowanie na Rafała Trzaskowskiego¹ (Brejdygant, 2025b; Gawkowski, 2025; Lilental, 2025; Ogólnopolski Strajk Kobiet, 2025; Traczyk-Stawska i in., 2025; Wałęsa i in., 2025). Dzieje się tak nawet przed pierwszą turą wyborów – nakłania się wprost, aby oddać głos na niego, a nie na innych kandydatów „oboju demokratycznego” (Brejdygant, 2025a). Pada wręcz twierdzenie, że każdy prawy człowiek ma obowiązek głosować na tego pretendenta do urzędu prezydenckiego

¹ Należy także wspomnieć o odrobinę subtelniejszej formie zachęty, a mianowicie okładce GW z piątku 16 maja 2025 r., na której widnieje duży napis „DAJ GŁOS DEMOKRACJI”, oraz pierwszej stronie numeru z soboty 24 maja 2025 r., gdzie umieszczone zostało zdjęcie Rafała Trzaskowskiego i Karola Nawrockiego, a pod nimi kwadraty przypominające te znajdujące się na kartach wyborczych. Przy Trzaskowskim wydrukowano znak „X” i napis „Wybieram przyszłość”.

(Michalik, 2025). Głos na Trzaskowskiego oznacza bowiem głos na Polskę, która stanowi część Europy (Gawkowski, 2025).

Wybór pomiędzy Rafałem Trzaskowskim a Karolem Nawrockim to najprostszy wybór w całych dziejach III Rzeczypospolitej – pierwszy z nich jest najbardziej kompetentnym kandydatem, jaki w drugiej turze ubiegał się o ten urząd począwszy od 1990 r. (Kisilowski, 2025). Niektórzy autorzy GW uważają, że Trzaskowskiego można nazwać „wehikułem naszych nadziei” (Kurski, 2025). Jeśli bowiem nie zostałyby on wybrany na prezydenta, „to cała nasza [tj. Polski – J.K.] pozycja upada” (Brejdygant, 2025b).

Rafał Trzaskowski zgodnie z narracją GW jest kandydatem „europejskim”, wolnym od „populistycznych zapędów” (Pieczora, 2025; Środa, 2025), doświadczonym pomimo „młodego ducha” (Brejdygant, 2025b) i kompetentnym (Wielński, 2025c). Zna wiele języków (Środa, 2025) i znacząco przewyższa intelektualnie swojego kontrkandydata (Maziarski, 2025b). Z szacunkiem odnosi się do innych (Gawkowski, 2025), jest również uczciwy (Imielski, 2025d), lub wręcz „ponadprzeciętnie uczciwy” (Kisilowski, 2025). W charakterystyce Rafała Trzaskowskiego pojawiają się też określenia takie jak „elitarność” (Środa, 2025) czy „brak wybujałych ambicji” (Kisilowski, 2025), które wedle autorów cytowanych tekstów są jednoznacznie pozytywne. Będąc prezydentem Warszawy, zrobił wiele dobrego dla społeczności LGBT (Nodzyńska, 2025).

W GW napotkać można także elementy nieco krytycznie odnoszące się do jego postaci. Trzaskowski ma nieprzyjemny głos, gdy krzyczy (Pawlikowski, 2025), zaniedbuje kampanię w internecie (Grzegorzówka, 2025) i stosuje nieodpowiednią retorykę w sprawie świadczenia 800+ dla obywateli Ukrainy (Kokot, 2025). Ponadto lekceważy mobilizację progresywnych wyborców (Machowski, 2025) i podczas kampanii nie wspomina wystarczająco często o osobach LGBT (Nodzyńska, 2025).

Wizerunek Rafała Trzaskowskiego w „Gazecie Polskiej Codziennie”

W „Gazecie Polskiej Codziennie” Rafał Trzaskowski bywa nazywany „zastępcą” Donalda Tuska (Kuź, 2025b; Rybicki, 2025), wiceszefem partii Donalda Tuska (Nisztor, 2025a) lub kandydatem Tuska (Świetlik, 2025b). To polski premier – a nie żaden europejski lider – jest także jego największym sojusznikiem (Przemyski, 2025e).

Rafał Trzaskowski według GPC „zmienia poglądy niczym rękawiczki” (Galarowicz, 2025c) – mówi ludziom to, co chcą usłyszeć, nie dbając o spójność swoich wypowiedzi. Jeszcze niedawno bowiem miał troszczyć się o społeczność LGBT, teraz zaś okazuje się „niemalże byłym ministrem, którego przenika

duch papieski” (Świetlik, 2025c). Jest w stanie jedną ręką zdjąć ze ściany krzyż, a drugą się przeżegnać (Maciejewski, 2025c). W sprawie wiary i stosunku do Kościoła tylko udaje katolika (Wołodźko, 2025c). Podobna niespójność wiąże się z kwestią Marszu Niepodległości – raz Trzaskowski chce go zakazać, a raz ogłasza, że w nim pójdzie (Maciejewski, 2025c; Molga, 2025c).

Trzaskowski zdaniem autorów GPC to człowiek leniwy (Jastrzębowski, 2025), zideologizowany (Lizinkiewicz, 2025g), obłudny (Przemyński, 2025k), cyniczny i tchórzliwy (Molga, 2025e; Przemyński, 2025l). Jest osobą słabą psychicznie (Wysocki, 2025), która nie radzi sobie z własnymi emocjami i w stresujących sytuacjach (Karnkowski, 2025e; Wszolek, 2025e), a także prostacko obraża ludzi (Świetlik, 2025c).

Wielokrotnie w opisach jego postaci występuje słowo „pogarda” (Molga, 2025e) – np. od Trzaskowskiego „bije pogarda” (Wszolek, 2025e) czy pokazuje on „pogardliwą wyższość” (Karnkowski, 2025e). Rafał Trzaskowski jest bowiem „produktem komunistycznych elit, które zawsze gardziły ludźmi” (Sakiewicz, 2025a). Często pojawia się też słowo „kłamstwo” (Przemyński, 2025k; Świetlik, 2025b) lub synonimy – np. Trzaskowski „ordynarnie łże” (Świetlik, 2025c), mówiąc o przyjmowaniu do Polski migrantów. Kłamał w sprawie Zielonego Ładu (Przemyński, 2025k) oraz w trakcie debaty z Karolem Nawrockim (Karnkowski, 2025d).

W Warszawie jako prezydent miasta podejmuje „antyspołeczne” działania, m.in. bez konsultacji społecznych zarządził prywatyzację jednej z kamienic przy ulicy Marszałkowskiej (Przemyński, 2025j; Wołodźko, 2025a). Brakuje mu bowiem jakiegokolwiek litości czy empatii – wskutek wspomnianej decyzji znalazły się na bruku osoby z małym dzieckiem (Grodecki, 2025). Podobny los spotkał w sumie czterdzieści rodzin, gdyż prezydent Trzaskowski chce sprzedać ową kamienicę deweloperowi (Lizinkiewicz, 2025c).

Za jego prezydentury w Warszawie odbyły się największe polowanie na dziki w historii stolicy, masowe wycinanie zieleni miejskiej (Lizinkiewicz, 2025d) oraz ekspozycja pornograficznych komiksów dla dzieci (Maciejewski, 2025c). Trzaskowski wspiera tam „ekoterrorystów” (Lizinkiewicz, 2025g). Jeden z lokali wynajętych przez miasto był „dziupłą” siatki przemycającej nielegalnych migrantów (Wierzchosłowski, 2025). Ponadto w Warszawie są budowane ośrodki dla imigrantów bez wcześniejszego przeprowadzenia konsultacji społecznych w tej sprawie (Lizinkiewicz, 2025h).

Trzaskowski ma powiązania z osobami, które pojawiają się w „aferze śmieciowej” (Nisztor, 2025a, 2025c) i w „aferze GetBack” (Nisztor, 2025d), a także niewyjaśnione relacje z pedofilem, działaczem Platformy Obywatelskiej (Karnkowski, 2025d). Rafała Trzaskowskiego wspierają biznesmeni, deweloperzy (Nisztor, 2025b; Wołodźko, 2025a), przemytnicy ludzi (Lizinkiewicz, 2025e), ekoaktywiści (Lizinkiewicz, 2025d), tajne służby (Maciejewski, 2025b) i media publiczne nielegalnie przejęte przez Koalicję Obywatelską (Wszolek, 2025c).

Z kolei jego współpracownicy ze sztabu wyborczego prawdopodobnie biorą narkotyki (Lizinkiewicz, 2025b).

Kampanię, którą prowadzi, określa się jako „nielegalną” (Molga, 2025a) lub „nielegalnie finansowaną” (Kuź, 2025b; Molga, 2025c). Zaplecze Trzaskowskiego jest zaangażowane w „nielegalne” działania mające zdyskredytować Karola Nawrockiego (Mucha, 2025c) – dotyczy to nawet żony prezydenta stolicy Małgorzaty, która pracuje u osoby finansującej „hejt” na kontrkandydata (Lizinkiewicz, 2025a). Trzaskowski prowadzi więc „brudną” kampanię (Molga, 2025b, 2025c, 2025d; Wszółek, 2025d).

Według publikacji GPC, jeśli Rafał Trzaskowski zwycięży w wyborach, Rzeczpospolita „zacznie się zmieniać w bantustan, przyjazny wyłącznie bogatym i najbogatszym” (Wołodźko, 2025a). Polska zostanie użyta, by „wypychać” Stany Zjednoczone z Europy (Sakiewicz, 2025b). Wygrana Trzaskowskiego może oznaczać „zniszczenie całego dorobku demokratycznego” (Sakiewicz, 2025a). System polityczny w Polsce zostanie „domknięty”, a „cały kraj wkroczy do owej »doliny cienia«, o której mówi psalm” (Kuź, 2025a). Niezależni sędziowie będą upokarzani, wprowadzi się cenzurę, niewykluczona jest delegalizacja ugrupowań pravicowych (Teluk, 2025). Dojść może nawet do wojny domowej (Wszółek, 2025d). Niezależne media zostaną wyłączone, księża będą siedzieć w więzieniach, a „naszymi dziećmi będzie się zajmować banda zbrojców” (Sakiewicz, 2025b). Jeśli Trzaskowski objąłby urząd prezydenta, Polska znalazłaby się w „łapach liberalnych drapieżników” (Wołodźko, 2025b). W narracji GPC występuje pogląd, że kto nie określi się jasno przeciw Trzaskowskiemu, temu nie leży na sercu dobro Polski (Galarowicz, 2025c).

Wedle publicystów GPC wysokie poparcie dla niego jest spowodowane dużą sympatią „fanatyków Tuska”, dla których los ojczyzny się nie liczy, ale – jak podkreśla autor jednego z tekstów – „oni z Polakami nie wygrają” (Rybicki, 2025). Trzaskowskiego popierają „Julki”, a więc grupa najbardziej podatna na propagandę, uformowana przez oddziaływanie mediów społecznościowych (Świetlik, 2025b), oraz „postkomuniści i zdeprawowani postsolidarnościowcy”, którzy od początku transformacji ustrojowej wyśmiewali prostych ludzi pracy, udając raz lewicę, raz „katolików z łagiewnickiego kościoła” (Wołodźko, 2025b).

Wyborcy Rafała Trzaskowskiego według GPC są wulgarni i skłonni do agresji – kierują się przede wszystkim negatywnymi emocjami: „strachem, nienawiścią, zawiścią, żądzą zemsty” (Świetlik, 2025b). Podczas marszu poparcia dla tego kandydata jego zwolennicy prezentowali symbole ważne dla ich środowiska, a więc pośród flag Polski były także flagi Unii Europejskiej i LGBT (Przemyński, 2025f). Na owym marszu poparcia na widok dziennikarzy pravicowych mediów wyborcy Trzaskowskiego mieli rzucać się na nich z agresją. Ci ludzie są bowiem fanatyczni, „przekonani o swojej europejskości, wyższości, wszechwiedzy, wyobrażający sobie polskich konserwatystów jako troglodytów, których wypadałoby jedynie zamknąć w getcie” (Maciejewski, 2025c).

Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz wynika, że wizerunek pretendentów do urzędu prezydenta w wyborach 2025 r. diametralnie różnił się w zależności od światopoglądu, jaki reprezentuje dziennik ich opisujący. Poddane badaniu tytuły prasowe nie ukrywały swojej sympatii dla określonego kandydata i wyrażały stosunek krytyczny wobec jego konkurenta – apelując o konkretne głosowanie lub przestrzegając przed innym wskazaniem. Co więcej, w analizowanych dziennikach częściej krytykowano kandydata, z którym gazeta nie sympatyzowała, niż wspierano kandydata cieszącego się jej poparciem. Tym samym należy stwierdzić, że obie hipotezy zostały potwierdzone. Warto także odnotować, że liczba tekstów na dwa tygodnie przed drugą turą była znacznie większa niż liczba tekstów na dwa tygodnie przed pierwszą turą wyborów, co może sugerować, iż dla analizowanych dzienników ogólnopolskich wspieranie i krytykowanie określonych kandydatów stanowiło kwestię, jeśli nie egzystencjalną, to co najmniej bardzo istotną.

Przekazy medialne w „Gazecie Wyborczej” i „Gazecie Polskiej Codziennie” były bardzo emocjonalne, a wizerunki prezentowanych kandydatów – skrajnie odmienne. Choć czasami oba dzienniki wspominały o tych samych wydarzeniach (np. kawalerce Karola Nawrockiego czy marszach poparcia dla kandydatów), były one przez autorów materiałów prasowych interpretowane zupełnie inaczej. Rzeczona kawalerka urosła do rangi symbolu – funkcjonowała z jednej strony jako synonim moralnej zgnilizny, kłamstwa i kręactwa, a z drugiej jako narzędzie barbarzyńskiej operacji wymierzonej w obywatelskiego kandydata na prezydenta. Można też stwierdzić, że wizje hipotetycznej przyszłości, które kreowali publicyści GW i GPC i które miałyby się ziścić w razie przegranej popieranego przez nich kandydata, częstokroć były w obu przypadkach katastroficzne (np. z jednej strony Polska zmierzająca do dyktatury, a z drugiej – koniec Polski jako idei).

Kwestią poruszoną w niniejszej analizie, ale wymagającą dalszych badań jest dyskredytacja wyborców kandydata, z którym autorzy materiałów prasowych nie sympatyzowali. Wielokrotnie pojawiały się bowiem obraźliwe określenia członków tej samej wspólnoty politycznej – czasem nawet ich z niej wykluczające. Chociaż rozróżnienie na „nas” i „onych” może się wydawać nie do wyeliminowania (Schmitt, 2000, s. 198), warto pamiętać, że różnica między „nami” a „nimi” stanowi pewne continuum, na którego końcu znajduje się „wróg” (Chlebda, 2017, s. 16). Popierający „ich” kandydata nie muszą być zatem egzystencjalnym zagrożeniem dla wyborców „naszego” kandydata – aczkolwiek z przytoczonych fragmentów prasowych można by wywnioskować, że jednak są.

Bibliografia

- Adamczyk, D. (2022). Wizerunek medialny kandydatów na urząd prezydenta RP w kampanii wyborczej 2020 r. Analiza wybranych telewizyjnych serwisów informacyjnych. *Łódzkie Studia Teologiczne*, 31(2), 9–36. <https://doi.org/10.52097/lst.2022.2.9-36>
- Annusewicz, O. (2023). Wizerunek polityczny. W: P. Kuca i W. Furman (red.), *Komunikowanie polityczne w teorii i praktyce* (s. 53–61). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Boomgaarden, H., Boukes, M., Iorgoveanu, A. (2016). Image versus text: How newspaper reports affect evaluations of political candidates. *International Journal of Communication*, 10, 2529–2555.
- Chlebda, W. (2017). Jak (w Polsce) zostać Innym?. W: M. Karwatowska, R. Litwiński i A. Siwiec (red.), *Obcy inny. Analiza przypadków* (s. 13–26). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Cichosz, M. (2003). *(Auto)kreacja wizerunku polityka na przykładzie wyborów prezydenckich w III RP*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Filimonov, K., Russmann, U., Svensson, J. (2016). Picturing the party: Instagram and party campaigning in the 2014 Swedish elections. *Social Media + Society*, 2(3). <https://doi.org/10.1177/2056305116662179>
- Grusell, M., Nord, L. (2023). Not so intimate Instagram: Images of Swedish political party leaders in the 2018 national election campaign. *Journal of Political Marketing*, 22(2), 92–107. <https://doi.org/10.1080/15377857.2020.1841709>
- Hoegg, J., Lewis, M.V. (2011). The impact of candidate appearance and advertising strategies on election results. *Journal of Marketing Research*, 48(5), 895–909. <https://doi.org/10.1509/jmkr.48.5.895>
- Hultman, M., Ulusoy, S., Oghazi, P. (2019). Drivers and outcomes of political candidate image creation: The role of social media marketing. *Psychology & Marketing*, 36(12), 1226–1236. <https://doi.org/10.1002/mar.21271>
- Kasińska-Metryka, A. (2006). Wizerunek kandydata na prezydenta – polityczna poprawność kontra marketingowe wyzwania. Analiza wizerunku D. Tuska i L. Kaczyńskiego na podstawie kampanii prezydenckiej w Polsce w 2005 roku. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*, 15, 157–168. <https://doi.org/10.15804/athena.2006.15.08>
- Kozera, M., Bielaniec, K. (2021). Polityk jako produkt polityczny na przykładzie kandydatów w wyborach prezydenckich 2010 roku w Polsce. *Prawo i Polityka*, 10, 56–75.
- Krupa, J. (2021). Rzeczywistości równoległe – wizerunki kandydatów na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w 2020 roku w „Gazecie Wyborczej” i „Naszym Dzienniku”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*, 26(336), 54–63. <https://doi.org/10.24917/20813333.26.4>
- Lalancette, M., Raynauld, V. (2019). The power of political image: Justin Trudeau, Instagram, and celebrity politics. *American Behavioral Scientist*, 63(7), 888–924. <http://doi.org/10.1177/0002764217744838>

- Leszczuk-Fiedziukiewicz, A. (2010). Strategie ocieplania i kontrolowania wizerunku polityka na przykładzie prezydenckiej kampanii wyborczej 2010 r. *Studia Politolologiczne*, 19, 142–198.
- Lisowska-Magdżiarz, M. (2006). *Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Olszanecka-Marmola, A. (2020). *Czy telewizyjna reklama polityczna może zmienić wizerunek kandydata? Studium empiryczne wyborów prezydenckich 2015*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pisarek, W. (1983). *Analiza zawartości prasy*. Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Schmitt, C. (2000). *Teologia polityczna i inne pisma*, przeł. M.A. Cichocki. Znak.
- Stępińska, A. (2006). Wizerunek polityka lokalnego i rola środków masowego przekazu w jego kształtowaniu. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2, 151–163.
- Wierak, K. (2020). Medialny obraz polityka w tygodniku opinii „Newsweek” w prezydenckiej kampanii wyborczej z 2015 roku w Polsce. *Athenaeum. Polskie Studia Politolologiczne*, 66, 35–47. <http://doi.org/10.15804/athena.2020.66.03>

Materiały prasowe

- Beylin, M. (2025a). PiS zapowiada: Żegnaj, Unio! Witaj, Moskwo!.. *Gazeta Wyborcza*, 103, 2.
- Beylin, M. (2025b). Pułapka mniejszego zła. *Gazeta Wyborcza*, 116, 2.
- Bober, M. (2025). Bez przypadkowych gości. *Gazeta Polska Codziennie*, 88, 2.
- Brejdygant, S. (2025a). Te wybory zdecydują o tym, kim jesteśmy i w jakim kraju chcemy żyć. *Gazeta Wyborcza*, 111, 13.
- Brejdygant, S. (2025b). Chyba to już moja ostatnia refleksja o narodzie, do którego należę. *Gazeta Wyborcza*, 117, 12.
- Brejdygant, S. (2025c). Rodacy, opamiętajcie się!. *Gazeta Wyborcza*, 124, 15.
- Czerwiński, A. (2025). Jestem osobą LGBT, w pierwszej linii do odstrzału. *Gazeta Wyborcza*, 124, 15.
- Czuchnowski, W. (2025a). To kolejny alarm. *Gazeta Wyborcza*, 108, 2.
- Czuchnowski, W. (2025b). NIK i kolejny apartament Nawrockiego. *Gazeta Wyborcza*, 122, 7.
- Feret, M. (2025). Nie lamentować, a się mobilizować. Do roboty przed II turą. *Gazeta Wyborcza*, 115, 7.
- Galarowicz, L. (2025a). Oszczercy w roli moralistów. *Gazeta Polska Codziennie*, 90, 2.
- Galarowicz, L. (2025b). Murański autorytetem Tuska. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 2.
- Galarowicz, L. (2025c). Racja stanu. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 2.
- Gawkowski, K. (2025). Apel do przyjaciół z partii Razem. *Gazeta Wyborcza*, 121, 5.
- Grodecki, T. (2025). Trzaskowski bez litości. Na bruk wylatuje rodzina z 6-letnim dzieckiem. *Gazeta Polska Codziennie*, 92, 3.
- Grzegorzówka, M. (2025). Przekonajmy tych, którzy są antysystemowi, ale dobro Polski leży im na sercu. *Gazeta Wyborcza*, 118, 15.
- Imielski, R. (2025a). Daj głos demokracji. *Gazeta Wyborcza*, 112, 1.
- Imielski, R. (2025b). Druga tura: prawdziwy test dla demokratów. *Gazeta Wyborcza*, 114, 2.

- Imielski, R. (2025c). Ukraina w NATO to bezpieczniejsza Polska. *Gazeta Wyborcza*, 118, 2.
- Imielski, R. (2025d). Wybierzmy dobrze! Polska zasługuje na uczciwość. *Gazeta Wyborcza*, 124, 1.
- Jastrzębowski, S. (2025). Trzaskowski w panice. KO gra na Nawrockiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 99, 12.
- Karnkowski, K. (2025a). Kto atakuje Nawrockiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 87, 2.
- Karnkowski, K. (2025b). Nawrocki nie traci szans na prezydenturę. *Gazeta Polska Codziennie*, 91, 12.
- Karnkowski, K. (2025c). Bitwa o wszystko. *Gazeta Polska Codziennie*, 96, 13.
- Karnkowski, K. (2025d). Trzaskowski nie zyskuje, Nawrocki nie traci. *Gazeta Polska Codziennie*, 100, 12.
- Karnkowski, K. (2025e). Panika w obozie Trzaskowskiego. Służby wchodzą do gry. *Gazeta Polska Codziennie*, 86, 13.
- Katka, K. (2025a). W taką historię Karola Nawrockiego mamy uwierzyć?. *Gazeta Wyborcza*, 104, 6.
- Katka, K. (2025b). Bankowa rola Nawrockiego. *Gazeta Wyborcza*, 105, 1.
- Katka, K. (2025c). To Nawrocki był z gotówką w banku, choć podawał inną wersję. *Gazeta Wyborcza*, 105, 4–5.
- Kisilowski, M. (2025). Trzaskowski to mniejsze zło? Bez żartów. *Gazeta Wyborcza*, 124, 14.
- Kokot, M. (2025). Dlaczego Europa wybiera skrajną prawicę? [rozmowa z Dominiką Pszczółkowską]. *Gazeta Wyborcza*, 115, 10–11.
- Kondzińska, A. (2025). PiS powstrzymuje się przed atakowaniem Mentzena. *Gazeta Wyborcza*, 111, 7.
- Kowalski, K. (2025). Syndrom świętego mikołaja. *Gazeta Wyborcza*, 117, 13.
- Kryszczak, P. (2025). Biały Dom potwierdza: Nawrocki przyczynił się do decyzji o zniesieniu ograniczeń eksportu technologii AI do Polski. *Gazeta Polska Codziennie*, 94, 9.
- Kublik, A. (2025a). 28,5 m kw. błędów Nawrockiego. *Gazeta Wyborcza*, 105, 2.
- Kublik, A. (2025b). Kawalerka wybuchła im w rękach [rozmowa z Mirosławem Oczkosiem]. *Gazeta Wyborcza*, 110, 4–5.
- Kublik, A. (2025c). Wynik Trzaskowskiego powinien być nauzką dla jego sztabu [rozmowa z Andrzejem Rychardem]. *Gazeta Wyborcza*, 116, 4–5.
- Kurski, J. (2025). Po pierwsze – nie kwękać. *Gazeta Wyborcza*, 119, 7.
- Kuź, M. (2025a). Dolina cienia. *Gazeta Polska Codziennie*, 90, 2.
- Kuź, M. (2025b). Tusk przegra. *Gazeta Polska Codziennie*, 94, 2.
- Lilental, W. (2025). Potrzebujemy prezydenta, który będzie naprawę szanował konstytucję. *Gazeta Wyborcza*, 110, 15.
- Lisiewicz, P. (2025). Trzaskowski – lider niechęci. *Gazeta Polska Codziennie*, 90, 2.
- Lizinkiewicz, J. (2025a). Nielegalnie finansowany hejt na Nawrockiego i Mentzena. *Gazeta Polska Codziennie*, 86, 3.
- Lizinkiewicz, J. (2025b). Narkotykowa afery w sztabie Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 92, 7.

- Lizinkiewicz, J. (2025c). 40 rodzin wyrzuconych z mieszkań. Bo Trzaskowski chce sprzedać kamienicę deweloperowi. *Gazeta Polska Codziennie*, 93, 4.
- Lizinkiewicz, J. (2025d). Ekoaktywiści za Trzaskowskim. Planują go „popychać” ku ekoszaleństwu. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 6.
- Lizinkiewicz, J. (2025e). Przemysłowcy murem za Trzaskowskim. *Gazeta Polska Codziennie*, 99, 3.
- Lizinkiewicz, J. (2025f). Trzaskowski ze sztabem uciekają od tematu narkotyków. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 4.
- Lizinkiewicz, J. (2025g). PiS ostrzega: Zielony Ład istnieje i będzie przyspieszał. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 4.
- Lizinkiewicz, J. (2025h). Warszawa buduje ośrodki dla imigrantów bez konsultacji. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 4.
- Machowski, A. (2025). Dlaczego ośrodki badania opinii publicznej poniosły porażkę?. *Gazeta Wyborcza*, 115, 6.
- Maciejewski, J. (2025a). „Imponująca pracowitość”. Ujawniamy, jak prof. Dudek piał z zachwytu nad Nawrockim. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 14.
- Maciejewski, J. (2025b). Powrót carskiej gwardii. *Gazeta Polska Codziennie*, 89, 2.
- Maciejewski, J. (2025c). Tylko mobilizacja pozwoli wygrać. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 12.
- Maziarski, W. (2025a). Nawrocki: co dzień nowa kompromitacja. *Gazeta Wyborcza*, 121, 2.
- Maziarski, W. (2025b). Kandydat ze wspomaganiami. *Gazeta Wyborcza*, 120, 2.
- Michalik, M. (2025). Osoba obrażana nigdy nie spełni oczekiwań osoby obrażającej. *Gazeta Wyborcza*, 121, 13.
- Molga, J. (2025a). Nielegalna kampania trwa, władza gra na czas w interesie Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 5.
- Molga, J. (2025b). Festiwal manipulacji na ratunek Trzaskowskiemu. *Gazeta Polska Codziennie*, 100, 5.
- Molga, J. (2025c). Brudna kampania – jedyna strategia Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 5.
- Molga, J. (2025d). „Tusk łąał jak pies”. Cały aparat władzy pracuje na rzecz brudnej kampanii. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 5.
- Molga, J. (2025e). Trzaskowski stchórzył przed Nawrockim. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 5.
- Mucha, W. (2025a). Operacja: umoczyć Nawrockiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 87, 12.
- Mucha, W. (2025b). CPAC Polska to wielki sukces. Kristi Noem nie pozostawiła złudzeń. *Gazeta Polska Codziennie*, 104, 13.
- Mucha, W. (2025c). Akcja niedemokratyczna. Nielegalne działania w kampanii Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 99, 14.
- Nisztor, P. (2025a). Jak Bodnar chroni Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 88, 12–13.
- Nisztor, P. (2025b). Biznesmeni od nieruchomości i nielegalne wpłaty na wiceszefa PO. *Gazeta Polska Codziennie*, 94, 6.

- Nisztor, P. (2025c). Człowiek Trzaskowskiego z posadą w państwowym koncernie. *Gazeta Polska Codziennie*, 99, 6.
- Nisztor, P. (2025d). Szara eminencja Tuska w toruńskim pubie. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 8.
- Nodzyńska, P. (2025). „Pamiętamy, jak PiS pałował nas na marszach” [rozmowa z Bartem Staszewskim]. *Gazeta Wyborcza*, 121, 6–7.
- Ogólnopolski Strajk Kobiet (2025). Żądamy, abyście poparły i poparli Rafała Trzaskowskiego w II turze. *Gazeta Wyborcza*, 117, 13.
- Pawlikowski, D. (2025). Walka o głosy na głosy. *Gazeta Wyborcza*, 106, 17.
- Pieczora, K. (2025). Nie lamentować, a się mobilizować. Do roboty przed II turą. *Gazeta Wyborcza*, 115, 7.
- Polak-Pałkiewicz, E. (2025). Niemiecka specjalność kontra polski talent. *Gazeta Polska Codziennie*, 94, 12.
- Przemyński, J. (2025a). Prezydent Trump do Nawrockiego: Wygrasz. *Gazeta Polska Codziennie*, 85, 3.
- Przemyński, J. (2025b). Reżim Tuska kontra obywatelski kandydat. *Gazeta Polska Codziennie*, 86, 3.
- Przemyński, J. (2025c). Tusk sięga po służby, media i sejm, aby zniszczyć Nawrockiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 87, 3.
- Przemyński, J. (2025d). Prof. Cenckiewicz z zarzutami za film „Reset”. *Gazeta Polska Codziennie*, 89, 5.
- Przemyński, J. (2025e). Wojna Tuska z proamerykańskimi politykami. Po Trumpie przyszedł czas na Simona. *Gazeta Polska Codziennie*, 93, 6.
- Przemyński, J. (2025f). Nawrocki: Chcemy Polski marzeń. Tusk szczerze: Polską rządzi polityczni gangsterzy. *Gazeta Polska Codziennie*, 100, 3.
- Przemyński, J. (2025g). Startuje CPAC Polska. Światowi liderzy konserwatystów spotykają się z Karolem Nawrockim. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 3.
- Przemyński, J. (2025h). Nawrocki ze wsparciem konserwatywnych liderów z całego świata. *Gazeta Polska Codziennie*, 102, 3.
- Przemyński, J. (2025i). Prezydent Nawrocki to amerykańskie gwarancje prezydenta od Trumpa. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 3.
- Przemyński, J. (2025j). Ratusz Trzaskowskiego jak czyściciele kamienic. *Gazeta Polska Codziennie*, 89, 6.
- Przemyński, J. (2025k). Festiwal kłamstw i manipulacji Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 92, 4–5.
- Przemyński, J. (2025l). Trzaskowski w 2020 zdezerterował z debaty w Końskich. Teraz znowu stehórzył. *Gazeta Polska Codziennie*, 104, 3.
- Ratajczyk, A. (2025). Budowa CPK jest konieczna [rozmowa ze Stanisławem Wojte-rą]. *Gazeta Polska Codziennie*, 102, 8.
- Reykowski, J. (2025). Lekcja historii najnowszej dla odświeżenia pamięci. *Gazeta Wyborcza*, 122, 12–13.
- Rybicki, P. (2025). Fanatyczni wyborcy. *Gazeta Polska Codziennie*, 85, 2.
- Sadurski, W. (2025). Taka będzie Polska, jeśli wygra Nawrocki. *Gazeta Wyborcza*, 120, 15.
- Sakiewicz, T. (2025a). Jak odzyskać Polskę. *Gazeta Polska Codziennie*, 94, 2.

- Sakiewicz, T. (2025b). Od ciebie zależy wynik wyborów. *Gazeta Polska Codziennie*, 104, 2.
- Środa, M. (2025). Nasza rodzina, Bayer Full i broda Zandberga. *Gazeta Wyborcza*, 116, 13.
- Świetlik, W. (2025a). Panika po spotkaniu Nawrockiego z Trumpem. *Gazeta Polska Codziennie*, 88, 13.
- Świetlik, W. (2025b). Do wioseł! Rozwój i szansa lub autorytarna smuta. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 14.
- Świetlik, W. (2025c). Kampania między słowami. Jak Niemcy ufundowali państwo polskie. *Gazeta Polska Codziennie*, 85, 13.
- Teluk, T. (2025). Czas na zjednoczenie prawicy. *Gazeta Polska Codziennie*, 101, 2.
- Traczyk-Stawska, W., i in. (2025). Kochasz Polskę? Głosuj na Trzaskowskiego. *Gazeta Wyborcza*, 119, 2.
- Wałęsa, L., i in. (2025). Apel twórców „Solidarności” i działaczy podziemia antykomunistycznego. *Gazeta Wyborcza*, 121, 2.
- Wielniński, B. (2025a). Nie jesteśmy skazani na PiS. *Gazeta Wyborcza*, 115, 2.
- Wielniński, B. (2025b). W jakiej Polsce znajdziemy się za rok? [rozmowa z Antonim Dudkiem]. *Gazeta Wyborcza*, 119, 4–5.
- Wielniński, B. (2025c). Wspólnota jest wielką siłą. *Gazeta Wyborcza*, 120, 1.
- Wielniński, B. (2025d). Odwet Kaczyńskiego?. *Gazeta Wyborcza*, 122, 2.
- Wielniński, B., Wielowieyska, D. (2025). Ameryka zamiesza w kampanii?. *Gazeta Wyborcza*, 104, 1.
- Wielowieyska, D. (2025a). Ofensywny manewr Mentzena. *Gazeta Wyborcza*, 107, 3.
- Wielowieyska, D. (2025b). Wołę słabą demokrację niż silną dyktaturę [rozmowa z Adamem Michnikiem]. *Gazeta Wyborcza*, 107, 10–13.
- Wierchosłowski, G. (2025). Lokal od Trzaskowskiego był „dziupłą” dla przestępczej siatki przemytników nielegalnych imigrantów. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 3.
- Wiszniewski, P. (2025). Beton skruszeje, pod warunkiem że nowym prezydentem nie zostanie Nawrocki. *Gazeta Wyborcza*, 118, 15.
- Wołodźko, K. (2025a). Chcecie takiej Polski?. *Gazeta Polska Codziennie*, 88, 2.
- Wołodźko, K. (2025b). Polska gorszych szans. My, największy wróg Trzaskowskiego. *Gazeta Polska Codziennie*, 103, 14.
- Wołodźko, K. (2025c). Skondensowany fałsz. *Gazeta Polska Codziennie*, 104, 2.
- Wszółek, G. (2025a). Dawkowanie napięcia jak to w służbach. *Gazeta Polska Codziennie*, 88, 2.
- Wszółek, G. (2025b). Służby nie mogą wybrać Polsce prezydenta. *Gazeta Polska Codziennie*, 90, 12.
- Wszółek, G. (2025c). Nawrocki nic sobie nie robi z ataków. *Gazeta Polska Codziennie*, 100, 2.
- Wszółek, G. (2025d). Nienawiść nie może wygrać. *Gazeta Polska Codziennie*, 104, 12.
- Wszółek, G. (2025e). Spocony i zmęczony Trzaskowski. Wysocka-Schnepf jakby zobaczyła ducha. *Gazeta Polska Codziennie*, 93, 13.
- Wysocki, K. (2025). Będzie tylko gorzej. *Gazeta Polska Codziennie*, 98, 2.
- Żytnicki, P., Wojciechowski, P. (2025). Bojówka Nawrockiego zagrożona: Bijcie się albo kroimy cywilów. *Gazeta Wyborcza*, 124, 4–6.

Polska diaspora w cieniu niepewności Status prawny Polonii i zagrożenia instytucjonalne dla niej w Europie Południowej i na Bałkanach

The Polish Diaspora in the Shadow of Uncertainty:
Legal Status and Institutional Threats to the Polish
Community in Southern Europe and the Balkans

Tadeusz Zienkiewicz*

Abstrakt

W artykule scharakteryzowano status prawny i polityczny Polonii w Europie Południowej i na Bałkanach. Celem badania jest ocena wpływu niestabilności ustrojowej, kryzysów gospodarczych i selektywnej implementacji prawa mniejszościowego na sytuację diasporę. Zastosowano analizę porównawczą i analizę dokumentów prawnych. Wyniki wskazują na marginalizację Polonii i reaktywny charakter polityki Rzeczypospolitej Polskiej. We wnioskach podkreślono niezbędność spójnej strategii współpracy z diasporą i trwałego wsparcia instytucjonalnego.

Słowa kluczowe: Polonia, mniejszości narodowe, niepewność, Europa Południowa, polityka etniczna

Abstract

The article characterises the legal and political status of the Polish diaspora in Southern Europe and the Balkans. The study aims to assess the impact of institutional instability, economic crises, and selective implementation of minority law on the diaspora's position. Comparative and legal document analysis was applied. Findings reveal the marginalization of Polonia and the reactive nature of the Polish Republic's policy. The conclusions emphasise the need for a coherent strategy and lasting institutional support.

Keywords: Polonia, national minorities, uncertainty, Southern Europe, ethnic policy

* Politechnika Lubelska; <https://orcid.org/0000-0002-6941-6309>; tzienkiewicz@op.pl

Wstęp

Zjawisko diaspory i mniejszości narodowych od dawna stanowi przedmiot refleksji w naukach społecznych i politycznych, jednak dynamika procesów migracyjnych w XXI w. nadaje mu nowy wymiar. Status prawny i polityczny mniejszości narodowych oraz diaspor, takich jak Polonia, w Europie Południowej i na Bałkanach jest złożonym zagadnieniem, osadzonym na przecięciu prawa międzynarodowego, polityki migracyjnej i socjologii narodów. Ramy normatywne wyznaczają m.in. Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych (2002), Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych (2009) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1977), podkreślające prawo mniejszości do zachowania tożsamości, języka, religii i do udziału w życiu publicznym. Implementacja tych norm pozostaje wszakże selektywna, często zależna od woli politycznej i koncepcji jedności narodowej (Verstichel, 2009, s. 306–317).

Polska diaspora, obecna w wielu regionach świata, odgrywa istotną rolę w utrzymywaniu więzi kulturowych, politycznych i gospodarczych z krajem pochodzenia. W Europie Południowej i na Bałkanach Polonia funkcjonuje w szczególnym kontekście – jest nieliczna, rozproszona, pozbawiona statusu mniejszości historycznej, a zarazem narażona na konsekwencje niestabilności politycznej, gospodarczej i ustrojowej regionu. Analiza jej sytuacji wpisuje się w szersze badania nad polityką wobec diaspory oraz implementacją norm prawa międzynarodowego dotyczących ochrony mniejszości narodowych.

Problem badawczy niniejszego artykułu można określić jako zjawisko niepewności prawnej i instytucjonalnej, z którą mierzy się Polonia w omawianych państwach. Niepewność ta przybiera różne formy: od braku oficjalnego uznania statusu mniejszości, przez selektywną implementację międzynarodowych standardów praw człowieka, po marginalizację w praktyce politycznej i społecznej. W krajach Europy Południowej, dotkniętych kryzysem finansowym z 2008 r. oraz nasilonymi falami migracji, problem ten wiąże się z priorytetowym traktowaniem kwestii migracyjnych i zaniedbywaniem niewielkich wspólnot, takich jak Polonia. Na Bałkanach dodatkowym czynnikiem destabilizującym są napięcia etnopolityczne i chroniczna chwiejność ustrojowa, które powodują instrumentalne podejście do mniejszości.

Celem artykułu jest przeanalizowanie statusu prawnego i obywatelskiego Polonii w wybranych państwach Europy Południowej i Bałkanów w kontekście niestabilności politycznej, niejednorodnych ram legislacyjnych, jak również braku systemowej ochrony praw mniejszości. Ponadto analiza ma na celu wskazanie konsekwencji reaktywnej i niespójnej polityki Rzeczypospolitej Polskiej wobec diaspory w omawianych regionach oraz zidentyfikowanie możliwych rozwiązań wzmacniających instytucjonalne zakorzenienie Polonii.

Zastosowana metoda obejmuje analizę porównawczą oraz analizę dokumentów prawnych i politycznych. Źródłami są zarówno konstytucje i ustawy państw regionu, jak i normy prawa międzynarodowego, a także raporty organizacji międzynarodowych i literatura naukowa. Wybór państw uzasadniony jest dwiema przesłankami: po pierwsze, odzwierciedlają one specyfikę Europy Południowej oraz Bałkanów – regionów różniących się tradycjami politycznymi, stopniem uczestnictwa w integracji europejskiej i doświadczeniem migracyjnym; po drugie, analiza ta stanowi część realizowanego projektu badawczego pt. „Temporalni i permanentni ambasadorowie – Polonia i Polacy w XXI wieku. Obszar: Europa Południowa” (nr rej. NdS-II/SN/0353/2023/01).

Artykuł ma układ logiczny i problemowy. W pierwszej części zaprezentowano przegląd literatury przedmiotu i stan badań z uwzględnieniem najważniejszych nurtów teoretycznych dotyczących diaspory, mniejszości i niepewności politycznej. Następnie przedstawiono wyniki analizy porównawczej statusu Polonii w wybranych państwach Europy Południowej i na Bałkanach z odniesieniem do szerszego kontekstu polityki wobec mniejszości. Kolejna część omawia politykę Rzeczypospolitej Polskiej wobec Polonii – wskazuje na jej brak spójności, reaktywność i ograniczoną skuteczność w regionie. W części przedostatniej podjęto dyskusję nad wynikami w świetle literatury, kładąc nacisk na rolę kategorii niepewności oraz jej konsekwencje dla diaspory. Artykuł zamykają podsumowanie i wnioski, w których odniesiono się do tez badawczych oraz przedstawiono rekomendacje dla polityki wobec Polonii.

Na podstawie przyjętych założeń sformułowano następujące tezy badawcze:

- T1: Polonia w Europie Południowej i na Bałkanach doświadcza marginalizacji z powodu braku formalnego uznania za mniejszość narodową.
- T2: Niepewność prawna i polityczna przekłada się na bariery w realizacji praw obywatelskich i kulturowych.
- T3: Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec Polonii w analizowanych regionach ma charakter niespójny, fragmentaryczny i reaktywny.
- T4: Skuteczna ochrona Polonii wymaga wdrożenia mechanizmów wsparcia instytucjonalnego i prawnego, wzorowanych na dobrych praktykach z Rumunii i Chorwacji.

Stan badań i dyskusja nad literaturą

Badania nad diasporami i mniejszościami narodowymi w Europie Południowej i na Bałkanach koncentrują się wokół trzech kluczowych problemów: relacji między prawem a praktyką polityczną, modeli integracji i asymilacji oraz wpływu kontekstu geopolitycznego na sytuację mniejszości. Istniejące opracowania

potwierdzają, że region ten charakteryzuje się szczególną różnorodnością w podejściu do kwestii mniejszościowych. Z jednej strony widać tam silną obecność tradycji etnopolitycznych i nacjonalistycznych, z drugiej – wpływ europejskich standardów prawnych, które wymuszają wdrażanie minimalnych ram ochronnych (Kymlicka, 2001, s. 223; Verstichel, 2009, s. 296). W literaturze przedmiotu podkreśla się specyfikę małych diaspor, takich jak Polonia, które – w odróżnieniu od dużych, historycznie ugruntowanych mniejszości – rzadko uzyskują formalne uznanie instytucjonalne. Badania wskazują, że mniejszości „niehistoryczne” nie wpisują się w tradycyjne modele pluralizmu konstytucyjnego, co skutkuje ich marginalizacją w systemach prawnych (Kymlicka, 2001). Podobny problem opisywał Tomasz Kamusella (2009), zwracający uwagę na trwałość powiązania między językiem a narodowością w Europie Środkowo-Wschodniej, które utrudnia integrację nowych grup etnicznych.

W kontekście Europy Południowej istotne miejsce zajmują badania nad modelami integracji w Hiszpanii, Portugalii, Grecji, we Włoszech, na Malcie i Cyprze. Anna Triandafyllidou (2000, 2009) analizowała trudności w adaptacji społeczeństw śródziemnomorskich do wielokulturowości i wykazała, że tożsamości narodowe w tym regionie pozostają silnie zamknięte oraz niechętne wobec nowych diaspor. W Hiszpanii konstytucyjny system autonomii regionalnej umożliwia ochronę języków i kultur, lecz owe mechanizmy dotyczą wspólnot historycznych, nie zaś migrantów z Polski czy innych państw Europy Środkowo-Wschodniej (Pinyol-Jiménez i Caraballo, 2018). W efekcie Polonia hiszpańska doświadcza presji asymilacyjnej i braku wsparcia instytucjonalnego.

Podobna sytuacja ma miejsce w Portugalii, gdzie polityka migracyjna skupia się na integracji ekonomicznej, a kwestie kulturowe i językowe są marginalizowane (Góis i Marques, 2018). Portugalski model integracji, choć formalnie otwarty, w praktyce nie przewiduje specjalnych mechanizmów ochrony dla małych diaspor, a Polonia pozostaje społecznością rozproszoną i pozbawioną reprezentacji instytucjonalnej.

We Włoszech sytuacja jest bardziej złożona. Konstytucja gwarantuje ochronę mniejszości językowych (art. 6), lecz dotyczy to wyłącznie wspólnot historycznych, takich jak Austriacy w Tyrolu Południowym czy Francuzi w Dolinie Aosty (Mirilovic, 2016). Polonia, podobnie jak inne grupy migracyjne, funkcjonuje głównie dzięki oddolnym inicjatywom organizacyjnym, co czyni ją podatną na wpływ zmienności politycznej i ograniczeń budżetowych (Golemo, 2010; Legut, 2022).

Grecja reprezentuje model najbardziej monokulturowy. Państwo formalnie uznaje jedynie mniejszość muzułmańską w Tracji Zachodniej, a inne grupy etniczne i narodowe nie posiadają instytucjonalnych praw (Tsitselikis, 2008). Polonia w Grecji jest w dużej mierze pozbawiona narzędzi reprezentacji i wsparcia językowego mimo zobowiązań wynikających z prawa europejskiego (Mantouvalou, 2009). Badania Ioannisa Grigoriadis (2008) wskazują, że greckie podejście

do mniejszości łączy formalne zobowiązania międzynarodowe z krajową polityką asymilacyjną, co skutkuje brakiem ochrony małych grup migracyjnych.

Na Malcie i na Cyprze – jak zauważa się w literaturze przedmiotu – mamy do czynienia z paradoksem niewielkich państw. Choć obydwa kraje są zobowiązane do przestrzegania standardów Unii Europejskiej, ich polityki migracyjne koncentrują się niemal wyłącznie na kwestiach bezpieczeństwa oraz rynku pracy. Badania Anny Triandafyllidou i Ifigenei Kokkali (2010) pokazały, że migranci w tych krajach traktowani są głównie jako pracownicy czasowi, co prowadzi do ich społecznej niewidzialności. Polonia pozostaje tam więc rozproszona, a jej aktywność ogranicza się do inicjatyw kulturalnych wspieranych przez instytucje polskie, bez systemowego wsparcia lokalnego (zob. też Triandafyllidou, 2009).

W literaturze dotyczącej Bałkanów konsekwentnie podkreśla się złożoność etnopolitycznego krajobrazu regionu, w którym prawa mniejszości narodowych i diaspor są nierozzerwalnie związane z procesami transformacji ustrojowej, nacjonalizmem oraz integracją europejską. Chorwacja często jest wskazywana jako przykład względnie pozytywny. Przyjęta w 2002 r. ustawa o prawach mniejszości narodowych umożliwia im reprezentację parlamentarną, nauczanie w językach ojczystych i dostęp do mediów publicznych. Model chorwacki, analizowany przez Vassilisa Petsinisa (2013), uznaje się za wzorzec dla państw regionu, choć krytycy akcentują jego ograniczoną skuteczność wobec najmniejszych wspólnot.

W Serbii teoretycznie rozwinięty system Narodowych Rad Mniejszości tworzy instytucjonalne ramy ochrony, lecz praktyka polityczna – którą zdominowały centralizacja i instrumentalne traktowanie etniczności – powoduje marginalizację mniejszych grup. Slaviša Orlović (2015) zwraca uwagę, że mechanizmy partycypacji są często fasadowe, a ich realny wpływ na politykę publiczną jest minimalny. W Macedonii Północnej sytuacja ukształtowana porozumieniem z Ochrydy (*Framework Agreement*, 2001) koncentruje się niemal wyłącznie na relacji macedońsko-albańskiej. Badacze wskazują, że dominacja jednej linii konfliktu etnicznego prowadzi do defaworyzacji mniejszych wspólnot (Vangelov, 2019, s. 215).

Kosowo uchodzi za przypadek szczególnie problematyczny. Konstytucja z 2008 r. gwarantuje szeroki katalog praw, lecz ich implementacja jest selektywna, a napięcia na tle etnicznym, zwłaszcza między społecznością albańską a serbską, utrudniają integrację pozostałych grup. Gezim Krasniqi (2017, s. 54) dowodzi, że mniejszości formalnie chronione napotykają bariery praktyczne, podczas gdy społeczności nieuznane, takie jak Polonia, funkcjonują w warunkach pełnej instytucjonalnej niewidzialności.

Bośnia i Hercegowina to przykład państwa, którego system polityczny wciąż opiera się na logice trójnarodowej (Boszniacy, Serbowie, Chorwaci). Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (2009) w sprawie *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* potwierdziło dyskryminacyjny charakter tego układu. Reformy jednak pozostają ograniczone (Hodźić i Mraović, 2015).

Mniejsze wspólnoty nie posiadają realnej reprezentacji, a ich prawa istnieją głównie na poziomie deklaracyjnym. Podobne wnioski nasuwają badania dotyczące Czarnogóry, gdzie – mimo formalnego uznania Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych – prawa takich grup realizowane są wybiórczo i zależnie od układu politycznego (Vujačić, 2019).

Podsumowując: badania nad Bałkanami wskazują na wyraźną lukę pomiędzy formalnymi gwarancjami a praktyką polityczną. Polonia jako niewielka diaspora stanowi szczególnie wrażliwy przykład. Jej status ujawnia mechanizmy marginalizacji charakterystyczne dla całego regionu, gdzie uznanie i ochrona mniejszości zależą nie tyle od prawa, ile od bieżących kalkulacji politycznych.

Analiza

Słowenia

Konstytucja Słowenii z 1991 r. przewiduje silną ochronę mniejszości narodowych, zwłaszcza włoskiej i węgierskiej, które mają zagwarantowaną reprezentację parlamentarną i prawa językowe. Romowie również korzystają z takiego statusu, choć ich sytuacja jest bardziej złożona (Komac, 1999). Polonia, podobnie jak pozostałe wspólnoty migracyjne, nie należy do uznanych mniejszości narodowych i funkcjonuje w ramach ogólnych regulacji dotyczących cudzoziemców oraz obywateli UE, które czasami są asymetrycznie stosowane wobec różnych mniejszości (Zevnik i Russell, 2023). Polska diaspora jest niewielka liczebnie, skupiona głównie w Lublanie i innych miastach Słowenii, a jej aktywność ogranicza się do inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych, często wspieranych przez ambasadę RP. Niepewność sytuacji Polonii wynika z braku formalnego uznania oraz z faktu, że system słoweński koncentruje się na ochronie mniejszości historycznych, marginalizując nowe wspólnoty migracyjne (Pajnik, 2007).

Chorwacja

Chorwacja uchodzi za kraj mający jeden z najbardziej rozwiniętych modeli ochrony mniejszości narodowych w regionie. Konstytucja Republiki Chorwacji z 1990 r. (z nowelizacjami) gwarantuje im prawa w zakresie języka, edukacji i uczestnictwa w życiu publicznym. Kluczowym aktem jest ustawa konstytucyjna o prawach mniejszości narodowych z 2002 r., która wprowadziła szczegółowe mechanizmy ochronne, np. możliwość proporcjonalnej reprezentacji mniejszości

w parlamencie, samorządach i administracji publicznej. Chorwacja ratyfikowała również wszystkie najistotniejsze dokumenty międzynarodowe w tej dziedzinie, m.in. Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych oraz Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych (Petsinis, 2013).

Polonia w Chorwacji, mimo że nieliczna (kilka tysięcy osób), posiada formalny status uznanej mniejszości narodowej. Daje to dostęp do mechanizmów instytucjonalnych, takich jak edukacja w języku ojczystym czy finansowanie działalności kulturalnej. Polskie organizacje funkcjonują w kilku miastach, m.in. w Zagrzebiu i Rijecie, korzystają ze wsparcia państwa oraz współpracują z placówkami RP. Obecność w systemie politycznym pozwala im na udział w konsultacjach i działaniach samorządowych, choć ze względu na niewielką liczebność omawianej diaspory jej wpływ polityczny pozostaje ograniczony (Zienkiewicz, 2024).

Niepewność sytuacji Polonii w Chorwacji ma głównie charakter pośredni. Wynika z ogólnej niestabilności gospodarczej kraju oraz z napięć etnicznych związanych z mniejszością serbską, które dominują w dyskursie publicznym. Mimo że diaspora polska nie jest bezpośrednio dotknięta tymi sporami, funkcjonuje w systemie, w którym uwaga instytucji koncentruje się na dużych i politycznie znaczących grupach. Kryzys finansowy w 2008 r. i późniejsze reformy gospodarcze spowodowały redukcję środków przekazywanych na kulturę i edukację, co pośrednio ograniczyło działalność mniejszych wspólnot, takich jak Polonia (Perić Kaselj i in., 2015; Petsinis, 2013).

Chorwacja stanowi pozytywny przykład państwa regionu, które wprowadziło nowoczesne regulacje w zakresie ochrony mniejszości. Polonia korzysta tam z oficjalnego uznania i ze wsparcia instytucjonalnego, co odróżnia ją od diaspory polskiej w wielu innych krajach bałkańskich. Jednak jej nieduża liczebność oraz marginalność polityczna sprawiają, że praktyczne znaczenie tych praw jest ograniczone, a niepewność wynika raczej z czynników systemowych niż z braku regulacji.

Bośnia i Hercegowina

System konstytucyjny Bośni i Hercegowiny zasada się na porozumieniu z Dayton z 1995 r., które zakończyło wojnę domową i ustanowiło skomplikowany model państwowości oparty na podziale etnicznym. Konstytucja formalnie uznaje trzy „narody konstytutywne”: Boszniaków, Serbów i Chorwatów, a pozostałe wspólnoty są określane mianem „Innych” (*Others*). W praktyce oznacza to, że skromniejsze liczebnie mniejszości narodowe, w tym Polonia, nie posiadają gwarantowanego statusu konstytucyjnego ani instytucjonalnych narzędzi ochrony. Najważniejszy punkt odniesienia stanowi orzeczenie w sprawie *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie*, w którym Europejski Trybunał Praw Człowieka (2009) potępił uniemożliwienie przedstawicielom „Innych” ubiegania

się o najwyższe urzędy państwowe. Mimo wyroku do dziś nie wprowadzono zmian w konstytucji, co wskazuje na strukturalny problem wykluczenia mniejszych grup (Hodźić i Mraović, 2015).

Polonia w Bośni i Hercegowinie jest liczebnie bardzo mała, skupiona głównie w Sarajewie i kilku większych miastach. Ponieważ nie została oficjalnie uznana za mniejszość narodową, funkcjonuje jedynie w ramach stowarzyszeń kulturalnych i nieformalnych sieci społecznych. Brak statusu instytucjonalnego oznacza, że Polacy nie korzystają z systemowych mechanizmów edukacyjnych ani politycznych, a ich obecność okazuje się w dużej mierze niewidoczna. Mniejszości w Bośni generalnie są niezauważane z powodu dominującej logiki „trójnarodowej”, która determinuje dostęp do instytucji i polityki publicznej (Hodźić i Mraović, 2015).

Niepewność sytuacji Polonii w Bośni i Hercegowinie ma dwojaki charakter. Po pierwsze, wynika z chronicznej niestabilności instytucjonalnej państwa, w którym etnopolityka blokuje reformy i prowadzi do permanentnego kryzysu politycznego (Bieber, 2020). Po drugie, mniejsze wspólnoty, pozbawione konstytucyjnego uznania, funkcjonują w warunkach marginalizacji prawnej i politycznej niewidzialności. Kryzysy gospodarcze, znaczna emigracja młodych oraz napięcia etniczne pogłębiają te problemy. W efekcie Polonia, podobnie jak inne małe wspólnoty, znajduje się w sytuacji trwałej niepewności, jeśli chodzi o możliwość zachowania swojej tożsamości i uczestnictwa w życiu publicznym.

Bośnia i Hercegowina reprezentuje skrajny przypadek strukturalnej marginalizacji pozostałych mniejszości, będącej rezultatem konstytucyjnej logiki „trójnarodowej”. Polonia w tym systemie jest niewidoczna i pozbawiona instytucjonalnych mechanizmów wsparcia. Niepewność jej położenia wynika zarówno z uwarunkowań prawnych, jak i z permanentnej niestabilności politycznej państwa.

Serbia

Serbia dysponuje rozbudowanym systemem ochrony mniejszości narodowych, którego fundamentem jest konstytucja z 2006 r., gwarantująca im prawa w zakresie języka, kultury, edukacji i reprezentacji politycznej (art. 75–81). Zawarte w niej przepisy uzupełnia ustawa o ochronie praw i wolności mniejszości narodowych z 2002 r., regulująca działalność Narodowych Rad Mniejszości. Formalnie zapewnia to mniejszościom szeroki wachlarz uprawnień, m.in. możliwość oddziaływania na politykę edukacyjną czy medialną (Dobos i in., 2017; Korhecz, 2019).

W praktyce owe mechanizmy okazują się selektywne. Duże wspólnoty, takie jak Węgrzy w Wojwodinie, czerpią z nich wymierne korzyści, natomiast pozostałe funkcjonują na marginesie systemu. Choć Polonia ma formalny status mniejszości narodowej, jej organizacje są słabe liczebnie i nie posiadają realnego

wpływu na procesy decyzyjne. W wielu przypadkach rady mniejszości pełnią funkcję symboliczną, a ich działalność ogranicza się do inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych finansowanych głównie przez Polskę lub organizacje międzynarodowe (OSCE, 2013).

Szczególnie istotną okolicznością jest niepewność instytucjonalna, wynikająca z centralizacji władzy politycznej po 2012 r., kiedy to Serbska Partia Postępowa (SNS) przejęła kontrolę nad aparatem państwowym. Równoległe retoryka nacjonalistyczna, nasilająca się zwłaszcza w okresach napięć związanych z Kosowem (2008–2009), minimalizowała przestrzeń dla polityki wielokulturowej. Polonia, choć nie była celem represji, znalazła się w atmosferze rosnącej nieufności wobec „obcych”, gdy m.in. ograniczano inicjatywy kulturalne finansowane z zagranicy. Niepewność praw mniejszości pogłębia też wybiórcza implementacja przepisów. W wielu regionach, poza Wojwodiną, brakuje wsparcia dla edukacji językowej czy instytucjonalnych form reprezentacji (Korhecz, 2019).

W przypadku Serbii obserwujemy model deklaratywnie otwarty, ale w praktyce selektywny i podporządkowany bieżącym kalkulacjom politycznym. Niewielka i rozproszona diaspora polska doświadcza podwójnej marginalizacji – wynikającej zarówno z małej liczebności, jak i z braku konsekwentnej implementacji prawa. Kryzysy polityczne i retoryka nacjonalistyczna dodatkowo wzmagają poczucie niepewności, gdyż czynią z Polonii wspólnotę instytucjonalnie niewidzialną.

Macedonia Północna

Podstawą ochrony praw mniejszości w Macedonii Północnej są konstytucja z 1991 r. oraz porozumienie z Ochrydy (OFA) z 2001 r., zawarte po konflikcie etnicznym między Macedończykami a Albańczykami. Dokument ten wprowadził zasadę równowagi etnicznej w administracji, sądownictwie i siłach bezpieczeństwa, a także umożliwił rozszerzenie praw językowych, zwłaszcza mniejszości albańskiej. Ustawa o używaniu języków z 2008 r. pozwoliła na oficjalne stosowanie języków mniejszości w gminach, gdzie stanowią one co najmniej 20% populacji. Teoretycznie stworzyło to rozbudowane ramy ochronne, jednakże gdy dochodzi do poważnych kryzysów politycznych, umowa OFA jest często postrzegana jako czynnik destabilizujący (Donev, 2023).

W praktyce system ochrony koncentruje się niemal wyłącznie na relacjach macedońsko-albańskich, marginalizując mniejsze wspólnoty, w tym Polonię. Polacy nie posiadają własnych instytucji reprezentacyjnych, a ich inicjatywy kulturalne mogą być realizowane jedynie przez stowarzyszenia pozarządowe. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że mniejsze grupy etniczne nie mają rzeczywistego wpływu na procesy polityczne, ich prawa zaś są chronione głównie na papierze (Ilievski i Taleski, 2009). Brak infrastruktury edukacyjnej oraz wsparcia medialnego przekłada się na trudności w zachowaniu języka i tożsamości.

Niepewność wynika z dominacji problematyki albańskiej, która determinuje politykę mniejszościową państwa. W momentach kryzysowych – takich jak spór z Grecją o nazwę państwa (2008–2018) czy napięcia wokół implementacji porozumienia z Ochrydy – inne wspólnoty etniczne zostają całkowicie usunięte z debaty publicznej. Polonia jako diaspora niehistoryczna i liczebnie niewielka funkcjonuje w cieniu konfliktów etnopolitycznych, bez dostępu do mechanizmów reprezentacji. Dodatkowym czynnikiem jest słabość państwa idąca w parze z częstymi kryzysami rządowymi, które ograniczają jego zdolność do wdrażania polityk integracyjnych (Ilievski i Taleski, 2009).

Macedonia Północna stworzyła formalne ramy ochrony praw mniejszości, jednak są one realizowane selektywnie oraz podporządkowane logice relacji macedońsko-albańskich. Polonia, podobnie jak inne małe mniejszości, doświadcza podwójnej marginalizacji – brak uznania instytucjonalnego łączy się z polityczną niewidzialnością. Kryzysy tożsamościowe i etnopolityczne w państwie potęgują tę niepewność, czynią bowiem z Polonii wspólnotę zależną niemal jedynie od własnych, ograniczonych zasobów.

Kosowo

Konstytucja Kosowa z 2008 r. deklaruje wieloetniczny charakter państwa, a jej art. 57 gwarantuje mniejszościom prawo do zachowania języka, kultury i tożsamości. Towarzyszy jej ustawa o ochronie i promowaniu praw mniejszości narodowych z tegoż roku, która szczegółowo określa uprawnienia w zakresie edukacji, języka i reprezentacji politycznej. Dodatkowo ustawa o obywatelstwie z 2010 r. zapewnia mniejszościom pełny dostęp do praw obywatelskich. System prawny Kosowa należy do najbardziej rozbudowanych w regionie, jeśli chodzi o formalne zapisy dotyczące ochrony wspólnot etnicznych.

Pomimo tych obszernych ram praktyka wdrażania przepisów pozostaje selektywna i silnie uzależniona od uwarunkowań politycznych. Największe wsparcie otrzymują mniejszości serbska i albańska, wokół których koncentruje się cała polityka mniejszościowa. Inne grupy, np. romska, boszniacka, gorańska, korzystają z części praw, lecz ich realizacja bywa ograniczona (Nimani i in., 2023). Polonia nie jest oficjalnie uznana za mniejszość narodową, co przekłada się na brak dostępu do wsparcia finansowego, mechanizmów reprezentacji politycznej czy edukacji językowej. Polskie stowarzyszenia mogą działać na podstawie ustawy o fundacjach i stowarzyszeniach z 2013 r., lecz są zależne od środków zewnętrznych i nie mają zagwarantowanego udziału w procesach decyzyjnych.

Największe źródło niepewności w Kosowie stanowią napięcia etniczne, które blokują pełną implementację przepisów. Instytucje państwowe często nie działają skutecznie w regionach zamieszkiwanych przez Serbów, co tworzy podwójny system administracyjny i utrudnia integrację mniejszości (Demjaha, 2017). Inne

wspólnoty pozostają niewidoczne i pozbawione wsparcia, a ich prawa są *de facto* limitowane. Na niepewność wpływa także kontekst polityczny: brak uznania Kosowa przez część społeczności międzynarodowej oraz ciągłe napięcia z Serbią sprawiają, że polityka mniejszościowa jest podporządkowana logice konfliktu, a nie realnej integracji. Kryzysy gospodarcze i wysoki poziom bezrobocia dodatkowo osłabiają potencjał instytucjonalny państwa w zakresie wsparcia mniejszości (Mustafa i Krasniqi, 2018).

Kosowo ma jedno z najbardziej zaawansowanych ram prawnych w regionie, lecz ich skuteczne egzekwowanie ogranicza chroniczna niepewność wynikająca z konfliktów etnicznych i słabości instytucjonalnej. Polonia jako nieuznana mniejszość funkcjonuje w warunkach podwójnego wykluczenia – formalnego oraz praktycznego. Kryzysy polityczne i brak stabilności ustrojowej w kraju czynią z niej wspólnotę szczególnie narażoną na marginalizację i instytucjonalną niewidzialność.

Bułgaria

Konstytucja Bułgarii z 1991 r. (art. 6) gwarantuje równość wszystkich obywateli wobec prawa, jednak nie zawiera odrębnych przepisów poświęconych mniejszościom narodowym. Państwo ratyfikowało Konwencję ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, ale z zastrzeżeniem, że tytułowe pojęcie nie odnosi się do wspólnot. W praktyce oznacza to, że prawa mniejszości są postrzegane jako prawa jednostek, a nie grup etnicznych. Bułgaria ma jedną z liczniejszych populacji mniejszości narodowych w regionie, m.in. Turków, Romów, Pomaków i Ormian, co czyni kwestię regulacji szczególnie istotną (Karp, 2012).

Choć formalnie mniejszości są chronione, system instytucjonalny nie zapewnia im odpowiednich narzędzi do ochrony języka i kultury. Poza tym mimo prób integracji takich grup, często inicjowanych i finansowanych przez UE, uprzedzenia oraz rasizm nie zostały przezwyciężone (Naxidou, 2012). Edukacja w językach mniejszości jest ograniczona, a ich reprezentacja w administracji i polityce – niewielka. Polonia, licząca ok. 2–3 tysiące osób, nie posiada statusu mniejszości narodowej, co oznacza brak dostępu do programów pomocy czy instytucji konsultacyjnych. Funkcjonuje głównie poprzez stowarzyszenia kulturalne, takie jak Towarzystwo „Polonia” w Sofii, które działają dzięki inicjatywie oddolnej i wsparciu z Polski, nie zaś dzięki systemowym rozwiązaniom bułgarskim (Carlsson, 2023).

Niepewna sytuacja Polonii i innych mniejszości wynika z asymilacyjnego podejścia państwa, które nakazuje im integrację obywatelską i nie traktuje ich jako elementu wspólnotowej różnorodności. Kryzys finansowy w 2008 r. oraz nowsze napięcia polityczne związane z rosnącą rolą partii nacjonalistycznych generalnie powiększyły dystans wobec „obcych”. W konsekwencji mniejsze grupy

stały się jeszcze bardziej niewidoczne, a ich inicjatywy kulturalne często napotykały bariery biurokratyczne i nie są wspierane instytucjonalnie (Genova, 2017). Niepewność bierze się zarówno z braku formalnego uznania, jak i z atmosfery społecznej, która ogranicza możliwości rozwojowe takich wspólnot.

Bułgaria reprezentuje model integracyjno-asymilacyjny, który nie oferuje małym diasporom przestrzeni do rozwoju. Polonia, pozbawiona statusu mniejszości narodowej, pozostaje poza instytucjonalnym systemem ochrony i funkcjonuje wyłącznie dzięki własnej aktywności. Kryzysy gospodarcze oraz wzrost nacjonalizmu w życiu politycznym dodatkowo potęgują jej poczucie niepewności i marginalizacji.

Rumunia

Rumunia należy do państw regionu, które wprowadziły najbardziej rozwinięte systemy ochrony mniejszości narodowych. Konstytucja z 1991 r. (znowelizowana w 2003 r.) nie tylko gwarantuje ich prawa (art. 6), lecz także zapewnia im reprezentację polityczną, nawet jeśli nie przekroczą progu wyborczego (art. 62) (Fitante, 2022). Ponadto ustawa o prawach mniejszości narodowych umożliwia korzystanie z języków mniejszości w administracji lokalnej i edukacji oraz stwarza ramy wsparcia finansowego instytucji kulturalnych przez państwo (Constantin, 2004). Dzięki tym ramom Rumunia wpisuje się w model integracyjno-inkluzyjny, względnie rzadki w Europie Środkowo-Wschodniej (Kamusella, 2009).

Stworzony system w praktyce działa stosunkowo efektywnie. Najliczniejsze mniejszości, takie jak Węgrzy czy Romowie, posiadają rozwinięte struktury polityczne i edukacyjne. Mniejszościom narodowym zapewniono uczestnictwo w procesach decyzyjnych w państwie (Prisacariu, 2012). Polonia, skupiająca ok. 2–3 tysięcy osób, także została uznana za oficjalną mniejszość narodową i jest reprezentowana w Izbie Deputowanych przez Związek Polaków w Rumunii. Otrzymuje też dotacje państwowe na działalność kulturalną i edukacyjną, dzięki którym m.in. prowadzi polskojęzyczne szkoły i przedszkola (Constantin, 2004). W porównaniu z sytuacją w innych krajach regionu tamtejsza Polonia ma relatywnie silne zaplecze instytucjonalne, choć istnieją problemy z implementacją praw na poziomie lokalnym oraz wyzwania demograficzne, takie jak starzenie się populacji czy emigracja młodych (Popescu, 2016). Mimo satysfakcjonujących ram polityki językowej w Rumunii występują znaczne trudności z jej wdrażaniem, ponieważ władzom lokalnym dano swobodę w egzekwowaniu przepisów dotyczących używania języków mniejszości. To zaś bezpośrednio przekłada się na problemy z dostępem do edukacji w języku ojczystym (Toró, 2020).

Niepewność w omawianym przypadku ma charakter strukturalny i przyszłościowy. Co prawda skonstruowano solidne ramy prawne, lecz wiele mało licznych mniejszości, w tym Polonia, boryka się z marginalizacją w słabiej

zurbanizowanych regionach, gdzie dostęp do edukacji w języku ojczystym bywa ograniczony (Herm i Poulain, 2012; Zaharia i in., 2016). Kryzysy gospodarcze, takie jak recesja po 2008 r., zredukowały środki na wsparcie kultury i edukacji, co szczególnie dotknęło mniejsze wspólnoty. Ponadto narastające fale emigracji zarobkowej wpływają negatywnie na potencjał instytucjonalny Polonii, której organizacje mają kłopoty z utrzymaniem młodego pokolenia w strukturach diaspory (Popescu, 2016).

Rumunia jest państwem, które stworzyło realne i inkluzywne mechanizmy ochrony mniejszości, również Polonii. Jednak mimo formalnego i praktycznego wsparcia przyszłość tej diaspory okazuje się niepewna, co wynika z trendów demograficznych oraz kryzysów ekonomicznych. Przykład Rumunii potwierdza, że nawet dobrze zaprojektowane systemy wymagają stałego dostosowywania do zmieniających się warunków społecznych i politycznych.

Hiszpania

Konstytucja Hiszpanii z 1978 r. ustanawia system autonomii regionalnej, gwarantujący uznanym wspólnotom prawo do własnych języków, kultur i instytucji (art. 2 i 3). Na tej podstawie rozwinięto model wielopoziomowej ochrony, szczególnie w Katalonii, Kraju Basków i Galicji, gdzie funkcjonują osobne systemy edukacyjne i kulturalne. Jednak ochrona ta obejmuje przede wszystkim historyczne wspólnoty regionalne, a nie nowe diaspory migracyjne, takie jak Polonia. Brakuje odrębnych regulacji prawnych dotyczących mniejszości narodowych, które napłynęły po wejściu Hiszpanii do Unii Europejskiej i po jej rozszerzeniu w 2004 r. (Pinyol-Jiménez i Caraballo, 2018).

W praktyce przybysze z Polski są traktowani jako część szerokiej kategorii obywateli UE, bez dodatkowych przywilejów czy mechanizmów instytucjonalnych wspierających ich tożsamość. Polonia nie posiada formalnego statusu mniejszości narodowej i działa głównie poprzez stowarzyszenia kulturalne oraz parafie katolickie. Nie istnieje systemowe wsparcie dla edukacji w języku polskim – nauczanie odbywa się na ogół w szkołach sobotnich i przy placówkach dyplomatycznych. W wielu regionach, zwłaszcza dotkniętych kryzysem gospodarczym, aktywność Polonii ogranicza się do inicjatyw lokalnych, co utrudnia jej długofalową instytucjonalizację (Rzepnikowska, 2023).

Kryzys finansowy z 2008 r. wyjątkowo dotknął Hiszpanię i spowodował gwałtowny wzrost bezrobocia (szczególnie w sektorze budowlanym, gdzie pracowało sporo Polaków). W efekcie część Polonii wyemigrowała dalej – do Niemiec, Wielkiej Brytanii czy Norwegii – co osłabiło jej potencjał organizacyjny. Niepewność pogłębiły także napięcia związane z migracją spoza Unii Europejskiej – dyskurs polityczny coraz częściej skupia się na tamowaniu napływu cudzoziemców, a to pośrednio rzutuje na postrzeganie wszystkich migrantów,

również obywateli UE. Polonia, choć nie doświadcza otwartej dyskryminacji, pozostaje w cieniu czołowych debat etnopolitycznych (np. katalońskiej), co czyni ją wspólnotą niewidzialną instytucjonalnie i narażoną na skutki kryzysów społeczno-gospodarczych (Pinyol-Jiménez i Caraballo, 2018).

Hiszpania reprezentuje model silnej ochrony wspólnot historycznych, ale marginalnego traktowania nowych diaspor migracyjnych. Polonia, pozbawiona statusu mniejszości narodowej, polega głównie na oddolnych inicjatywach, które są podatne na wstrząsy gospodarcze i społeczne. Kryzys finansowy w 2008 r. oraz brak instytucjonalnych gwarancji wzmocniły poczucie niepewności, uczyły bowiem z Polonii grupę słabo zakorzenioną w strukturach państwa.

Portugalia

Konstytucja Portugalii z 1976 r. (art. 13 i 15) zakłada zasadę równości wobec prawa i przewiduje pełnię praw obywatelskich dla cudzoziemców legalnie przebywających w kraju. Państwo to ratyfikowało najważniejsze akty prawa międzynarodowego dotyczące mniejszości, m.in. Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych i Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych, lecz podobnie jak Hiszpania odnosi je przede wszystkim do wspólnot historycznych. Brakuje wyraźnych regulacji prawnych poświęconych nowym diasporom migracyjnym (Cook, 2018; Pires, 2012).

Do takich należy Polonia w Portugalii, licząca według szacunków kilkanaście tysięcy osób i traktowana jako część ogólnej kategorii przybyszów z Unii Europejskiej. Nie posiada ona statusu mniejszości narodowej i funkcjonuje głównie dzięki stowarzyszeniom oraz parafiom, które podtrzymują język i kulturę. Portugalski system edukacji i administracji nie przewiduje specjalnych mechanizmów wsparcia dla małych grup migracyjnych. Podobnie jak w Hiszpanii nauczanie języka polskiego odbywa się w formie dodatkowych zajęć, organizowanych przy wsparciu ambasady RP i jako oddolna inicjatywa rodziców.

Kryzys gospodarczy w 2008 r. uderzył w Portugalie szczególnie mocno – spowodował redukcję wydatków publicznych i cięcia w systemach socjalnych. Migranci, w tym Polonia, znaleźli się w sytuacji zwiększonej niepewności ekonomicznej (Mulumba i Carvalho, 2023; Sarmiento i in., 2014). Brak stabilnych ram instytucjonalnych ochrony sprawił, że w okresie kryzysu wiele organizacji diasporycznych ograniczyło swoją działalność lub zawiesiło projekty kulturalne. Niepewność pogłębił także wzrost migracji z krajów afrykańskich i brazylijskiej diaspory, który zdominował publiczny dyskurs o integracji, a inne mniejszości zepchnął na margines debaty (Gonçalves, 2023). W efekcie polska diaspora w omawianym państwie funkcjonuje w tle większych grup migracyjnych oraz w warunkach braku odporności na kolejne wstrząsy ekonomiczne.

Portugalia, podobnie jak Hiszpania, opiera swój model na uniwersalistycznym podejściu do praw obywatelskich, bez wyróżniania małych diaspor migracyjnych. Polonia, choć korzysta z ogólnych mechanizmów równości, nie posiada narzędzi instytucjonalnych chroniących jej tożsamość. Kryzys gospodarczy z 2008 r. obnażył kruchość tego modelu – w sytuacjach kryzysowych Polonia okazuje się wspólnotą podatną na marginalizację i pozbawioną trwałego wsparcia.

Włochy

Konstytucja Włoch z 1947 r. (art. 6) gwarantuje ochronę mniejszości językowych, a ustawy szczegółowe regulują funkcjonowanie wspólnot takich jak niemieckojęzyczni Tyrolczycy, francuskojęzyczni mieszkańcy Doliny Aosty czy Słoweńcy we Friuli-Wenecji Julijskiej. System ten, oparty na zasadzie historyczności, nie dotyczy jednak nowych diaspor migracyjnych. Osiedleńcy z Polski, podobnie jak inne grupy przybyłe po 2004 r., nie korzystają z żadnych szczególnych praw mniejszościowych, lecz są objęci powszechnymi mechanizmami ochrony praw człowieka i dostępu do rynku pracy (Mirilovic, 2016; Sierp, 2008).

Polonia we Włoszech, szacowana na ponad 100 tysięcy osób, jest jedną z większych wspólnot polskich w Europie Południowej. Funkcjonuje przede wszystkim dzięki własnym stowarzyszeniom, szkołom sobotnim i parafiom. W niektórych regionach prężnie działa sieć organizacji polonijnych, lecz brak formalnego uznania tej diasporę za mniejszość narodową ogranicza jej możliwości wsparcia instytucjonalnego. Nauczanie języka polskiego odbywa się głównie w ramach inicjatyw oddolnych, we współpracy z ambasadą RP, a nie w systemie edukacji publicznej (Golemo, 2010; Legut, 2022).

Włochy charakteryzują się zmiennością polityczną oraz podatnością na wpływy populistycznych narracji antyimigracyjnych. W okresie kryzysu finansowego w 2008 r., a następnie kryzysu migracyjnego po 2015 r. polityka wobec cudzoziemców stała się bardziej restrykcyjna, co negatywnie wpłynęło również na warunki życia przybyszów z UE, pomimo że formalnie nie obejmowały ich ograniczenia dotyczące obywateli państw trzecich. Polityki integracyjne w poszczególnych państwach członkowskich UE często cechuje fragmentacja, która utrudnia migrantom dostęp do mechanizmów wsparcia (Fraudatario, 2024). Polonia, choć w dużej mierze dobrze zintegrowana ekonomicznie, odczuwa skutki cięć socjalnych oraz niepewność co do przyszłości polityki migracyjnej. Brak stabilnych mechanizmów pomocowych oznacza, że diaspora polska pozostaje zależna od własnych zasobów, narażonych na kryzysy gospodarcze i polityczne (Mirilovic, 2016; Ortensi i Barbiano Di Belgiojoso, 2022).

Włochy reprezentują model ochrony mniejszości skoncentrowany przede wszystkim na wspólnotach historycznych, co prowadzi do słabszej widoczności i ograniczonego wsparcia dla nowszych grup migracyjnych. Polonia, mimo swojej

liczebności oraz aktywności organizacyjnej, funkcjonuje tam bez formalnie zagwarantowanych mechanizmów ochrony i stabilnego wsparcia instytucjonalnego. Kryzysy gospodarcze i napięcia migracyjne uwidoczniły kruchość tej pozycji, przy relatywnie silnej integracji ekonomicznej utrzymuje się bowiem stan instytucjonalnej niepewności.

Grecja

Konstytucja Grecji z 1975 r. nie zawiera odrębnych regulacji dotyczących mniejszości narodowych poza odniesieniami do praw człowieka i równości wobec prawa. Państwo formalnie uznaje tylko mniejszość muzułmańską w Tracji Zachodniej, zgodnie z traktatami międzynarodowymi z lat 20. XX w. (Koldas, 2013). Koncepcja jednolitego narodu greckiego, ukształtowana w XIX w., silnie wpłynęła na politykę państwa i życie społeczne. Istotną rolę odegrały w tym grecki Kościół oraz system edukacji, które wzmacniały przekonanie, że społeczeństwo i państwo powinny opierać się na wspólnej tożsamości etnicznej i narodowej. Ponieważ zgodnie z konstytucją prawosławie jest ważnym elementem greckiej tożsamości, osoby niebędące prawosławnymi często mają słabszą pozycję społeczną i symboliczną (Tsitselikis, 2012). Dążenie do narodowej jednorodności powodowało, że państwo starało się negować istnienie innych grup etnicznych w swoich granicach (Forbes, 2014). Model grecki opiera się więc na idei homogenicznego narodu, co nie sprzyja formalnemu uznaniu nowych diaspor migracyjnych, takich jak Polonia (Anagnostou, 2005; Tsitselikis, 2012). Choć Grecja ratyfikowała podstawowe konwencje międzynarodowe, ich implementacja w obszarze ochrony mniejszości jest selektywna i fragmentaryczna (Tsitselikis, 2008).

Polonia w Grecji, licząca według szacunków kilkanaście tysięcy osób, nie posiada statusu mniejszości narodowej i funkcjonuje głównie dzięki parafiom katolickim, szkołom sobotnim oraz stowarzyszeniom (Rokita-Jaśkow i Panek, 2025). Brakuje systemowego wsparcia dla nauczania języka polskiego czy promocji kultury. Polacy są postrzegani przede wszystkim jako migranci ekonomiczni z UE, a nie jako grupa wymagająca ochrony praw mniejszościowych. Działania organizacyjne Polonii zależą od jej funduszy i nie mają trwałego charakteru instytucjonalnego (Grigoriadis, 2008; Triandafyllidou i Kokkali, 2010).

Największym źródłem niepewności dla Polonii w Grecji był kryzys finansowy 2008 r., który szczególnie mocno dotknął społeczeństwo greckie. Wysokie bezrobocie, redukcja wydatków socjalnych i rosnąca presja społeczna na migrantów stworzyły atmosferę niepewności, której doświadczały wszystkie wspólnoty cudzoziemskie. Choć Polacy jako obywatele UE mieli większą swobodę niż przybysze spoza Unii, odczuwali skutki cięć socjalnych, utraty miejsc pracy i ograniczeń w systemie edukacyjnym. Dodatkowym czynnikiem jest retoryka polityczna – w okresach wzrostu populizmu i nacjonalizmu narracja głosząca

homogeniczność narodu greckiego spycha małe grupy migracyjne na ubocze (Mantouvalou, 2009).

Grecja charakteryzuje się modelem monokulturowym, w którym inne mniejszości poza muzułmańską nie są formalnie uznane. Niemożliwość takiego uznania nowych diaspor migracyjnych, będąca pochodną uwarunkowań historycznych i konstytucyjnych, powoduje, że Polonia w tym systemie pozostaje niewidzialna instytucjonalnie oraz podatna na kryzysy ekonomiczne i polityczne. Brak wsparcia dla zachowania języka i kultury, połączone z atmosferą niepewności wynikającą z kryzysu finansowego i dyskursu narodowego, czyni z Polonii wspólnotę zepchniętą na margines.

Malta

Konstytucja Malty z 1964 r. oraz ustawy szczegółowe gwarantują równość obywateli wobec prawa, ale nie przewidują specjalnych rozwiązań dla mniejszości narodowych. Ponieważ Malta jest państwem homogenicznym etnicznie i językowo, długo nie postrzegala kwestii mniejszości jako istotnej. Dopiero w ostatnich dekadach, wraz z napływem migrantów z Afryki i Azji, pojawiła się potrzeba instytucjonalnego uregulowania integracji cudzoziemców (Lutterbeck, 2009).

Polonia, jako część migracji wewnątrzunijnej, nie została objęta żadnymi dodatkowymi mechanizmami ochrony, ale korzysta z praw wynikających z członkostwa w UE i swobody przepływu osób (Pisani, 2012). Choć liczebnie niewielka, rozwija się dzięki rosnącemu napływowi pracowników sezonowych i specjalistów, szczególnie w sektorze usług, w tym turystycznych. Nie ma jednak formalnego statusu mniejszości narodowej ani systemowych narzędzi wsparcia instytucjonalnego. Funkcjonuje przede wszystkim poprzez małe stowarzyszenia i sieci nieformalne. Nauczanie języka polskiego ogranicza się do inicjatyw rodzin i organizacji społecznych, wspieranych przez placówki dyplomatyczne RP.

Niepewność sytuacji Polonii na Malcie powodują głównie dwa czynniki. Po pierwsze, brak tradycji polityki mniejszościowej sprawia, że wszelka pomoc instytucjonalna zależy od podejmowanych *ad hoc* działań rządu. Po drugie, silna presja migracyjna związana z napływem uchodźców z Afryki uczyniła kwestię cudzoziemców tematem politycznie drażliwym. W takim kontekście małe wspólnoty, np. Polonia, choć nie są bezpośrednim przedmiotem debat publicznych, stają się instytucjonalnie niewidzialne i funkcjonują w cieniu dużych wyzwań migracyjnych. Kryzysy ekonomiczne i społeczne dodatkowo osłabiają zdolność państwa do wspierania mniejszych grup (DeBono, 2013; Pisani, 2012).

Malta reprezentuje model niemal całkowitej homogeniczności, w którym mniejszości narodowe nie są instytucjonalnie uwzględniane. Polonia co prawda formalnie korzysta z praw obywateli UE, ale nie ma dostępu do trwałych mechanizmów ochrony tożsamości. W obliczu presji migracyjnej i politycznej

sytuacja ta ogranicza zdolność diaspory do długofalowego zakorzenienia. Polonia na Malcie żyje w warunkach niepewności wynikającej z braku tradycji polityki mniejszościowej, napływu uchodźców oraz kryzysów ekonomicznych.

Cypr

Konstytucja Republiki Cypryjskiej z 1960 r. formalnie uznaje dwa główne komponenty etniczne państwa: Greków cypryjskich oraz Turków cypryjskich (Moisi i Zachariades, 2021; Pasamitros, 2022). Ten dwuwspólnotowy charakter jest fundamentalny dla jego struktury politycznej i prawnej (Hadjigeorgiou i Kyriakou, 2019; Kanavou, 2012). Pozostałe wspólnoty, m.in. Maronici, Ormianie i Latynosi, są określane jako „religijne grupy etniczne” i posiadają ograniczone prawa do zachowania języka i kultury (Hadjigeorgiou i Kyriakou, 2019). Omawiany model opiera się na uwarunkowaniach historycznych oraz na traktatach, których postanowienia ukształtowały współczesny Cypr.

Polonia na Cyprze jest stosunkowo niewielka, ale dynamicznie rośnie dzięki migracji zarobkowej i turystyce. Skupia się głównie w większych miastach, takich jak Nikozja, Limassol i Larnaka (Bivand Erdal i Lewicki, 2016; Zopiatis i in., 2014). Korzysta z ogólnych praw obywatelskich i regulacji unijnych dotyczących swobody przepływu osób, lecz brak formalnego statusu mniejszości oznacza, że wspólnota polska organizuje się w ramach stowarzyszeń kulturalnych, parafii katolickich i szkół sobotnich. Nauczanie języka polskiego wspierają przede wszystkim placówki dyplomatyczne RP, co stanowi element szerszej „dyplomacji diasporalnej” mającej na celu promowanie systematycznych relacji między rządem kraju pochodzenia a grupami diasporalnymi (Tomiczek, 2011). W przestrzeni publicznej Polonia jest słabo widoczna i pozbawiona dostępu do oficjalnych mechanizmów reprezentacji politycznej (Legut, 2022; Tint i in., 2017; Valcke, 2019).

Cypr charakteryzuje się chroniczną niepewnością polityczną wynikającą z konfliktu grecko-tureckiego, który determinuje cały system instytucjonalny państwa. W takim kontekście mniejsze wspólnoty migracyjne pozostają poza głównym nurtem polityki. Kryzys finansowy w 2008 r. i w latach 2012–2013 dodatkowo pogłębił poczucie niepewności, uderzywszy w migrantów, którzy niejednokrotnie stracili zatrudnienie w sektorach usługowym i budowlanym. W dyskursie publicznym dominują kwestie podziału Cypru oraz relacji z Unią Europejską, co spycha sprawy nowych diaspor na margines. Polonia funkcjonuje więc w warunkach niepewności instytucjonalnej i ekonomicznej, które zależą od zmiennych okoliczności politycznych i gospodarczych (Bozkurt i Trimikliniotis, 2014).

Cypr to państwo o silnie spolaryzowanym systemie etnicznym, w którym nowe wspólnoty migracyjne, takie jak Polonia, nie zyskały formalnego uznania ani wsparcia instytucjonalnego. Poddana ustawicznej niepewności politycznej

oraz gospodarczej, diaspora polska pozostaje grupą niewidoczną i marginalizowaną, działającą przede wszystkim dzięki własnym oddolnym inicjatywom.

Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec Polonii w Europie Południowej i na Bałkanach

Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec Polonii i Polaków zamieszkujących Europę Południową i Bałkany stanowi marginalny, lecz istotny obszar analizy w kontekście polityki zagranicznej oraz kształtowania tożsamości narodowej. Działania państwa polskiego na tych terenach – inaczej niż w regionach z ugruntowanymi społecznościami diasporalnymi – cechują się brakiem spójności, fragmentaryzacją oraz reaktywnością, co znacząco rzutuje na kondycję i status prawny Polonii (Chałupczak i in., 2014; Litwin i in., 2024).

Można zaobserwować deficyt całościowej, długofalowej strategii RP wobec Polonii w Europie Południowej i na Bałkanach. Dokumenty programowe i polityki publiczne koncentrują się na diasporach historycznie silnie związanych z Polską, natomiast pomijają obszar śródziemnomorski i bałkański (Nowosielski i Nowak, 2017). W konsekwencji tamtejsza Polonia jest traktowana jako peryferyjna i często pozostaje poza głównym nurtem zainteresowania państwa polskiego.

Wsparcie RP dla Polonii ma w dużej mierze charakter reaktywny – odpowiada na bieżące zapotrzebowanie zgłaszane przez organizacje polonijne lub placówki dyplomatyczne, nie opiera się na trwałych mechanizmach instytucjonalnych. Zamiast strategii długoterminowej dominują rozwiązania krótkookresowe, np. granty na działalność edukacyjną czy kulturalną, które umożliwiają realizację pojedynczych projektów, lecz nie zapewniają stabilności funkcjonowania diaspory (Fiń i in., 2013; Nowosielski i Nowak, 2017).

Najczęściej stosowaną formą wsparcia są dotacje przekazywane przez Senat RP, Ministerstwo Spraw Zagranicznych czy instytucje takie jak Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Jednak w odniesieniu do Europy Południowej i Bałkanów mechanizmy te działają w ograniczonym zakresie, co wynika z niewielkiej liczebności Polonii i braku jej oficjalnego uznania za mniejszość narodową (Nowosielski i Nowak, 2022). Polonia w omawianym regionie cierpi na brak trwałych struktur organizacyjnych. Jej rozproszenie i niedostateczne zasoby finansowe powodują, że organizacje polonijne mają trudności w skutecznym zabieganiu o systemowe wsparcie. Brakuje również rozwiniętych platform współpracy między Polonią, władzami lokalnymi oraz polskimi instytucjami publicznymi (Apriałaszwili, 2025; Chałupczak i in., 2014). Niespójność i fragmentaryczność polskiej polityki wobec diaspory w regionie prowadzi do pogłębiania stanu niepewności instytucjonalnej. W konsekwencji Polonia pozostaje niewidoczna w polityce państw przyjmujących oraz w polskich strategiach działań

dotyczących diaspory, co osłabia jej zdolność do ochrony własnej tożsamości i do zakorzenienia instytucjonalnego.

Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzoną analizę, należy podkreślić, że sytuacja Polonii w Europie Południowej i na Bałkanach wpisuje się w szerszy problem marginalizacji mniejszości migracyjnych w regionach borykających się z niestabilnością polityczną, kryzysami gospodarczymi oraz silnymi podziałami etnopolitycznymi. Polonia jako diaspora nieliczna i rozproszona nie ma statusu mniejszości historycznej, co w przeważającej części przypadków pozbawia ją narzędzi prawnych i instytucjonalnych do skutecznej ochrony własnej tożsamości. W analizowanych państwach są widoczne różne modele podejścia do mniejszości – od formalnego uznania i wsparcia (Rumunia, Chorwacja) po brak jakichkolwiek mechanizmów ochrony (Grecja, Malta, Cypr).

Zestawienie zaprezentowane w tabeli 1 wskazuje wyraźnie na istniejące różnicowanie w statusie prawnym mniejszości narodowych i w praktyce instytucjonalnej wobec nich. Porównanie to pozwala uchwycić nie tylko skalę dysproporcji, lecz także obszary, w których Polonia staje się „niewidzialną” mniejszością, pozbawioną gwarancji systemowych. Poniższy wykaz stanowi podstawę do dalszych rozważań nad niepewnością jako kategorią analityczną. Pozwala dostrzec, że nawet tam, gdzie istnieją ramy formalne, praktyka polityczna i społeczna często prowadzi do marginalizacji i wiąże się z brakiem realnego wsparcia.

Tabela 1

Status Polonii i praktyka wobec niej w państwach Europy Południowej i Bałkanów

Państwo	Ramy prawne dotyczące mniejszości	Status Polonii	Praktyka wobec Polonii	Poziom niepewności i jej przyczyny
Albania	konstytucja (1998), ustawa o mniejszościach (2017)	brak uznania	Polonia funkcjonuje w niszowych strukturach	– średni – brak instytucjonalizacji, ale liberalizacja prawa
Bośnia i Hercegowina	porozumienie z Dayton (1995), model trójnarodowy	brak uznania	Polonia niewidoczna	– wysoki – konstytucyjna marginalizacja „Innych”
Bulgaria	konstytucja (1991), model asymilacyjny	brak uznania	stowarzyszenia kulturalne bez statusu	– wysoki – brak uznania kolektywnego, presja asymilacyjna

cd. tab. 1

Chorwacja	konstytucja (1990), ustawa o prawach mniejszości (2002)	uznanie formal- ne	dostęp do edukacji i kultury	– niski/średni – dobre ramy prawne, lecz ograniczenia budżetowe
Cypr	konstytucja (1960), system grecko- turecki	brak uznania	Polonia działa oddolnie	– wysoki – konflikt etniczny, kryzys z lat 2012–2013
Czarnogóra	konstytucja (2007), ustawa o mniejszoś- ciach 2006	brak uznania	Polonia funkcyj- nuje oddolnie	– średni – selektywne wdraża- nie praw
Grecja	konstytucja (1975), uznanie tylko mniejszości muzuł- mańskiej	brak uznania	Polonia bez praw instytucjonalnych	– wysoki – model monokulturo- wy, kryzys finansowy
Hiszpania	konstytucja (1978), system autonomii regionalnej	brak uznania	organizacje oddol- ne, brak wsparcia instytucjonalnego	– wysoki – kryzys z 2008 r., marginalizacja migran- tów
Kosowo	konstytucja (2008), ustawa o mniejszoś- ciach (2008)	brak uznania	organizacje bez wsparcia instytu- cjonalnego	– wysoki – brak formalnego sta- tusu, konflikty etniczne
Macedonia Północna	konstytucja (1991), porozumienie z Ochrydy (2001)	brak uznania	Polonia marginal- na wobec domina- cji Albańczyków	– wysoki – napięcia etniczne i polaryzacja polityczna
Malta	konstytucja (1964), brak systemu ochrony mniejszo- ści	brak uznania	stowarzyszenia i wsparcie amba- sady RP	– średni – presja migracyjna i brak tradycji mniej- szościowej
Portugalia	konstytucja (1976), brak odrębnych regulacji dla mniej- szości	brak uznania	Polonia działa w ramach stowa- rzyszeń i parafii	– średni – silna asymilacja, słabe mechanizmy wsparcia
Rumunia	konstytucja (1991), ustawa gwarantują- ca reprezentację	uznanie formal- ne	Polonia reprezen- towana w parla- mencie	– niski – stabilne wsparcie instytucjonalne
Serbia	konstytucja (2006), rady mniejszości	uznanie formal- ne	słabe mechanizmy w praktyce	– wysoki – centralizacja, selek- tywne egzekwowanie prawa

cd. tab. 1

Słowenia	konstytucja (1991), uznanie mniejszości włoskiej i węgierskiej	brak uznania	Polonia w ramach ogólnych regulacji UE	– średni – marginalizacja nowych wspólnot
Włochy	konstytucja (1947), ustawy chroniące mniejszości historyczne	brak uznania	edukacja i kultura wyłącznie oddolna	– średni – zależność od lokalnych polityk i kryzysów

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście polityki mniejszościowej sytuacja Polonii w Europie Południowej i na Bałkanach ujawnia sprzeczność między formalnymi ramami prawnymi a ich wybiórczą implementacją. Polska diaspora jako grupa niehistoryczna i liczebnie mała doświadcza marginalizacji strukturalnej, która wynika z braku instytucjonalnego uznania, z ograniczonego dostępu do reprezentacji oraz poniekąd z kryzysów politycznych i gospodarczych. Analiza, zorganizowana problemowo, potwierdza postawione tezy (T1–T4), wskazuje bowiem na zróżnicowanie regionalne i główne wyzwania: selektywność polityki mniejszościowej, instytucjonalną niewidzialność oraz niepewność systemową.

Na Bałkanach polityka mniejszościowa często skupia się przede wszystkim na najważniejszych konfliktach etnicznych, co ogranicza widoczność i znaczenie Polonii. W Macedonii Północnej podstawy ochrony mniejszości tworzą konstytucja z 1991 r. i porozumienie z Ochrydy z 2001 r., jednak dominacja kwestii macedońsko-albańskiej powoduje marginalizowanie pozostałych wspólnot. W efekcie Polonia znajduje się na uboczu, zwłaszcza w okresach napięć politycznych, takich jak spór o nazwę państwa z Grecją w latach 2008–2018 (Ilievski i Taleski, 2009). Serbia ustanowiła Narodowe Rady Mniejszości, ale ich dekoracyjna rola i brak konsekwentnej implementacji praw czynią Polonię niewidoczną instytucjonalnie, szczególnie gdy nasilają się napięcia nacjonalistyczne (Council of Europe, 2025). Bośnia i Hercegowina, gdzie polityka jest oparta na trójnarodowym modelu przyjętym w porozumieniu z Dayton w 1995 r., wyklucza mniejsze diaspory, wskutek czego pozostawia Polonię bez wsparcia w niestabilnym kontekście (Hodźić i Mraović, 2015). W Kosowie zaawansowane ramy prawne kontrastują z niepewnością wynikającą z konfliktów etnicznych i słabości instytucji, co prowadzi do podwójnego wykluczenia Polonii (Calu, 2020). Bułgaria, stosująca model integracyjno-asymilacyjny, nie przyznaje Polonii statusu mniejszości, a nacjonalizm i kryzysy gospodarcze pogłębiają jej marginalizację (Rechel, 2008). W Europie Południowej Grecja i Malta przyjęły modele monokulturowe, zatem Polonia, pozbawiona uznania, funkcjonuje tam w cieniu większych grup migracyjnych, narażona na kryzysy finansowe (Triandafyllidou i Kokkali,

2010). Hiszpania, Portugalia i Włochy faworyzują mniejszości historyczne, a Polonii oferują jedynie ogólne prawa unijne, co uwypukla jej kruchość w obliczu wstrząsów, takich jak kryzys w 2008 r. (Legut, 2022; Pinyol-Jiménez i Caraballo, 2018). Cypr, borykający się z polaryzacją etniczną, marginalizuje nowe diaspory, czym wzmacnia niepewność Polonii (Kyriakou i Kaya, 2011). Brak formalnego statusu mniejszości w przeważającej liczbie krajów stanowi potwierdzenie T1, a niepewność prawna i polityczna ogranicza prawa obywatelskie i kulturowe, wobec czego potwierdza się T2.

Wyjątkami są Chorwacja i Rumunia, które wyróżniają się modelami inkluzywnymi, co wspiera T4 (którą można uważać za częściowo potwierdzoną). W Chorwacji ustawa o prawach mniejszości z 2002 r. gwarantuje Polonii uznanie i dostęp do edukacji językowej, choć jej niewielka liczebność powoduje, że praktyczne znaczenie tych praw nie jest duże (Petsinis, 2013). Rumunia, z mechanizmami konstytucyjnymi z 1991 r. (nowelizacja w 2003 r.), przyznaje Polonii reprezentację parlamentarną i udziela jej wsparcia kulturalnego, jednak wyzwania demograficzne i ekonomiczne wprowadzają niepewność (Kamusella, 2009). Nawet w tych krajach selektywność implementacji przepisów wpływa na sytuację diaspory.

W świetle analizy Polonia pozostaje instytucjonalnie niewidoczna w większości krajów i funkcjonuje dzięki inicjatywom oddolnym. Brak statusu mniejszości, szczególnie w Grecji, na Malcie i w Bułgarii, w jakimś stopniu ogranicza członkom diaspory dostęp do edukacji językowej i ochrony kultury (T1 potwierdzona). Kryzysy finansowe (np. w 2008 r.), migracyjne i tożsamościowe, które pogłębiają marginalizację, w rezultacie osłabiają zakorzenienie Polonii, co potwierdza T2. Słabość państw (Kosowo, Bośnia) i niestabilność polityczna (Macedonia, Serbia) potęgują niepewność, czyniąc Polonię zależną od własnych zasobów. Polityka RP wobec diaspory, oparta na ustawie o Karcie Polaka (Ustawa, 2007) i strategii migracyjnej (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2024), okazuje się reaktywna i niedofinansowana, wobec czego wsparcie dla Polonii jest niedostateczne, a T3 – potwierdzona (Lesińska, 2019).

Wnioski i rekomendacje

Analiza potwierdza wszystkie tezy: T1 – brak uznania prowadzi do marginalizacji Polonii; T2 – niepewność prawna i polityczna tworzy bariery w realizacji praw; T3 – polityka RP jest niespójna i reaktywna; T4 – modele chorwacki i rumuński wskazują właściwy kierunek. Kluczowe znaczenie ma wypracowanie nowych instrumentów polityki diasporalnej, opartych na *Rządowej strategii współpracy z Polonią i Polakami za granicą na lata 2025–2030* (Ministerstwo

Spraw Zagranicznych, 2025). Rozwiązaniem może być wdrożenie zintegrowanego programu, który obejmie stabilne finansowanie edukacji polonijnej (np. szkoły weekendowe i stypendia), tworzenie platform współpracy z państwami przyjmującymi (w tym umowy o ochronie tożsamości kulturowej) oraz systematyczne monitorowanie norm międzynarodowych przez MSZ i Senat RP. Dodatkowo wykorzystanie potencjału gospodarczego diaspory dzięki programom powrotowym i inwestycyjnym, takim jak proponowane w strategii, mogłoby wzmocnić więzi środowisk diasporalnych z ojczyzną i przeciwdziałać marginalizacji. Opisane podejście, łączące elementy *soft power* z konkretnymi narzędziami legislacyjnymi, pozwoliłoby na aktywne budowanie silnych społeczności polonijnych w niestabilnych kontekstach geopolitycznych.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II”, nr projektu: NdS-II/SN/0353/2023/01, kwota dofinansowania: 775 200,00 zł, całkowita wartość projektu: 775 200,00 zł. Autor nie poniósł żadnych kosztów w związku z opublikowaniem artykułu w czasopiśmie „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, a środki projektu nie zostały przeznaczone na publikację tekstu.

Bibliografia

- Anagnostou, D. (2005). Deepening democracy or defending the nation? The Europeanisation of minority rights and Greek citizenship. *West European Politics*, 28(2), 335–357. <https://doi.org/10.1080/01402380500059785>
- Aprilašzwili, S. (2025). *Polityka III RP wobec Polonii i Polaków za granicą*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Bieber, F. (2020). *The rise of authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave Macmillan.
- Bivand Erdal, M., Lewicki, A. (2016). Polish migration within Europe: Mobility, transnationalism and integration. *Social Identities*, 22(1), 1–9. <https://doi.org/10.1080/13504630.2015.1110351>
- Bozkurt, U., Trimikliniotis, N. (2014). Incorporating a class analysis within the national question: Rethinking ethnicity, class, and nationalism in Cyprus. *Nationalism and Ethnic Politics*, 20(2), 244–265. <https://doi.org/10.1080/13537113.2014.909162>
- Calu, M.-I. (2020). *Kosovo divided: Ethnicity, nationalism and the struggle for a state*. I.B. Tauris & Company. <https://doi.org/10.5040/9781838606626>
- Carlsson, N. (2023). Boundaries and belonging among settled minorities and refugees in Bulgaria. *Nationalities Papers*, 51(5), 1123–1142. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.80>

- Chałupczak, H., Lesińska, M., Firlit-Fesnak, G., Solga, B. (2014). Polityka migracyjna Polski wobec najnowszej emigracji Polaków po 2004 roku. W: M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany i B. Solga (red.), *Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku* (s. 307–330). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Constantin, S. (2004). Linguistic policy and national minorities in Romania. *Noves SL. Revista de Sociolingüística, Autumn*. <https://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04tardor/docs/constantin.pdf>
- Cook, M.L. (2018). Portugal's immigration and integration policies: A case apart? *Journal of International Migration and Integration*, 19(3), 771–789. <https://doi.org/10.1007/s12134-018-0569-x>
- Council of Europe. (2025). *Fifth opinion on Serbia* (ACFC/OP/V(2024)5). Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/5th-op-serbia-en/1680b5a511>
- DeBono, D. (2013). *Naturalisation procedures for immigrants: Malta*. Naturalisation Procedures Report No. RSCAS/EUDO-CIT-NP 2013/30. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/57663/1/Naturalisation_procedures_for_immigrants_Malta_2013.pdf
- Demjaha, A. (2017). Inter-ethnic relations in Kosovo. *SEEU Review*, 12(1), 181–196. <https://doi.org/10.1515/seeur-2017-0013>
- Dobos, E., Tóth, N., Vizi, B. (2017). Conclusions: Local variations of minority representation in South-Eastern Europe. W: E. Dobos, N. Tóth i B. Vizi (red.), *Beyond international conditionality* (s. 247–268). Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845272115-247>
- Donev, N. (2023). The Ohrid Framework Agreement and international law: Twenty years of development. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 11(1), 67–76. <https://doi.org/10.32566/ah.2023.1.4>
- Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. Dz.U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka. (2009). *Sejdić i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie* (skargi nr 27996/06 i 34836/06). HUDOC. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-1220%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-1220%22])
- Fiń, A., Legut-Zemla, A., Nowak, W., Nowosielski, M., Schöll-Mazurek, K. (red.). (2013). *Polityka polonijna w ocenie jej wykonawców i adresatów*. Instytut Zachodni. <https://iz.poznan.pl/publikacje/iz-policy-papers/nr-11-polityka-polonijna-w-ocenie-jej-wykonawcow-i-adresatow>
- Fittante, D. (2022). Institutional activism and ethnic intermediation in post-communist Romania. *Nationalities Papers*, 50(3), 554–568. <https://doi.org/10.1017/nps.2021.10>
- Forbes, H. (2014). Archaeology and the making of improper citizens in modern Greece. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 27(1), 79–100. <https://doi.org/10.1558/jmea.v27i1.79>
- Framework Agreement (Ohrid Agreement)*. (2001). <https://peacemaker.un.org/en/node/9364>

- Fraudatario, M.C. (2024). Exploring neighbourhood integration dynamics of Sri Lankan entrepreneurs in Rione Sanità, Naples. *Social Sciences*, 13(2), 87. <https://doi.org/10.3390/socsci13020087>
- Genova, E. (2017). „Between a rock and a hard place”: Bulgarian highly skilled migrants’ experiences of external and internal stereotypes in the context of the European crisis. *National Identities*, 19(1), 33–51. <https://doi.org/10.1080/14608944.2015.1136609>
- Góis, P., Marques, J.C. (2018). Retrato de um Portugal migrante: A evolução da emigração, da imigração e do seu estudo nos últimos 40 anos. *E-Cadernos CES*, 29. <https://doi.org/10.4000/eces.3307>
- Golemo, K. (2010). *Obraz Polski i Polaków we Włoszech. Poglądy, oceny, opinie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gonçalves, P.T. (2023). *Perceções de mães imigrantes da Europa de Leste acerca da inclusão educativa e social e aprendizagem dos seus filhos no 1o Ciclo do Ensino Básico* [dissertação]. Universidade de Évora – Escola de Ciências Sociais. https://rdpc.uevora.pt/rdpc/bitstream/10174/34884/1/Mestrado-Psicologia_da_Educacao-Patricia_Trindade_Goncalves.pdf
- Grigoriadis, I.N. (2008). On the Europeanization of minority rights protection: Comparing the cases of Greece and Turkey. *Mediterranean Politics*, 13(1), 23–41. <https://doi.org/10.1080/13629390701862574>
- Hadjigeorgiou, N., Kyriakou, N. (2019). Entrenching hegemony in Cyprus: The doctrine of necessity and the principle of bicommunality. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3716905>
- Herm, A., Poulain, M. (2012). Economic crisis and international migration: What the EU data reveal?. *Revue Européenne Des Migrations Internationales*, 28(4), 145–169. <https://doi.org/10.4000/remi.6171>
- Hodžić, E., Mraović, B. (2015). Political representation of minorities in Bosnia and Herzegovina: How reserved seats affect minority representatives’ influence on decision-making and perceived substantive representation. *Ethnopolitics*, 14(4), 418–434. <https://doi.org/10.1080/17449057.2015.1032004>
- Ilievski, Z., Taleski, D. (2009). Was the EU’s role in conflict management in Macedonia a success?. *Ethnopolitics*, 8(3–4), 355–367. <https://doi.org/10.1080/17449050903086955>
- Kamusella, T. (2009). *The politics of language and nationalism in modern Central Europe*. Palgrave Macmillan.
- Kanavou, A.A. (2012). Anathemas and blessings: Negotiating group identity and state ownership through the Constitution in Cyprus, 1959–74. *Mediterranean Quarterly*, 23(4), 83–106. <https://doi.org/10.1215/10474552-1895405>
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. (2024). „Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo”. *Kompleksowa i odpowiedzialna strategia migracyjna Polski na lata 2025–2030*. <https://www.gov.pl/web/premier/odzyskac-kontrolę-zapewnić-bezpieczeństwo---strategia-migracyjna-na-lata-2025---2030>
- Karp, J. (red.). (2012). *Konstytucja Republiki Bułgarii*, przeł. H. Karpińska. Wydawnictwo Sejmowe – Kancelaria Sejmu.

- Koldas, U. (2013). Intermingled cycles of hegemony-building: Europeanization and minority policies in Greece during the Simitis Period. *CEU Political Science Journal*, 8(2), 202–233. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2335023>
- Komac, M. (1999). *Protection of ethnic communities in the Republic of Slovenia*. Inštitut za Narodnostna Vprašanja.
- Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209.
- Korhecz, T. (2019). Evolving legal framework and history of national minority councils in Serbia. *International Journal of Public Law and Policy*, 6(2), 116–137. <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2019.097538>
- Krasniqi, G. (2017). Albanian citizenship configurations in the Balkans. *Central and Eastern European Migration Review*, 6(1), 49–64. <https://doi.org/10.17467/ceemr.2017.03>
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the vernacular: Nationalism, multiculturalism, and citizenship*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199240981.001.0001>
- Kyriakou, N., Kaya, N. (2011). *Minority rights: Solutions to the Cyprus conflict*. Minority Rights Group International.
- Legut, A. (2022). Polish immigrant organisations in Italy within the context of invisibility. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 48(2), 25–46. <https://doi.org/10.4467/25444972SMPP.22.010.15836>
- Lesińska, M. (2019). *Nielatwe związki – relacje polityczne między państwem pochodzenia a diasporą*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Litwin, H., Mazurkiewicz, A., Nowosielski, M., Smuniewski, C. (2024). *Polonia i Polacy za granicą wobec przemian etnicznych we współczesnym świecie*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Redan Media.
- Lutterbeck, D. (2009). Small frontier island: Malta and the challenge of irregular immigration. *Mediterranean Quarterly*, 20(1), 119–144. <https://doi.org/10.1215/10474552-2008-038>
- Mantouvalou, K. (2009). Equal recognition, consolidation or familiarization?: The language rights debate in the context of the minority of Western Thrace in Greece. *Ethnicities*, 9(4), 477–506. <https://doi.org/10.1177/1468796809345435>
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. (2025). *Rządowa strategia współpracy z Polonią i Polakami za granicą na lata 2025–2030*. <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/rzadowa-strategia-wspolpracy-z-polonia-i-polakami-za-granica-na-lata-2025-2030>
- Mirilovic, N. (2016). Regime type and diaspora politics: A dyadic approach. *Foreign Policy Analysis*, 14(3), 346–366. <https://doi.org/10.1093/fpa/orw038>
- Moisi, E., Zachariades, A. (2021). Performing identity: The case of the (Greek) Cypriot National Guard. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 21(1), 26–45. <https://doi.org/10.1111/sena.12341>
- Mulumba, J., Carvalho, M.I. (2023). Voices from immigrant’s search for security and social protection in Lisbon, Portugal. *Revista Temas Sociais*, 4, 7–32. https://doi.org/10.53809/TS_ISS_2023_n.4_7-32

- Mustafa, M., Krasniqi, B.A. (2018). Entrepreneurship in Kosovo. W: R. Palić, L.-P. Dana i V. Ramadani (red.), *Entrepreneurship in Former Yugoslavia* (s. 51–65). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77634-7_4
- Naxidou, E. (2012). Nationalism versus multiculturalism: The minority issue in twenty-first-century Bulgaria. *Nationalities Papers*, 40(1), 85–105. <https://doi.org/10.1080/00905992.2011.633075>
- Nimani, P., Maliqi, A., Maloku, A., Avdija, S. (2023). The constitutional and legal position of national minorities in Kosovo: Ahtisaari Package and the privilege of minorities. *Access to Justice in Eastern Europe*, 6(4). <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.4-a000406>
- Nowosielski, M., Nowak, W. (2017). „Nowa polityka polonijna” – obszar tworzenia wspólnoty czy przestrzeń gry interesów? *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 37(2), 73–89.
- Nowosielski, M., Nowak, W. (2022). „We are not just asking what Poland can do for the Polish diaspora but mainly what the Polish diaspora can do for Poland”: The influence of new public management on the Polish diaspora policy in the years 2011–2015. *Central and Eastern European Migration Review*, 11(1), 109–124. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2022.04>
- Orlović, S. (2015). Consociational experiments in the Western Balkans, Bosnia and Herzegovina and Macedonia. *New Balkan Politics*, 17, 29–50.
- Ortensi, L.E., Barbiano Di Belgiojoso, E. (2022). Welfare and social protection: What is the link with secondary migration? Evidence from the 2014-crisis hit Italian region of Lombardy. *Population, Space and Place*, 28(2), article 2469. <https://doi.org/10.1002/psp.2469>
- OSCE. (2013). *Annual Report 2013*. Organization for Security and Co-operation in Europe Secretariat. <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/116947.pdf>
- Pajnik, M. (2007). Integration policies in migration between nationalising states and transnational citizenship, with reference to the Slovenian case. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(5), 849–865. <https://doi.org/10.1080/13691830701359298>
- Pasamitros, N. (2022). Conflict transformation and cultural heritage use in Cyprus. *HAPSc Policy Briefs Series*, 3(1), 121–129. <https://doi.org/10.12681/hapscpbs.31001>
- Perić Kaselj, M., Škiljan, F., Vukić, A. (2015). Događaj i etnička situacija: Promjene identiteta nacionalnih manjinskih zajednica u Republici Hrvatskoj. *Studia Ethnologica Croatica*, 27(1), 7–70. <https://doi.org/10.17234/SEC.27.1>
- Petsinis, V. (2013). Croatia’s framework for minority rights: New legal prospects within the context of European integration. *Ethnopolitics*, 12(4), 352–367. <https://doi.org/10.1080/17449057.2012.751173>
- Pinyol-Jiménez, G., Caraballo, S. (2018). *Immigration and integration management in Spain*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/madrid/17649.pdf>
- Pires, S. (2012). Immigrant civil society in Italy and Portugal: Do past political legacies frame present „political opportunities structures”? *Pôle Sud*, 37(2), 75–95. <https://doi.org/10.3917/psud.037.0075>

- Pisani, M. (2012). Addressing the „citizenship assumption” in critical pedagogy: Exploring the case of rejected female Sub-Saharan African asylum seekers in Malta. *Power and Education*, 4(2), 185–195. <https://doi.org/10.2304/power.2012.4.2.185>
- Popescu, A.L. (2016). Parlamentar din tată-n fiu. Cine sunt deputații care și-au lăsat moștenire mandatul în familie. *Gandul*. <https://www.gandul.ro/politica/parlamentar-din-tata-n-fiu-cine-sunt-deputatii-care-si-au-lasat-mostenire-mandatul-in-familie-16034974>
- Prisacariu, M.R. (2012). The responsibility to protect and the national minorities’ participation to decision-making in the nation-state. W: *Proceedings of the 18th International Conference „The Knowledge-Based Organization”* (s. 113–122). „Nicolae Bălcescu” Land Forces Academy Publishing House.
- Rechel, B. (2008). *The long way back to Europe: Minority protection in Bulgaria*. Ibidem Press.
- Rokita-Jaśkow, J., Panek, K. (2025). Proud and fearful: Polish mothers’ emotions and motivation to maintain Polish as a HL in transnational exogamous and endogamous families. *Frontiers in Psychology*, 16, article 1558750. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1558750>
- Rzepnikowska, A. (2023). Racialisation of Polish migrants in the UK and in Spain (Catalonia). *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(6), 1517–1533. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2022.2154912>
- Sarmiento, M.J., Fernandes, N., Trevisan, G. (2014). The economic crisis in Portugal and children’s rights to non-discrimination. *Journal of Teacher Education*, 1(22), 56–74.
- Sierp, A. (2008). Minority language protection in Italy: Linguistic minorities and the media. *Journal of Contemporary European Research*, 4(4), 303–321. <https://doi.org/10.30950/jcer.v4i4.120>
- Tint, B., Sarkis, C., Haji, S.M., Chirimwami, V., Lass, C.R. (2017). Diaspora populations. W: B. Tint (red.), *Diasporas in dialogue* (s. 6–22). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119129813.ch2>
- Tomiczek, M. (2011). Diaspora diplomacy – about a new dimension of diplomacy: The example of a New Emigration non-governmental organisation. *Journal of Education Culture and Society*, 2(2), 105–123. <https://doi.org/10.15503/jecs20112.105.123>
- Toró, T. (2020). Detached implementation: Discourse and practice in minority language use in Romania. *Language Policy*, 19(1), 5–29. <https://doi.org/10.1007/s10993-018-9494-2>
- Triandafyllidou, A. (2000). The political discourse on immigration in southern Europe: A critical analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(5), 373–389. [https://doi.org/10.1002/1099-1298\(200009/10\)10:5<373::AID-CASP595>3.0.CO;2-R](https://doi.org/10.1002/1099-1298(200009/10)10:5<373::AID-CASP595>3.0.CO;2-R)
- Triandafyllidou, A. (2009). Greek immigration policy at the turn of the 21st century: Lack of political will or purposeful mismanagement?. *European Journal of Migration and Law*, 11(2), 159–177. <https://doi.org/10.1163/157181609X440013>
- Triandafyllidou, A., Kokkali, I. (2010). *Tolerance and cultural diversity discourses in Greece*. ACCEPT-PLURALISM, 2010/08, 1. Overview National Discourses, Background Country Reports. European University Institute, Robert Schuman

- Centre For Advanced Studies. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/ee5a9223-bc6a-51f8-81e1-925d9ccb736e/content>
- Tsitselikis, K. (2008). Minority mobilisation in Greece and litigation in Strasbourg. *International Journal on Minority and Group Rights*, 15(1), 27–48. <https://doi.org/10.1163/138548708X272519>
- Tsitselikis, K. (2012). Aspects of legal communitarianism in Greece: Between Millet and citizenship. *Oñati Socio-Legal Series*, 2(7), 106–118.
- Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka. Dz.U. z 2007 r. Nr 180, poz. 1280.
- Valcke, A. (2019). EU citizens' rights in practice: Exploring the implementation gap in free movement law. *European Journal of Migration and Law*, 21(3), 289–312. <https://doi.org/10.1163/15718166-12340052>
- Vangelov, O. (2019). The primordialisation of ethnic nationalism in Macedonia. *Europe-Asia Studies*, 71(2), 203–224. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1562043>
- Verstichel, A. (2009). *Participation, representation and identity: The right of persons belonging to minorities to effective participation in public affairs: content, justification and limits*. Intersentia.
- Vujačić, I. (2019). Multiculturalism as central feature of Montenegrin history and contemporary society. W: D.K. Vukčević i P. Rudan (red.), *MASA-EMAN Symposium: Culture, technology and humanism* (s. 34–46). Montenegrin Academy of Sciences and Arts.
- Zaharia, M., Popescu, C., Bălăcescu, A. (2016). The impact of the economic crisis on civil employment in the South-West Oltenia region of Romania. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 221, 326–335. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.122>
- Zevnik, A., Russell, A. (2023). The problem of asymmetric representation: The marginalisation, racialisation, and deservedness of Roma in Slovenia. *Politics*, 43(1), 54–69. <https://doi.org/10.1177/0263395721996550>
- Zienkiewicz, T. (2024). Determinanty kształtowania i obecny stan polskiej mniejszości narodowej w Chorwacji. *Společество i Polityka*, 3, 29–52. <https://doi.org/10.34765/SP.0324.A02>
- Zopiatis, A., Constanti, P., Theocharous, A.L. (2014). Migrant labor in hospitality: The Cyprus experience. *International Journal of Hospitality Management*, 37, 111–120. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.11.002>

(R)ewolucja przemysłowa i miejska – przypadek Górnego Śląska z uwypukleniem miasta Katowice

Industrial and Urban (R)evolution – the Case of Upper Silesia, with a Focus on the City of Katowice

Piotr Górny*

Abstrakt

Artykuł przybliży zjawisko rewolucji przemysłowej i miejskiej na Górnym Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem przemian zachodzących w Katowicach. Przedstawia definicję i cechy czterech rewolucji przemysłowych oraz ich ramy czasowe. Omówione zostaje polityczne znaczenie industrializacji w kontekście rozwoju struktur miejskich, prezentowane są także definicje miasta. W artykule scharakteryzowany jest również proces urbanizacji Katowic, który doprowadził do ich przekształcenia w miasto. Wykazane zostają powiązania między rozwojem przemysłu a zmianami społeczno-politycznymi w regionie.

Słowa kluczowe: Górny Śląsk, Katowice, rewolucja przemysłowa, miasto, urbanizacja

Abstract

The article discusses the phenomenon of industrial and urban revolution in Upper Silesia, with particular emphasis on the changes taking place in Katowice. It presents the definition and characteristics of the four industrial revolutions and their time frames. The political significance of industrialization in the context of urban development is discussed, and definitions of the city are presented. The article also characterizes the process of urbanization in Katowice, which led to its transformation into a city. The links between industrial growth and socio-political changes in the region are demonstrated.

Keywords: Upper Silesia, Katowice, industrial revolution, city, urbanization

* badacz niezależny; <https://orcid.org/0009-0001-3884-9371>; p2001gorny@gmail.com

Wstęp

W literaturze naukowej często podkreśla się związek między industrializacją a urbanizacją w dobie rewolucji przemysłowej na przełomie XVIII i XIX w. Michał Schwabe (2014, s. 94–96) zauważa, że rewolucja ta zbiegła się w czasie z dynamicznymi zmianami urbanistycznymi, migracjami wewnątrzmijskimi i napływem imigrantów, głównie zarobkowych. Dostrzega także, iż w omawianym okresie historycznym doszło do znacznych przemian w przestrzennym rozmieszczeniu ludzi w obrębie miast. W dużych miastach można było zaobserwować tendencję do przenoszenia się najbogatszych grup społecznych na peryferie, gdzie ich przedstawiciele lokowali swoje wille, natomiast ludność napływowa (zwłaszcza w celach ekonomicznych) zamieszkiwała blisko centrów, gdzie tworzyła zazwyczaj enklawy związane z pochodzeniem, zawodem i poziomem zarobków (Schwabe, 2014, s. 94). O coraz mocniej zarysowującym się podziale ról w układzie miasto–wieś pisze Andrzej Czyżewski (1977, s. 141). Jego zdaniem rewolucja przemysłowa doprowadziła do podporządkowania wsi miastu, które stało się odtąd stroną aktywną w tym układzie. Na przełomie XVIII i XIX w. wiele wsi zaczęło się wyludniać lub przekształcać w miasta, a sporo z nich połączyło się z innymi wsiami i utworzyło całkiem nowe jednostki administracyjne. Czyżewski formułuje również tezę, że od rewolucji przemysłowej wieś zaczęła pełnić funkcję „rezerwy siły roboczej” dla miasta, przy którym była zlokalizowana.

Przeobrażenia w obrębie wsi i miast, o których piszą przywołani autorzy, są też zauważane przez autorów zagranicznych. Jeremy Atack, Robert Margo i Paul Rhode (2022, s. 2–3) twierdzą nawet, że rewolucja przemysłowa w XVIII i XIX w. miała głównie wiejski charakter i rozegrała się w większym stopniu na terenach wiejskich, które przeistoczyły się w miasta lub stały się ich częścią, niż w samych miastach. Według tych badaczy przemiany dotarły do miast nieco później i dotyczyły raczej sposobu produkcji aniżeli ich wyglądu zewnętrznego. Z kolei Anthony Smith (2009, s. 52–58, 82–87) – analizujący oddziaływanie rewolucji przemysłowej na omawiane tu procesy z perspektywy społeczno-politycznej – dostrzega kluczową rolę przemian industrialnych i idących za nimi przemian urbanizacyjnych w kontekście kształtowania się nowoczesnych struktur społecznych, które stały się podstawą narodów opartych na wspólnych celach ekonomicznych.

Z uwagi na liczne obserwacje powiązań między industrializacją a urbanizacją, także w aspekcie politycznym, warto przyrzeć się temu zjawisku na przykładzie Górnego Śląska ze szczególnym uwzględnieniem Katowic. Artykuł, oparty na metodzie porównawczej, stanowić będzie syntezę zagadnienia rozwoju przemysłu i miast prezentującą ich wzajemne zależności. Zasadniczym jej celem jest wykazanie wpływu procesów industrializacyjnych na procesy urbanizacyjne na terenie Górnego Śląska, zwłaszcza w Katowicach. Rewolucja przemysłowa,

która odcisnęła niepodważalne piętno na historii ludzkości, zostanie tu zanalizowana pod kątem bycia potencjalnym stymulatorem urbanizacji na obszarze współczesnych Katowic. Zestawienie ze sobą procesów industrializacyjnych i urbanizacyjnych pozwoli szukać między nimi powiązań.

Podstawowe pytanie badawcze brzmi: w jaki sposób procesy industrializacyjne na Górnym Śląsku przyczyniły się do powstania i rozwoju miasta Katowice? W odniesieniu do niego sformułowano główną hipotezę badawczą: jeśli postęp przemysłu oddziaływał na rozbudowę miast, to procesy industrializacyjne mogły odegrać ważną rolę w powstaniu i rozwoju Katowic. Oprócz nadrzędnego celu badawczego wskazane jest zrealizowanie celu dodatkowego, który stanowi ustalenie konkretnych przemian w obrazie terenów miasta Katowice w związku z procesami industrializacyjnymi. W rezultacie możliwe będzie podanie przykładów na to, jak rozwój przemysłu wpływał na owe tereny i powodował ich transformację. Z tego względu dodatkowe pytanie badawcze brzmi: w jaki sposób industrializacja odmieniła wygląd Katowic? Jeśli zasadniczo w istotnym stopniu oddziaływała na obraz poddanych jej terenów, to podobnie mogło być w przypadku tego miasta. Tak właśnie brzmi hipoteza dodatkowa przyjęta w rozważaniach.

Rewolucja przemysłowa – próby zdefiniowania i ramy czasowe

Rewolucja nierozzerwalnie kojarzy się z raptownością, nagłym wydarzeniem lub zestawem wydarzeń, który całkowicie odmienił daną rzeczywistość. W przypadku rewolucji przemysłowej, zapoczątkowanej w Anglii, całkowita przemiana dotyczyła nie tylko sposobu wytwarzania produktów i uzyskiwania surowców, lecz także myślenia o roli człowieka w kontekście szeroko rozumianej pracy. Tomaszewska (b.d.) zauważa również, że przeobrażenia obejmowały nie tylko wymiar gospodarczy, lecz także społeczny oraz polityczny – oto bowiem okazało się, że zastępując pracę ludzi pracą maszyn, można zdecydowanie zwiększyć jej efektywność. Okres rewolucji przemysłowej uzmysłowił zatem władcom, ale też (a może przede wszystkim) przedsiębiorcom, że jeśli odpowiednio zainwestują w nowe rozwiązania technologiczne, będą mogli prowadzić produkcję masową, nieosiągalną w warunkach manufaktury. Przemiany, które zostały zapoczątkowane przez pojedyncze zakłady pracy, wkrótce przybrały zasięg prawie kontynentalny; w większości krajów Europy uruchomiły bowiem transformację gospodarczą, która otwarła perspektywy szybkiego wzbogacenia się państw.

Zastąpienie pracy ludzi pracą maszyn wymagało nie tylko zainwestowania w te ostatnie, lecz także paliwa, dzięki któremu mogły one działać. Rewolucję przemysłową często utożsamia się z początkiem kapitalizmu w Europie. To właśnie przemiany kapitalistyczne sprawiły, że bogactwo handlowe związane

z posiadaniem i produkcją zakładów przemysłowych stało się ważniejsze niż bogactwo gruntowe, które przez setki lat uważano za podstawę zamożności i wysokiego statusu społecznego. Przeobrażenia rynkowe zbieżne z rewolucją przemysłową spowodowały, że ten, kto miał ziemię, niekoniecznie miał też odtąd władzę, natomiast ten, kto miał zakład pracy i uczestniczył w wymianie handlowej, miał realny wpływ na miejsce, w którym żyje (Czyżewski, 1977, s. 142). Jak można przeczytać w *Encyklopedii PWN* (Rewolucja przemysłowa, b.d.), u progu omawianej epoki, czyli w XVIII w., głównym surowcem napędowym był węgiel. Ponieważ zwiększył się na niego popyt, wzrosło również zapotrzebowanie na jego wydobycie, stąd rewolucja przemysłowa umożliwiła nie tylko rozwój fabryk z maszynami napędzanymi węglem, ale i rozwój kopalń, w których go wydobywano (oczywiście coraz częściej z wykorzystaniem maszyn, urabiających własne paliwo).

Warto usystematyzować wiadomości o tym, czym jest rewolucja przemysłowa. W literaturze przedmiotu określa się tak zespół istotnych przemian zachodzących w XVIII i XIX w., które odegrały kluczową rolę w rozwoju gospodarczym. Zawdzięcza ona swoją nazwę nie tylko dynamice przemian – jawiącej się jako podstawowa przesłanka do użycia pojęcia rewolucji (Zamorska, 2020, s. 7–10) – lecz również ich głębokości i długoterminowym skutkom, rozpatrywanym szerzej przez Janusza Kalińskiego, Renatę Przygodzką i Mariana Zaleską (2014, s. 18). Katarzyna Zamorska (2020) zwraca jednak uwagę, że takich „fal” pociągających za sobą rewolucję technologiczną, która odcisnęła piętno na różnych wymiarach życia, było kilka. Obecnie dominuje pogląd o istnieniu czterech rewolucji przemysłowych, z których ostatnia jeszcze się nie zakończyła (Węglowski, 2018, s. 449–451). Podążając za tym sposobem rozumienia fal industrializacji, można się pokusić o nakreślenie ram czasowych oraz głównych kierunków oddziaływania każdej z nich.

Pierwsza rewolucja przemysłowa – czyli ta, o której przede wszystkim myśli się, gdy pada ów termin – rozpoczęła się ok. 1750 r. w Anglii i Szkocji, a zakończyła mniej więcej w połowie XIX w. „Wyróżniającą cechą zmian, które stanowiły o jej charakterze, było przejście od rolnictwa związanego z obszarami wiejskimi do przemysłu, który stopniowo koncentrował się w miastach. Znakiem szczególnym pierwszej rewolucji była mechanizacja. Aby stała się ona w ogóle możliwa, potrzeba było kilku poprzedzających ją wynalazków” (Zamorska, 2020, s. 10). Szybki rozwój przemysłu na Wyspach Brytyjskich wkrótce przeniósł się do Europy kontynentalnej. Industrializację na modłę brytyjską najpierw zaczęli wprowadzać Belgowie (ok. 1815 r.), a w drugiej połowie XIX w. – Francuzi i Niemcy. Rewolucyjne rozwiązania techniczne zagościły w środkowoeuropejskim przemyśle mniej więcej równocześnie z wdrażaniem ich w Niemczech. Warto tu wszakże wyróżnić Górny Śląsk, który stanowił w tym przypadku prawdziwy ewenement, gdyż pierwsze maszyny parowe wykorzystane w produkcji przemysłowej pojawiły się tam już pod koniec XVIII w. Można zatem uznać, że

był to jeden z regionów Europy, w których najwcześniej zaczęto industrializować procesy produkcyjne (Rewolucja przemysłowa, b.d.).

Mianem drugiej rewolucji przemysłowej określa się falę przemian, która nastąpiła pod koniec XIX w., a zakończyła się, w zależności od regionu, na początku XX w. Marek Żejmo (2015, s. 170–171) twierdzi, że przełomem stało się wówczas zastosowanie prądu elektrycznego jako źródła energii. Jego upowszechnienie, oczywiście po długim przygotowywaniu infrastruktury sieci przesyłowych, pozwoliło wykorzystać zupełnie nowy napęd w maszynach. Zdaniem przywołanego badacza warto jednak podkreślić, że elektryfikacja nie wiązała się z odejściem od węgla; przeciwnie – zapotrzebowanie na „czarne złoto” wzrosło jeszcze bardziej ze względu na konieczność wytworzenia energii elektrycznej. Żejmo (2015, s. 170–171) zauważa, że druga rewolucja przemysłowa była spleciona z pewną rewolucją w postrzeganiu rzeczywistości przez ludzi. Nazywa to wręcz „rewolucją przemysłowo-cywilizacyjną” i tłumaczy: „Oprócz modyfikacji w sferze polityki nastąpiły zmiany w dziedzinie ekonomii i gospodarki. W latach 70. i 80. XIX wieku zapoczątkowane zostało przechodzenie od klasycznego kapitalizmu wolnorynkowego (liberalnego) do kapitalizmu monopolistycznego (imperialistycznego), co spowodowało kolejne kryzysy ekonomiczne, a w konsekwencji doprowadziło do powstania społeczeństwa masowego” (Żejmo, 2015, s. 170).

Trzecia rewolucja przemysłowa dokonała się w drugiej połowie XX w. Zdaniem niektórych autorów, takich jak Jeremy Rifkin (2001, s. 86), rozpoczęła się ona zaraz po II wojnie światowej i koncentrowała wokół nowoczesnych technologii. Komputery, telefony komórkowe (a później smartfony), systemy informatyczne w urządzeniach codziennego użytku – to sztandarowe przykłady wynalazków, które do naszego życia wprowadziła trzecia rewolucja przemysłowa. Ponieważ urządzenia te były i są zasilane prądem elektrycznym, zapotrzebowanie na niego wzrosło niepomniernie. Właśnie okres trzeciej rewolucji przemysłowej uznaje się za czas, w którym ludzie – potrzebujący elektryczności o wiele bardziej niż przedtem – zaczęli poszukiwać alternatywnych, odnawialnych źródeł energii (Zamorska, 2020, s. 14).

Czwarta rewolucja przemysłowa wydaje się o tyle kontrowersyjna, że między autorami nie ma zgody co do jej istnienia. Można spotkać się z poglądem, iż wciąż trwa trzecia rewolucja przemysłowa (zob. Schwab, 2018, s. 19–24). Mimo to podejście proponujące mówienie już o czwartej raczej zdecydowanie dominuje w literaturze przedmiotu, toteż zostaje przyjęte na potrzeby niniejszego artykułu. Rewolucja przemysłowa obecnych czasów trwa od przełomu XX i XXI w. i ogniskuje się wokół sztucznej inteligencji oraz wzrostu roli Internetu. Do skutków tej rewolucji, które można zdiagnozować jeszcze przed jej domknięciem, należy zaliczyć popularyzację pracy zdalnej, potężne zmiany na rynku pracy związane z wyparciem wielu zawodów przez narzędzia sztucznej inteligencji oraz radykalny rozwój możliwości komunikacyjnych ludzi za pośrednictwem globalnej sieci komputerowej (TVN24, 2021).

Polityczne znaczenie rewolucji przemysłowej

Polityczny wymiar rewolucji przemysłowej można uznać za szeroki, gdyż współtworzyło go – w większym lub mniejszym stopniu – jej oddziaływanie na technologię i różne aspekty życia społecznego. Przede wszystkim odcisnęła ona swoje piętno na gospodarce. Przemiany w zatrudnieniu spowodowane wzrostem wydajności pracy w rolnictwie przy jednoczesnym spadku zapotrzebowania na siłę roboczą w tym sektorze gospodarki (Zamorska, 2020, s. 10) oraz rozwój nowoczesnych technologii stosowanych w przemyśle sprawiły, że w państwach europejskich zaczęły powstawać społeczeństwa masowe. Należące do nich jednostki pracują w ośrodkach miejskich i są do siebie mocno upodobnione pod względem stylu życia, potrzeb i dóbr konsumpcyjnych, za pomocą których owe potrzeby zaspokajają (Żejmo, 2015, s. 170).

Przekształcenia gospodarczo-polityczne związane z rewolucją przemysłową znalazły odzwierciedlenie również w relacjach międzynarodowych, a dokładniej – w sposobie ich regulowania. W Europie powszechnie promowano wówczas tzw. kapitalizm monopolistyczny, aby osiągnąć przewagę gospodarczą nad innymi państwami. Rewolucja przemysłowa była jedną z głównych przyczyn narodzenia się nowej metody walki międzypaństwowej, jaką jest walka handlowa zamiast militarnej (Żejmo, 2015, s. 170).

Rynek pracy, tak silnie zależny od polityki państwa, przeszedł na przełomie XVIII i XIX w. ogromne przemiany w zakresie ważności niektórych zawodów. Wyraźnie wzrosła rola kupców i przemysłowców, a w wielu częściach Europy marginalizowano rolników i drobnych rzemieślników (Ratajczak i Woźniak-Jęchorek, 2020, s. 26). Pierwsza rewolucja przemysłowa ukazała, jak przeobrażenia ekonomiczne, nawet nieuchronne, mogą być trudne do zaakceptowania dla społeczeństwa. Dobry tego przykład z przełomu XVIII i XIX w. stanowi ruch luddystyczny. Był to więc okres nie tylko rozwoju, lecz także licznych buntów. Właśnie wtedy zaczęło się rodzić społeczeństwo klasowe w jego nowożytnym wydaniu. Warto jednak podkreślić, że według takich autorów jak Zamorska czy Żejmo rewolucja przemysłowa jest zbieżna w czasie, a wręcz powiązana z tworzeniem się w Europie społeczeństw obywatelskich.

Sama zaś stanowiła rezultat okoliczności, w których mogą zachodzić przekształcenia gospodarczo-polityczne potencjalnie pozwalające zdobyć przewagę na arenie międzynarodowej. „Pierwsza rewolucja przemysłowa jest [...] ilustracją tego, że niezbędnym warunkiem zmian w sferze technicznej i gospodarczej jest odpowiednie otoczenie społeczno-polityczne. W przededniu pierwszej rewolucji przemysłowej ówczesna Wielka Brytania konkurowała z Francją, ale wcale nie była w tej konkurencji podmiotem dominującym. [...] We Francji nie nastąpiły zmiany instytucjonalne sprzyjające rozwojowi nowoczesnych kapitalistycznych stosunków produkcji i stosunków społecznych. Nawet XVIII-wieczni francuscy

fizjokraci [...] mieli bardzo tradycyjną wizję stosunków społecznych z raz na zawsze ukształtowaną hierarchiczną i sztywną, w dużej mierze zdeterminowaną urodzeniem, strukturą. Z kolei w Wielkiej Brytanii, a zwłaszcza w Anglii, istotną rolę w wyznaczaniu miejsca w społeczeństwie odgrywało nie tylko urodzenie, lecz także status materialny. To również Wielka Brytania miała o wiele silniejsze i stabilniejsze instytucje państwa oparte na regułach stanowiących wstęp do dzisiejszej demokracji liberalnej [...]. Wielka Brytania (a zwłaszcza Anglia) miała także zdecydowanie silniejszy system bankowy – z Bankiem Anglii na czele – zapewniający finansowanie dynamicznie rozwijającego się przemysłu” (Ratajczak i Woźniak-Jęchorek, 2020, s. 27).

Mówiąc o politycznym znaczeniu rewolucji przemysłowej, nie można pominąć kwestii nurtów ideowych, które są z nią mocno spojone. Narodziny kapitalizmu pociągnęły bowiem za sobą rozkwit doktryn i upowszechnienie działań politycznych. W XIX w. zaczęły powstawać pierwsze związki zawodowe i partie polityczne postulujące różne prawa pracowników, które powoli się formalizowały (Żejmo, 2015, s. 174). Z kapitalizmem, a dokładniej: z jego krytyką, łączy się też jeden z najjaskrawszych przykładów politycznych owoców XIX-wiecznej industrializacji – ideologia komunistyczna. U jej podstaw leżały takie idee jak zniesienie społeczeństwa klasowego (utrwalającego się w okresie rewolucji przemysłowej), równość obywateli w dostępie do dóbr, gdyż industrializacja pogłębiła nierówności społeczne pod tym względem (Zamorska, 2015, s. 21), oraz przejęcie roli „opiekuna” przez państwo, które miało się stać głównym dystrybutorem dóbr, stojącym na straży równości (Żejmo, 2015, s. 173).

Miasto, czyli co?

Zanim zostaną przedstawione okoliczności przekształcenia się terenów Górnego Śląska w przestrzeń miejską i powstania miasta Katowice, warto usystematyzować informacje umożliwiające scharakteryzowanie miasta jako takiego. Jego zdefiniowanie nie jest rzeczą prostą, chodzi bowiem o pojęcie, które każdy zna. Powszechne jego zrozumienie sprawia jednak, że ludzie nie zastanawiają się, czym naprawdę jest miasto. O problemach związanych ze skonstruowaniem ponadczasowej, ogólnej definicji wypowiadają się sami badacze tego zagadnienia. Jolanta Józwik i Dorota Dymek (2022) zauważają, że kłopoty takie pojawiają się już na poziomie prawa państwowego – ze względu na złożoność kwestii miejskości „zdarza się, że nawet w obrębie jednego państwa trudno podać jednoznaczną definicję, zgodnie z którą uznano dany obszar za miasto” (s. 11).

W literaturze przedmiotu proponuje się różne definicje. Można wskazać pewne ich elementy wspólne, a synteza wybranych przykładów pozwoli uzyskać jak

najpełniejszą perspektywę wobec braku uniwersalnej, niepodważalnej definicji. Według autora hasła w *Encyklopedii PWN* miasto to „skupisko ludzkie przeciwstawiane wsi, charakteryzujące się zagęszczoną zabudową, zróżnicowaną strukturą społeczną mieszkańców, utrzymujących się w większości z zajęć nierolniczych – handlu, rzemiosła, przemysłu i usług” (Miasto, b.d.). Na pierwszy rzut oka można dostrzec ważną, choć dość oczywistą przesłankę umożliwiającą wyodrębnienie miasta: miasto nie jest wsią. Różnice między tymi jednostkami administracyjnymi są obserwowalne w wielu dziedzinach: w zabudowie, stylu życia czy pracy zawodowej mieszkańców.

Kwestie obiektów budowlanych i nierolniczych funkcji uwypuklono również w definicji, którą proponuje Główny Urząd Statystyczny. Jego strona internetowa podaje, iż miasto to „jednostka osadnicza o przewadze zwartej zabudowy i funkcjach nierolniczych, posiadająca prawa miejskie bądź status miasta nadany w trybie określonym odrębnymi przepisami” (Główny Urząd Statystyczny, b.d.). Na uwagę zasługuje tu wymiar prawny, nieobecny w definicji zamieszczonej w *Encyklopedii PWN*. Na tym etapie formułowania ogólnej definicji miasta do „niewiejskości” należy więc dodać posiadanie praw miejskich. Z kolei Anna Rutkowska-Gurak (2015, s. 347–365) twierdzi, że ważnymi elementami wyróżniającymi tę jednostkę administracyjną są gęstość zaludnienia oraz koncentracja aktywności gospodarczej i związane z nią intensywne wykorzystywanie ziemi. Tworzoną tutaj definicję miasta trzeba zatem uzupełnić o aspekt ekonomiczny i dużą intensywność eksploatacji terenu.

Miasta stale ewoluują, wobec czego stale ewoluuje też ich istota i nie da się ukuć ponadczasowej definicji tego pojęcia. „Złożoność i różnorodność samego miasta nie ułatwiają sformułowania nawet podstawowych ram terminologicznych przyjmowanych w skali globalnej” (Jóźwik i Dymek, 2022, s. 11). Mimo to można się pokusić o skonstruowanie definicji jako wyniku syntezy zaprezentowanych sposobów rozumienia interesującego nas pojęcia. Miastem zatem nazwiemy jednostkę administracyjną, która odróżnia się od wsi zarówno w wymiarze architektonicznym i infrastrukturalnym, jak i stylem życia mieszkańców, przede wszystkim zaś wykonywanymi przez nich zawodami, a ponadto musi posiadać prawa miejskie. Przestrzeń miejska staje się swoistym koncentratorem ludności i jej działalności gospodarczej, która wiąże się m.in. z wysokim poziomem eksploatacji terenu.

Początki przemysłu wydobywczego na Górnym Śląsku

Surowcowy potencjał Górnego Śląska nie był tajemnicą od setek lat. Istnieje hipoteza, że już w starożytności interesowano się tym, co spoczywa pod ziemią

w okolicach dzisiejszego Zawiercia czy Tarnowskich Gór (Syska i Woźniakowska, b.d.). Trudno wszakże uznać to za niepodważalny fakt, gdyż brakuje źródeł historycznych, które jednoznacznie by to potwierdzały. Jeśli chodzi o dane naukowe na temat historii Śląska, warto nadmienić, że pierwsze dokumenty, w których wspomniano o eksploatacji śląskich surowców podziemnych, są datowane na 1366 r. – wówczas książę Bolko II Świdnicki nadał rodzinie Sachenkirchenów prawo budowy sztolni w Starym Zdroju nieopodal Wałbrzycha (Frużyński, 2012, s. 17). Wprawdzie dokumenty dotyczą Dolnego Śląska, a nie Górnego, ale informacja ta jest godna odnotowania w kontekście niniejszej analizy. Najstarsze źródła zaświadczone o wydobyciu węgla kamiennego na Górnym Śląsku pochodzą z 1542 r. (Syska i Woźniakowska, b.d.). Jednak i w tym przypadku historycy mają do czynienia z niedoborem źródeł, toteż ten rok można uznać za początek dokumentowanej eksploatacji bogactw podziemnych Górnego Śląska. Właśnie wtedy powstał zapis potwierdzający stosowanie węgla kamiennego w kuźnicach Jana Gierałtowskiego (Frużyński, 2012, s. 17).

Omawiając obraz terenów Katowic przed utworzeniem miasta, należy jednak podkreślić, że choć o dużym potencjale podziemnych złóż w regionie wiedziano od bardzo dawna, nie był on wykorzystywany w zasadzie do wojny trzydziestoletniej, która toczyła się w latach 1618–1648 (Frużyński, 2012, s. 17). Do tego momentu w historii Górny Śląsk stanowił teren niezwykle mocno zalesiony (w porównaniu ze stanem późniejszym), bogaty w dobre, wilgotne ziemie, na których można było uprawiać wiele gatunków warzyw trudno dostępnych w innych częściach dzisiejszej Polski. Sama nazwa „Śląsk” jest zapewne silnie związana z wilgotnością miejscowych gleb. Słowiańskie słowo „ślęg” oznacza ‘wilgoć’. Prawdopodobnie z tego powodu jedna z głównych rzek w regionie otrzymała nazwę „Ślęza”, gdyż dzięki niej i innym ciekom tamtejsze ziemie były znakomicie nawodnione (Kaczmarek, 2014).

W ciągu stuleci Górnoślązacy wykorzystywali drewno jako główny surowiec energetyczny i budulcowy ze względu na jego dużą dostępność. Jednak wojny w XVII w. doprowadziły do znacznego wylesienia regionu, a zużycie drewna rosło także z powodu intensywnej eksploatacji przez lokalne manufaktury, piekarnie, gorzelnie i kuźnice. W efekcie jego podaż malała, a cena w XVIII w. wzrosła aż o 700% w stosunku do XVI w. W obliczu niedoborów mieszkańcy Górnego Śląska zaczęli interesować się alternatywą – węglem kamiennym, którego ogromne ilości znajdowały się pod ich osadami (Frużyński, 2012, s. 17).

Pierwsze udokumentowane wydobycie węgla kamiennego na terenie dzisiejszych Katowic nastąpiło ok. 1640 r. w osadzie Załęże (obecnie jest to jedna z dzielnic miasta). Z perspektywy czasu owo wydarzenie nabrało wielkiego znaczenia, gdyż wkrótce potem węgiel kamienny i szeroko pojęta działalność przemysłowa stały się determinantami rozwoju okolicy. Miejsce pierwszej eksploatacji podziemnego obszaru współczesnych Katowic do dziś nazywa się Załęską Hałdą (Kowalski i Gruchlik, 2012, s. 3). Kilkanaście lat po udokumentowanym

urabianiu załęskich złóż węgla odnotowano wydobywanie tego surowca w osadzie Murcki (teraz również dzielnicy Katowic). Tamtejsza kopalnia stopniowo się rozbudowywała i przez kolejne stulecia stanowiła ważny obiekt katowickiego przemysłu (Węgrzynek, 2020).

Warto zauważyć, że rewolucja przemysłowa, która „wypłynęła” do kontynentalnej części Europy z Wysp Brytyjskich, zbiegła się w czasie z rozwojem gospodarki industrialnej na Górnym Śląsku. Wtedy bowiem zaczęto coraz chętniej wykorzystywać potencjał surowcowy tego regionu i tworzyć tam pierwsze zakłady przemysłowe (związane głównie z przemysłem wydobywczym). Trudno stwierdzić, czy rewolucja przemysłowa w Europie Środkowej rozpoczęła się właśnie na Śląsku. Tamtejsze przemiany w działalności gospodarczej z pewnością wpisują się w jej ramy, ale ich dynamika pozostawia wątpliwości, czy wolno nazwać je rewolucją. Można natomiast stwierdzić, że Śląsk, z terenem współczesnych Katowic włącznie, stanowi region, który odegrał kluczową rolę w całkowitej transformacji myślenia o sposobie wytwarzania dóbr, a w trakcie rewolucji przemysłowej przeszedł metamorfozę wyglądu i charakteru – z wiejskiego do miejskiego. Zmiany, jakim ulegał Górny Śląsk mniej więcej na przełomie XVIII i XIX w., mogą zostać uznane za rewolucyjne zwłaszcza dzięki ich stałym i długofalowym skutkom wspomnianym przez Zamorską (2020, s. 10). Polegały one na zupełnym odwróceniu ról w układzie miasto–wieś na omawianym terenie – uczyniły miasto stroną zdecydowanie dominującą, a z czasem wręcz wypierającą wieś coraz dalej od miejskich zabudowań i infrastruktury.

Katowice u progu nadania praw miejskich – kontekst gospodarczy, społeczny i polityczny

Bardzo ważne wydarzenie z perspektywy wielowymiarowego rozwoju Górnego Śląska stanowiło jego przejście przez Prusy. „Górny Śląsk do połowy XVIII wieku był jednym z najbardziej zacofanych regionów Europy” (Greiner, 2011, s. 27). Choć bezpośrednim pretekstem do zaatakowania Austrii, znajdującej się pod rządami Habsburgów, w grudniu 1740 r. były tarcia na tle wyznaniowym, pruskim władzom prawdopodobnie zależało głównie na wcieleniu regionu o niezwykle bogactwie surowcowym do swego terytorium (Kania, 2021). Fryderyk II wiedział, że jeśli chce uczynić z Prus europejskiego hegemonem, będzie musiał zaopatrzyć państwo w rozwiązania technologiczne, które przyniosła ze sobą rewolucja przemysłowa. Niemniej aby je spożytkować, Prusy potrzebowały ogromnych ilości węgla (Kowalczyk, 2016, s. 495). Na skutek wojny wygranej przez agresora Górny Śląsk stał się częścią państwa pruskiego, które, zdaniem

Kani (2021), mogło lepiej wykorzystać potencjał górnośląskich złóż. Pruska inspekcja wykazała jednak niski poziom rozwoju technologicznego w tamtejszych kopalniach, co przekładało się na niewielkie rozmiary wydobywania.

Wprowadzenie prawa górniczego, powołanie Wyższego Urzędu Górniczego pod nadzorem Friedricha von Redena, wydanie serii regulacji prawnych służących szybszemu przystosowaniu pieców do opalania węglem kamiennym czy utworzenie szkół górniczych – to tylko niektóre działania pruskich władz mające na celu stymulację rozwoju przemysłu wydobywczego. Stopniowo stawał się on coraz wydajniejszy, a Górny Śląsk przeobrażał się do roli najważniejszego centrum przemysłowego w Europie Środkowej (Frużyński, 2012, s. 18). Piotr Greiner (2011), odnosząc się do pruskich reform przemysłu wydobywczego, zwraca szczególną uwagę na zaliczenie węgla kamiennego do regaliów – w rezultacie „ten strategiczny dla industrializacji minerał został oddzielony od własności gruntowej, co umożliwiło swobodne jego wydobywanie tak przez państwo, jak i zainteresowanych taką działalnością inwestorów, bez liczenia się z opinią właściciela gruntu [...]. Ta wolność górnicza do eksploatacji prawie wszystkich kopalni [...] była głównym czynnikiem prawno-organizacyjnym, który umożliwił szybki, intensywny rozwój przemysłu górniczo-hutniczego” (s. 28–29).

Według cytowanego badacza industrializacja Górnego Śląska za czasów von Redena stanowi przykład skutecznej polityki inwestycyjnej państwa pruskiego (gdyż niemożliwe było wtedy zdobycie kapitału prywatnego na realizację inwestycji na tak wielką skalę). Bardzo ważnym wydarzeniem okazało się też sprowadzenie ze Szkocji Johna Baidona, któremu powierzono zadanie wytyczenia kierunków rozbudowy górnośląskiego przemysłu i czuwanie nad wdrażaniem proponowanych rozwiązań – rzeczywiście pozwoliły one na niezwykle dynamiczny rozwój tamtejszych zakładów (Skrzypek, 2020, s. 82). Pokrycie się w czasie industrializacji Górnego Śląska z przemianami politycznymi w Prusach można uznać za istotny stymulator procesów urbanizacyjnych (Kaczmarek, 2011). Nowoczesna gospodarka, którą próbowano wprowadzić w Prusach, miała się opierać na nauce, wojsku i dobrze skonstruowanym prawie, a w tak zaprojektowanym państwie kładziono większy nacisk na urbanizację, toteż rola wsi siłą rzeczy zmalała (Skrzypek, 2020, s. 82).

Rozwój zakładów przemysłowych – zwłaszcza kopalń i hut – na terenie dzisiejszych Katowic wpłynął na zmiany w strukturze społecznej. Ludność rolnicza stopniowo przekształcała się w robotników przemysłowych. Choć rolnictwo traciło na znaczeniu, nie zanikło całkowicie – uprawa ziemi na własne potrzeby i drobny handel wciąż były popularne. Dariusz Zalega (b.d.) zauważa, że w początkowej fazie rewolucji przemysłowej na Górnym Śląsku warunki pracy i sposób traktowania robotników mocno odbiegały od ideału. Wśród powszechnych praktyk z tamtego okresu wymienia np. wymierzanie robotnikom kar cielesnych lub pracę po 14 godzin dziennie (od 5.00 do 20.00 z godziną przerwą obiadową). Z biegiem lat warunki pracy się poprawiły, choć do największego

przełomu w tym zakresie doszło w czasie drugiej rewolucji przemysłowej, pod koniec XIX w., gdy zaczęto podejmować dyskusje polityczne na temat praw pracowników (Lenard i Sobańska-Bodnaruk, 1998, s. 137). W kontekście Górnego Śląska warto odnotować, że właśnie w tym regionie powstały najstarsze na terenie dzisiejszej Polski przepisy BHP. Już w 1920 r. w tamtejszych zakładach przemysłowych wyznaczano pracowników odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i analizę wypadków przy pracy (Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Szczecinku, 2023).

Warto również nadmienić, że w okresie pierwszej rewolucji przemysłowej można było zaobserwować na Górnym Śląsku pewne przejawy roztaczania przez państwo opieki nad stanem górniczym, czyli funkcji opiekuńczej państwa. Przykładem może być założenie tzw. Kasy Brackiej, zajmującej się wypłacaniem rent wdowom po górnikach lub tym członkom górniczej braci, którzy utracili zdolność do pracy. Rozwój polityki socjalnej potęgował się w kolejnych dekadach (Greiner, 2011, s. 40). W takich warunkach Górny Śląsk przechodził diametralną metamorfozę w kilku wymiarach: społecznym, gdyż coraz więcej Ślązaków (z pochodzenia i napływowych) podejmowało pracę w zawodach pozarolniczych; infrastrukturalno-architektonicznym, co ściśle wiązało się z powstawaniem zabudowań przemysłowych; a także polityczno-prawnym – wszak coraz bardziej zauważalna była zmiana roli państwa i instytucji państwowych w relacji ze społeczeństwem. W taki oto sposób rewolucyjne zmiany w przestrzeni i charakterze górnośląskich osad pobudzały ich ewolucję, która polegała na przekształcaniu się wsi w miasto – ze wszystkimi jego cechami usystematyzowanymi już w niniejszym artykule.

Katowice powstały dzięki połączeniu się kilku osad znajdujących się nieopodal siebie. Dziś stanowią one najstarsze dzielnice miasta. Najwcześniejsza wzmianka o terenach obecnej stolicy Górnego Śląska pojawiła się w 1299 r. (Szaraniec i Złoty, 2006, s. 109–120). Książę bytomski Kazimierz II pisał wtedy w swoim dokumencie o Dębnie – teraz najstarszej dzielnicy miasta, a niegdyś małej osadzie rolniczej. Kolejne nazwy osad będących współcześnie dzielnicami znalazły się w 1360 r. w dokumencie księcia raciborskiego Mikołaja II, który opisał Załęże, Bogucice, Roździeń, Szopienice i Ligotę. Wzmianki o Bogucicach pojawiają się w stosunkowo dużej liczbie źródeł z okresu średniowiecza ze względu na utworzenie tam kościoła z okręgiem parafialnym, w którego skład weszły sąsiednie osady, co uczyniło Bogucice sakralnym centrum okolicy (Muzeum Historii Katowic, b.d.).

Momentem przełomowym w kontekście przeobrażenia się kilku wsi w miasto był rok 1823, gdy Wyższy Urząd Górniczy nadał Ignatzowi Ferdinandowi von Beymowi kopalnię w Bogucicach, którą zarejestrowano pod nazwą „Ferdinand”. Choć początkowo miała ona jedynie dostarczać węgla kamiennego dla huty cynku „Fanny”, wskutek zmian rynkowych (nagłego spadku cen cynku w połowie trzeciej dekady XIX w.) i niespodziewanie wysokiej jakości wydobywanego tam

węgla kopalnia szybko stała się głównym obiektem zainteresowania jej założycieli. Zorientowawszy się, że w Bogucicach odkryto prawdziwą żyłę „czarnego złota”, pruskie władze zainwestowały w sprowadzenie renomowanych fachowców z najbardziej uprzemysłowionych okręgów Prus – Westfalii i okolic Wałbrzycha – aby zwiększyć wydajność pracy w kopalni „Ferdynand” (Bula i in., 1973, s. 16–17).

Już w pierwszych latach swojego funkcjonowania kopalnia stała się najistotniejszym generatorem miejsc pracy w okolicy. Mieszkańcy osad Bogucice, Roździeń, Szopienice i Mała Dąbrówka, którzy dotąd zajmowali się na ogół rolnictwem, coraz częściej podejmowali zatrudnienie w „Ferdynandzie”. Górnictwo zapewniało im lepsze warunki finansowe, co było wystarczającym argumentem dla ubogiej ludności wiejskiej. Możliwość pracy w zawodach pozarolniczych poskutkowała skokowym wzrostem liczby ludności wspomnianych osad w ciągu dwóch pierwszych dekad działania zakładu przemysłowego. Alfons Bula (1973, s. 17–18) szacuje, że w latach 1828–1840 liczba mieszkańców Bogucic wzrosła prawie o 150%, Szopienic – o 127%, Roździeń – o 90%, a Małej Dąbrówki – o 161%. Rozwój osadnictwa na owym stosunkowo niedużym terenie stanowi klasyczny proces urbanizacji demograficznej według definicji proponowanej przez Annę i Jerzego Rungów (2008, s. 354–356). Kopalnia „Ferdynand” (przemianowana później na „Katowice”) na przełomie XIX i XX w. oraz w kolejnych dziesięcioleciach była najważniejszym zakładem pracy w Katowicach, decydującym o wzroście gospodarczego potencjału miasta, a także „centrum naturalizacji górnośląskiej”, które umożliwiało napływowej ludności podejmującej zatrudnienie w górnictwie skuteczną integrację z miejscowymi wartościami i kulturą (Górny, 2025, s. 140–141).

Nadanie Katowicom praw miejskich – tło gospodarcze, społeczne i polityczne

Wraz z rozwojem osadnictwa i przekształceniem krajobrazu z wiejskiego w miejski przemysłowcy z terenów przyszłych Katowic dążyli do nadania im statusu miasta. Ich rozkwit zbiegł się w czasie z ekspansją kolei – 8 października 1846 r. uruchomiono linię Wrocław–Mysłowice, przebiegającą przez Katowice. Wkrótce stacja uzyskała połączenia m.in. z Berlinem, Krakowem, Wiedniem i Warszawą (Bula i in., 1973, s. 24). Równolegle rozbudowywano drogi łączące główne kopalnie i huty – np. trasę Gliwice–Zabrze–Królewska Huta oraz drogę do bogucickiego „Ferdynanda”, którego niedługo potem skomunikowano też z innymi ośrodkami przemysłowymi Śląska. Katowice stawały się więc istotnym węzłem przemysłowym i komunikacyjnym w regionie – nie tylko wsią położoną

w pobliżu dużych zakładów pracy, lecz także punktem odniesienia na mapie górnośląskiego przemysłu (Skrzypek, 2020, s. 82). Właśnie rozbudowa sieci transportowych, jak twierdzi Greiner (2011, s. 35), zasadniczo wpłynęła na wzrost politycznej i przemysłowej roli miejscowości w regionie, a co za tym idzie – na jego wzmoczoną urbanizację. Również z perspektywy anglojęzycznych autorów fundamentem rozwoju polityczno-przemysłowego w XIX w. stała się nie tylko rewolucja przemysłowa, ale też rewolucja transportowa, umożliwiająca połączenie ze sobą miejscowości o strategicznej funkcji w polityce gospodarczej państwa. Dzięki zwiększaniu liczby oraz poprawie dróg i połączeń kolejowych nastąpiła dynamiczna urbanizacja wielu regionów Europy (Atack, Margo i Rhode, 2022, s. 6–10).

Kluczowe znaczenie w kontekście ustanowienia miasta miało przejęcie terenów Katowic przez rodzinę Wincklerów, którzy zabiegali o różnorakie zmiany urbanizacyjne. Franz Winckler powierzył realizację tego projektu Friedrichowi Grundmannowi, mianowanemu administratorem katowickich dóbr. Wraz z pruskim lekarzem Richardem Holzem niestrudzenie zabiegał on u władz centralnych o nadanie Katowicom praw miejskich. Lokalne społeczeństwo pomysł przekształcenia wsi w miasto przyjęło początkowo z niechęcią, obawiało się bowiem negatywnych konsekwencji zmiany ordynacji wyborczej. Mimo protestów rady gminnej zdecydowano, by kontynuować dążenia do uzyskania praw miejskich, zwłaszcza wobec gwałtownego wzrostu liczby ludności w latach 60. XIX w. (Rzewiczok, 2006, s. 39).

11 września 1865 r. został podpisany dokument nadający Katowicom prawa miejskie. Miasto liczyło wtedy ok. 5 tysięcy mieszkańców (Borówka, 2022). Niedługo później, 27 marca 1873 r., Katowice otrzymały prawa powiatu, co było ściśle związane z ich pozycją gospodarczą i demograficzną na tle ościennych miast i wsi. Jeszcze przed końcem XIX w. powiększyły się i obejmowały swoim zasięgiem gminy Załęże, Wełnowiec, Bogucice-Zawodzie i Dąb (Rzewiczok, 2006, s. 40–52). Wzrost zasięgu terytorialnego i znaczenia gospodarczego stymulował rozbudowę komunikacyjną. Katowice – na których rozkwit, oprócz przemysłu, oddziaływała też sieć połączeń kolejowych – stały się wkrótce jednym z głównych miast przemysłowo-transportowych w Prusach. Pod koniec XIX w. miały już bezpośrednie połączenia kolejowe ze wszystkimi państwami Europy Środkowo-Wschodniej (Bula i in., 1973).

Dynamiczny rozwój nowo powstałego miasta nastąpił też w wymiarach społecznym, gospodarczym oraz architektonicznym. W pierwszych dekadach od otrzymania praw miejskich liczba mieszkańców Katowic stale rosła, a struktura społeczna w coraz większym stopniu obejmowała przybyszów spoza Śląska. Swoją pozycję lidera w zatrudnianiu ludności napływowej ugruntowywała kopalnia „Ferdynand”, która oferowała znakomitej jakości węgiel i której włodarze inwestowali w coraz lepsze maszyny. Była ważnym narzędziem naturalizacji „nowych Ślązaków”, gdyż na przełomie XIX i XX w. ok. 15% pracowników

stanowili przybysze z innych stron (pochodzenia polskiego lub pruskiego). Dzięki pracy w górnictwie szybko przyswajali oni górnośląskie zwyczaje i mowę, które przenosili z pracy do domu (Bula i in., 1973, s. 24–26). Warto także odnotować, iż w momencie wcielenia części Górnego Śląska do II Rzeczypospolitej aż 64% jej obywateli utrzymywało się z rolnictwa, a z przemysłu (w tym górnictwa) – 17%, zatem gdyby nie Górny Śląsk, Polska byłaby w okresie międzywojennym państwem rolniczym, a nie rolniczo-przemysłowym (Kaczmarek, 2011).

Podsumowanie

Industrializacja i urbanizacja Górnego Śląska na przełomie XVIII i XIX w. były długimi procesami, a więc niewiele miały wspólnego z klasycznie rozumianą „rewolucją”. Dokonały się natomiast kompleksowo i skutecznie, co umożliwiło szybki wzrost znaczenia politycznego górnośląskich miast z Katowicami na czele (Kaczmarek, 2011). Zaprezentowana analiza dowodzi, że Katowice są przykładem ośrodka miejskiego, na którego powstanie i rozwój (zwłaszcza w pierwszych dekadach) w istotnym stopniu wpłynęła rewolucja przemysłowa. Przekształcenie terenów wiejskich, zamieszkiwanych przez ludność skoncentrowaną na pracy w rolnictwie i gospodarce drzewnej, w uprzemysłowione miasto było możliwe dzięki procesom industrializacyjnym, jakie zaszły na przełomie XVIII i XIX w. Warto podkreślić, że Katowice najpierw nabrały charakteru miejskiego, który wynika ze specyfiki wykonywanej pracy i stylu życia mieszkańców, a także z zabudowy miejskiej, dopiero potem zaś uzyskały prawa miejskie. Mamy zatem do czynienia z procesem naturalnym, którego rezultat, czyli ustanowienie nowego miasta, był konsekwencją poprzedzających go etapów. Rewolucja przemysłowa, a wcześniej poniekąd wojna trzydziestoletnia spowodowały, że społeczeństwo Górnego Śląska zaczęło chętniej eksploatować bogate złoża węgla kamiennego. Proces industrializacji umożliwił więc znacznie efektywniejsze wykorzystanie naturalnego potencjału regionu. Położenie górnośląskich osad na ziemi, pod którą od wieków znajdowało się „czarne złoto” – będące w XX w. podstawą względnej stabilności gospodarczej państwa polskiego i jednym z jego głównych produktów eksportowych – może nasuwać na myśl pewien metaforyczny wniosek. Otóż „miejskość”, tak silnie związana w tym przypadku z industrializacją, wydaje się niemal od zawsze wpisana w górnośląskie uwarunkowania – przez wieki jakby uśpiona, wyczekiwała na właściwy moment, gdy będzie mogła w pełni zaistnieć.

Na wzrost zaludnienia osad należących do najstarszych dzielnic współczesnych Katowic niebagatelnie oddziaływało powstanie ważnych zakładów przemysłowych, które miejscowej (i w dużej mierze napływowej) ludności oferowały pracę w zawodach pozarolniczych. Często oznaczała ona lepsze warunki finansowe

oraz awans społeczny, który według Seymoura Lipseta (1995, s. 65–72) wiąże się z naturalnym rozwojem społeczeństwa – industrializacja jest jego etapem następującym po okresie skupienia ludzi na rolnictwie. Dlatego pracę w zakładach przemysłowych można uznać za przejaw awansu społecznego względem trudnienia się uprawą ziemi. Mieszkańcom terenów miasta Katowice na taką zmianę pozwoliły kopalnie i huty, a wśród nich zwłaszcza kopalnia „Ferdynand” (później „Katowice”), która odegrała kluczową rolę w omawianych przeobrażeniach.

Przyglądając się procesom industrializacyjnym i urbanistycznym na Górnym Śląsku, można odnieść wrażenie, że rewolucja przemysłowa i ewolucja miejska nie tylko są silnie powiązane, lecz również wzajemnie się stymulowały. Zmiany w uprzemysłowieniu umożliwiły Katowicom przekształcenie się w miasto, ale należy także podkreślić, że im bardziej postępowała tam ewolucja miejska, tym bardziej rozwijał się przemysł – wszak to on stanowił najistotniejsze źródło podaży miejsc pracy w rozrastającym się mieście.

Zaprezentowana analiza pozwala na podstawie przyjętej hipotezy głównej wysnuć następującą tezę: ponieważ postęp przemysłu oddziaływał na rozwój miast, procesy industrializacyjne odegrały ważną rolę w powstaniu i rozwoju miasta Katowice. W odpowiedzi na główne pytanie badawcze można wskazać, w jaki sposób przyczyniły się do tego procesy industrializacyjne na Górnym Śląsku. Przede wszystkim dzięki uprzemysłowieniu regionu możliwa była jego dynamiczna i pełna urbanizacja. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że miasto Katowice nie powstałoby, gdyby Górny Śląsk nie stał się obszarem silnie uprzemysłowionym. Za sprawą takich zakładów jak kopalnia „Ferdynand” w szybkim tempie wzrastała liczba ludności, która zamieszkiwała osady wchodzące dziś w skład miasta. Z czasem Katowice stały się także niezwykle istotnym punktem na mapie transportu zarówno ludzi, jak i produktów (zwłaszcza węgla kamiennego). Industrializacja regionu spowodowała, że teren dzisiejszych Katowic otrzymał bezpośrednie połączenia kolejowe lub drogowe z głównymi ośrodkami całego Śląska i Europy Środkowo-Wschodniej. Dzięki temu możliwy był wzrost nie tylko roli Katowic jako miejsca pracy i zamieszkania, ale przede wszystkim ich znaczenia politycznego na tle ościennych miejscowości.

Zasadne jest również wysnuć dodatkowej tezy na podstawie przyjętej hipotezy dodatkowej: rozwój przemysłu silnie oddziaływał na przemianę obrazu terenów poddanych industrializacji. Podobnie było w przypadku Katowic. Jak wykazano, obszar, na którym leżą, przeszedł w ciągu dziesięcioleci całkowitą metamorfozę z gęsto zalesionej wsi do uprzemysłowionego miasta stanowiącego węzeł komunikacyjny węglowo-hutniczego okręgu, w którym powstało. Analiza pozwala też udzielić odpowiedzi na dodatkowe pytanie badawcze – o to, w jaki sposób industrializacja odmieniła obraz terenów miasta Katowice. Odmienił się on diametralnie: zalesione, ubogie osady wiejskie weszły w skład zindustrializowanego miasta, którego liczba mieszkańców stale rosła ze względu na dużą podaż miejsc pracy w zakładach przemysłowych.

Cel badawczy niniejszego artykułu można uznać za osiągnięty. Wykazano bowiem, że procesy industrializacyjne na Górnym Śląsku w znacznym stopniu oddziaływały na urbanizację w regionie, czego dobrym przykładem są Katowice. Osiągnięty został również cel dodatkowy, gdyż ustalono i uwypuklono konkretne przemiany w obrazie terenów tego miasta spowodowane industrializacją.

Bibliografia

- Atack, J., Margo, R.A., Rhode, P. (2022). Industrialization and urbanization in nineteenth century America. *Regional Science and Urban Economics*, 94, article 103678, 1–52. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2021.103678>
- Borówka, T. (2022). Polityczna kariera Katowic. *Ślązag.pl*. <https://www.slazag.pl/polityczna-kariera-katowic-jak-przemyslowe-miasto-zostalo-stolica-polskiego-slaska-a-potem-centrum-metropolii>
- Bula, A., Drybula, S., Kucharzewski, A., Rabsztyn, B., Wilczok, G., Żak, A. (1973). *150 lat Kopalni Węgla Kamiennego „Katowice”*. KWK „Katowice”.
- Czyżewski, A. (1977). Urbanizacja wsi jako przejaw historycznego procesu rozwoju rynku. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 39(3), 139–152.
- Frużyński, A. (2012). *Kopalnie węgla kamiennego w Polsce*. Księży Młyn – Dom Wydawniczy Michał Koliński.
- Główny Urząd Statystyczny. (b.d.). *Miasto*. Pobrane 21 marca 2025 z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/1307,pojecie.html>
- Górny, P. (2025). *Oddziaływanie Kopalni Węgla Kamiennego „Katowice” na rozwój społeczny i kulturowy miasta Katowice* [niepublikowana praca magisterska]. Uniwersytet Śląski w Katowicach.
- Greiner, P. (2011). Oni tworzyli potęgę przemysłową Górnego Śląska. W: Z. Nowak i J. Mańka (red.), *Rewolucja przemysłowa na Górnym Śląsku. Reden – Baildon – Godula* (s. 27–43). Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Jóźwik, J., Dymek, D. (2022). Kryteria identyfikacji miast na świecie. *Prace Geograficzne*, 166, 9–26. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.22.001.16131>
- Kaczmarek, R. (2011). Rewolucja przemysłowa czy industrializacja na pruskim Górnym Śląsku na przełomie XVIII/XIX wieku?. W: Z. Nowak i J. Mańka (red.), *Rewolucja przemysłowa na Górnym Śląsku* (s. 13–26). Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Kaczmarek, R. (2014). Śląsk. W: *Encyklopedia województwa śląskiego*. T. 1. <https://ibrbs.pl/index.php/%C5%9A1%C4%85sk>
- Kaliński, J., Przygodzka, R., Zalesko, M. (2014). *Historia gospodarcza świata XIX i XX wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Kania, L. (2021). Rewolucja przemysłowa na Śląsku. *WielkaHISTORIA*. <https://wielkahistoria.pl/rewolucja-przemyslowa-na-slasku-niemal-milion-ludzi-stracilo-zycie-by-slask-mogl-stac-sie-gospodarcza-potega/>
- Kowalczyk, R.W. (2016). Górnictwo i przemysł Górnego Śląska w dobie Fridricha Antona von Heynitsa i Fridricha [!] Wilhelma von Redena, współtwórców potęgi gospodarczej Prus (1777–1807). *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 64(4), 495–504.
- Kowalski, A., Gruchlik, P. (2012). Początki górnictwa węgla kamiennego w Katowicach i problem płytkich wyrobisk górniczych. *Przegląd Górniczy*, 68(1), 1–12.
- Lipset, S.M. (1995). *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*, przeł. E. Kania. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Miasto. (b.d.). W: J. Łukaszewicz (red.), *Encyklopedia PWN*. Pobrane 19 marca 2025 z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/miasto;3940400.html>
- Muzeum Historii Katowic. (b.d.). *Historia miasta*. Pobrane 20 marca 2025 z: <https://www.mhk.katowice.pl/index.php/edukacja/historia-miasta>
- Powiatowa Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna w Szczecinku. (2023). *Dzień Pracownika Służb BHP*. <https://www.gov.pl/web/psse-szczecinek/dzien-pracownika-sluzb-bhp>
- Ratajczak, M., Woźniak-Jęchorek, B. (2020). Rewolucje przemysłowe i ich wpływ na rozwój ekonomii. *Studia BAS*, 3, 25–41.
- Rewolucja przemysłowa. (b.d.). W: J. Łukaszewicz (red.), *Encyklopedia PWN*. Pobrane 19 marca 2025 z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rewolucja-przemyslowa;3967502.html>
- Rifkin, J. (2001). *Koniec pracy. Schyłek siły roboczej na świecie i początek ery postrykowej*, przeł. E. Kania. Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Runge, A., i Runge, J. (2008). *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*. Videograf.
- Rutkowska-Gurak, A. (2015). System osadniczy. W: K. Kuciński (red.), *Geografia ekonomiczna* (wyd. 3, s. 347–394). Wolters Kluwer.
- Rzewiczok, U. (2006). *Zarys dziejów Katowic 1299–1990*. Muzeum Historii Katowic.
- Schwab, K. (2018). *Czwarta rewolucja przemysłowa*, przeł. A.D. Kamińska. Studio Emka.
- Schwabe, M. (2014). Wpływ postępu technicznego na wybór miejsca zamieszkania ludności miejskiej w perspektywie historycznej. *Studia Miejskie*, 14, 89–101. <https://doi.org/10.25167/sm.2390>
- Skrzypek, M. (2020). Górny Śląsk w okresie industrializacji. *Mówią Wieki. Magazyn historyczny*, 9, 81–88.
- Smith, A.D. (2009). *Ethno-symbolism and nationalism: A cultural approach*. Routledge.
- Sobańska-Bodnaruk, M., Lenard, S.B. (1998). *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Syska, A., Woźniakowska, A. (b.d.). *Historia przemysłu w województwie śląskim*. Pobrane 23 marca 2025 z: <https://instytutkorfantego.pl/blog/historia-przemyslu-w-województwie-slaskim/>

- Szaraniec, L., Złoty, A. (2006). *Narodziny miasta Katowice*. Drukarnia Archidiecezjalna, Bractwo Gospodarcze Związku Górnośląskiego.
- Tomaszewska, H. (b.d.). *Rewolucja przemysłowa w Anglii*. Pobrane 12 kwietnia 2025 z: <http://www.tomaszewska.com.pl/rewolucja%20przemyslowna.pdf>
- TVN24. (2021). *Cztery rewolucje przemysłowe – od maszyny parowej do sztucznej inteligencji*. <https://tvn24.pl/swiat/rewolucja-przemyslowna-co-to-jest-przyczyny-skutki-i-najwazniejsze-wynalazki-st5490213>
- Węglowski, M. (2018). Czwarta rewolucja przemysłowa – o co chodzi?. *Hutnik – Wiadomości Hutnicze*, 85(12), 448–453. <https://doi.org/10.15199/24.2018.12.10>
- Węgrzynek, K. (2020). Kopalnie węgla w województwie śląskim. W: *Encyklopedia województwa śląskiego*. T. 7. https://ibrbs.pl/index.php/Kopalnie_w%C4%99gla_w_wojew%C3%B3dztwie_%C5%9B%C4%85skim
- Zalega, D. (b.d.). *Śląsk przed rewolucją przemysłową*. Pobrane 23 marca 2025 z: <https://www.slazag.pl/dariusz-zalega-slask-przed-rewolucja-przemyslowna-czyli-modlitwa-piesni-i-do-roboty>
- Zamorska, K. (2020). Pięć rewolucji przemysłowych – przyczyny, przebieg i skutki (ujęcie historyczno-analityczne). *Studia BAS*, 3, 7–23.
- Żejmo, M. (2015). Istota przemian industrialnych w XIX wieku. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 12, 169–178.

The Aspiration towards Centrality in the European Research Area: The European Interest in Bringing the Southern Neighbourhood into the Picture

Dążenie do centralności
w Europejskiej Przestrzeni Badawczej
Europejskie zainteresowanie pogłębianiem współpracy
z państwami Południowego Sąsiedztwa

Zane Šime*

Abstract

This article examines how research cooperation serves the goals of the European Southern Neighbourhood Policy and the European Research Area, through the lens of motivations and pursuits of Europe-based project managers. Following insight obtained from fifteen semi-structured interviews with the project managers funded by EU Framework Programmes, this article outlines that many Europe-based project coordinators welcomed Moroccan and Tunisian institutions to the consortia because this would enhance their position of centrality and point of expertise intersections

Abstrakt

Artykuł analizuje, w jaki sposób współpraca badawcza służy realizacji celów Europejskiej Polityki Sąsiedztwa wobec Południa oraz Europejskiej Przestrzeni Badawczej, przez pryzmat motywacji i działań koordynatorów projektów z europejskich instytucji. Na podstawie wniosków płynących z piętnastu częściowo ustrukturyzowanych wywiadów przeprowadzonych z koordynatorami projektów finansowanych w ramach Programów Ramowych Unii Europejskiej, artykuł wskazuje, że wielu z nich chętnie włączało instytucje z Maroka i Tunezji do konsorcjów projektowych, ponieważ wzmacniało

* Faculty of Humanities, Norwegian University of Science and Technology (NTNU);
 <https://orcid.org/0000-0002-4690-3243>; zane.sime@rsu.lv

in the European Research Area. Narrative analysis guides multifaceted conclusions. Agency strategies pursued through a scientific focus on the projects serve the overall goals of the European Research Area and the Southern Neighbourhood Policy. European project coordinators function as enablers of the EU structural diplomacy. The science diplomacy considerations are secondary and not unified across the examined projects.

Keywords: practice theory, narratology, European Research Area, European Southern Neighbourhood, Morocco, Tunisia, science diplomacy

to ich centralną pozycję oraz rolę węzłów łączących różne obszary wiedzy eksperckiej w Europejskiej Przestrzeni Badawczej. Analiza narracyjna prowadzi do sformułowania wielowymiarowych wniosków. Strategie działania podejmowane przez poszczególnych aktorów, realizowane poprzez naukowe ukierunkowanie projektów, służą ogólnym celom Europejskiej Przestrzeni Badawczej oraz Polityki Sąsiedztwa wobec Południa. Europejscy koordynatorzy projektów pełnią funkcję podmiotów umożliwiających realizację dyplomacji strukturalnej Unii Europejskiej. Względy związane z dyplomacją naukową mają znaczenie drugorzędne i nie są w sposób jednolity obecne we wszystkich analizowanych projektach.

Słowa kluczowe: teoria praktyki, narratologia, Europejska Przestrzeń Badawcza, Południowe Sąsiedztwo UE, Maroko, Tunezja, dyplomacja naukowa

Yet the most important thing for me is that our different voices, the pluralism of our voices, inside the EU sing the same song. We represent the same vision and all of us work on a daily basis putting together all our different instruments, different European institutions, different Member States, towards the same objective and coherent policy.

H.E. Federica Mogherini,
High Representative of the EU
for Foreign Affairs and Security Policy / Vice-President of the
European Commission,
Mediterranean Academy of Diplomatic Studies (MEDAC)
University of Malta, 2 November 2016

1. Introduction

Research intensity is interwoven with efforts to address virtually every contemporary societal challenge. Incentivised by the EU policies, programmes, and instruments, European higher education and research institutions choose certain institutional means and funding measures to develop solutions for diverse contemporary challenges. These pathways deserve more scholarly attention. Understanding the prevailing motivations for fostering international ties with peers located in geopolitically volatile contexts provides a more nuanced picture of the driving forces of contemporary knowledge generation. The effects of politically defined steering measures on knowledge generation become better understood.

In studying how and why Moroccan and Tunisian higher education and research institutions are included in EU-funded consortia, this article examines the following research question: How does research cooperation help to achieve the overarching goals of the European Southern Neighbourhood (ESN) Policy and the European Research Area (ERA)? The research focuses on the period of 2014–2017, that is, after major upheavals caused by the Arab uprisings (Crieke-mans, 2021, p. 98; Dandashly et al., 2021, pp. 20–21; McKean & Szewczyk, 2021, pp. 59–61). This is the period of an attempted establishment of some normalcy and a return to more routine conduct of the EU relations with the ESN, where the ESN Policy and the ERA play a notable role.

To briefly introduce the chosen key EU policy frameworks and their goals, the European Neighbourhood Policy (ENP) “sets up a large frontier zone” to the South and East of the EU to manage interdependencies and guard the EU against various challenges (Duran, 2021, p. 332). The regional foreign policy objectives increasingly guide the ENP. Each ENP country’s specificities and levels of ambition to engage with the EU in a mutually beneficial cooperation shape activities aimed at strengthening the prosperity, sustainability, and resilience of the neighbouring countries (Kausch, 2021, p. 7; Perchoc, 2016, p. 29). Morocco and Tunisia are among the most actively engaged countries with multifaceted ties to the EU (Šime, 2021, p. 4). The ERA was established following the conceptual aspirations of the European Scientific and Technological Space to bring closer various programmes and foster an integrated area for an exchange of ideas, expertise, and talent for the benefit of the Union’s competitiveness and economic growth (Carrozza et al., 2020, p. 581; Cassi et al., 2008, p. 664; Chrysomallidis et al., 2018, p. 62). Looking for cues relevant to the ESN and the ERA aspirations corresponds to the murkiness of the ENP and its estimated mixed track record, especially when addressing its Southern dimension (Boedeltje & van Houtum, 2011, p. 139; Hadfield, 2021, p. 159).

The hoop test hypothesis in this case is formulated as follows: The Europe-based coordinator of a Framework Programme (FP)-funded project welcomed

a Moroccan and/or Tunisian institution(s) to the consortium because the coordinating institution wants to improve its centrality in the ERA. The hoop test takes a conscious step back from a relatively narrow preoccupation with the two chosen policy frameworks, namely, the ERA and the ESN. The hypothesis introduces professional and strategic motivations to the comprehensive enquiry into the research managerial routines of project managers who represent the coordinating institution of the consortium. These activities are at the core of translating the ERA and ESN goals into tangible actions and achievements founded on collegiality and collaborative relationships. Thus, to build on the research question, the studied mechanism positions the ERA and ENP goals as the causes and the corresponding project results as the outcomes. Referring to the hypothesis, the project managers pursuing their own interests are agents who, through project management and other relevant interactions, put in motion causal forces to interconnect the causes and the outcomes.

Practice theory studies routine activities of various individuals and collective bodies. The strength of practice theory is its appreciation of the “inescapable perspectivism” of interpretation and clarity that there is no “view from nowhere” (Eggeling, 2021, p. 165; Hamati-Ataya, 2011, p. 282; 2012, 2018b; McCourt, 2012, p. 33). Stressing the importance of habitus and mastery of the field (Perret, 2025, p. 1131), views on practices are closely tied to prior experiences of *agencements* and the environment in which the individual or an institution operates in the pursuit of capital acquisition. Empirical analysis focusing on the practices of project managers largely relies on the narrative analysis performed based on the transcripts of semi-structured interviews. These interviews were conducted online via video calls throughout 2022.

This article contributes to several strands of academic research. Foremost, this in-depth study of interviews with project managers brings more empirical insights to the study of EU science diplomacy and EU structural diplomacy by building on the practice theory (Kustermans, 2016), focusing on recent EU-funded research and innovation projects. Through its focus on project manager-level considerations, this article adds to the literature on ERA governance, and its multifaceted role, including in the external action and neighbourhood contexts in an age of flexibility in foreign policymaking (Renard, 2016, p. 32). Additionally, by bringing to the fore the strategic motivations of project managers in including Moroccan and Tunisian institutions in project consortia, this article offers one more insight relevant to the literature on “the utilitarian turn in research funding” (Van Dooren et al., 2010, p. 44) and the managerialism of higher education and research institutions (Teichler, 2021). Furthermore, this article contributes to the growing literature on the multifaceted impact of extramural resources on universities, including EU-funded projects, and collaboration among shifting and ever-evolving disciplines and sectors represented by a wealth of professions (Felt, 2017, p. 55; Hesjedal, Åm et al., 2020; Moghadam-Saman, 2021; PARISS Collec-

tive, 2020; Powell & Baker, 2021, p. 31; Sørensen, 2021; Sørensen & Traweek, 2022). Last but not least, this article draws attention to multiple considerations and incentives that motivate staff of higher education and research institutions to seek EU-funded opportunities to work with colleagues from the ESN. These dimensions add to the attainment of more overarching goals articulated through diplomatic aspirations and external action.

The article's first part introduces the key elements of practice theory chosen to form conceptual foundations for this article. The second part explains methodological considerations and choices for process tracing through a narrative analysis of semi-structured interview transcripts. The third part presents dynamics of the studied framework field with subsections dedicated to nodality, in other words, the position of a hub that hosts intersections of diverse institutional expertise, as well as science diplomacy, structural diplomacy, and *agencements*. The fourth part discusses the strengths and limitations of the findings, such as the geographical prevalence of the interviewees from Southern Europe. The final part claims that many project managers welcomed Moroccan and Tunisian institutions to the consortium because that would work in favour of their increased nodality in the ERA framework field.

2. Practice Theory

This article's main elements of Bourdieu-inspired contemporary practice theory are field, habitus, and capital. They are coupled with *agencements*. The field is the central element of the theory. The field is a relatively autonomous social microcosm (Wagner, 2018). Each field is a social space governed by its own rules and characterised by a unique configuration of agents, hierarchical relationships between them, and varied levels of relationality through diverse forms of interaction (Bourdieu, 1977, p. 38; 1990, p. 35; Champagne & Christin, 2012; Lebaron & Le Roux, 2013, p. 108). Bourdieu left to his followers a reworked meaning of habitus that alludes to "a structuring mechanism" embodied by agents in the form of a socialised predisposition (Wacquant, 2002, p. 553; Bourdieu & Wacquant, 1992, pp. 18, 126). Consequently, habitus refers to a repertoire of improvisations, their corresponding logics of action followed by individuals as agents in a specific social environment (Champagne & Christin, 2012). Capital captures the perceived social reality with a certain notion of value constantly under revision and reconsideration (Champagne & Christin, 2012). Agents are oriented towards capital accumulation to position themselves prominently in the field.

Practice theory has gained prominence for its attention to agency and the relational performance of somewhat subordinated (Hamati-Ataya, 2018a, p. 302)

actors (Knappe, 2021, p. 434), including their efforts to maintain ties across borders (Neumann, 2002) and to attain international recognition (Basaran & Olsson, 2018; Eagleton-Pierce, 2011). The relational fields offer opportunities to engage in capital transactions (Strydom, 2021, pp. 36–37). The enquiry that follows, in its epistemic dimension, attests to the multifaceted implications of these relational ties (Bueger, 2014a, p. 50).

The study of the field of bureaucracies and other actors has a prominent position in the contemporary scholarly enquiry into the multifaceted aspects of European integration (Michel, 2022). Going beyond the study of the European Commission and its internal field dynamics (Georgakakis, 2009; Georgakakis & de Lassale, 2007, 2008), structural changes of the ERA and the FPs trickle down to the implementer level as thematic constellations and managerial configurations to be respected by the aspiring applicants for funding and project implementers assigned with specific roles (Schögler & König, 2017). The international collaboration patterns displayed by the projects constitute a symbolic and social process that builds alliances and mobilises resources (Cetina, 1992, p. 115; Hoenig, 2017; Perret, 2025, p. 1126). This article's exploration of these patterns provides a more fine-grained picture of the connections that incorporate the ESN-based entities into the ERA. Contemporary practice theory that is built upon the reinterpretations of Bourdieusian elements is an excellent foundation to put research-intensive projects on the radar. Contemporary practice scholarship provides a lens through which to explore the full complexity of the EU actorness and its "multiple voices" (Novak, 2014). Prior findings on "nodes," "hegemonic" and "oligarchic" patterns across the ERA and opportunity structures offered by the ERA are a sound basis for studying the contemporary strategies chosen for capital acquisition (Cassi et al., 2008, p. 669; Chessa et al., 2013; Heilbron et al., 2018; Wanzenböck et al., 2020, p. 1146). Specific capital acquisition approaches and strategies evolve along with the development of policy steering and planning modalities in the ERA framework field. Thus, these logics of centrality aspirations must be continuously studied to be aware of the continuing trends and shifts in relational pursuits.

It is noteworthy that specific scientific capital is not a universally transversal capital. For example, although inter- and transdisciplinarity are increasingly welcomed, the overall receptiveness to it remains mixed (Cuevas-Garcia, 2021, pp. 247–248; Kontar et al., 2021, p. 3; Laffan, 2021, p. 202). This could be one of the aspects that contribute to some degree of the non-transversality of capital between scientific domains, not to mention broader contexts, such as those associated with the third mission of academia. A researcher's standing in one field may not prove equally influential and authoritative in another.

The existing literature on various Bourdieusian capitals juggles scientific capital to be understood, among other things, as symbolic capital (Tampakis, 2016, p. 817), symbolic capital more broadly (Bortolini & Cossu, 2020, p. 330), and social capital (Melkers & Kiopa, 2010). Unfortunately, on most occasions, there

is a lack of a more nuanced explanation of how each of these types should be distinguished from one another. This article overcomes this ambiguity by considering capital as a general notion of value without introducing a rigid structure of types. The identified issue in the existing body of literature is too grand to be addressed in this manuscript. This research thread should be dealt with separately, namely, in a dedicated manuscript. Instead, the generic approach to capital allows translating an EU-funded project into a capital acquired by its associated parties. The project serves as a space where further capital transactions may occur with further implications on the recognition and status of agents involved. Long-term collaborations are sustained by various funding acquired for both formal and informal cooperation and research mobility, among other considerations (Ulnicane, 2015, p. 445). Lasting collegial ties beyond institutional encounters may also play a role (Murakami, 2019). Therefore, EU-funded projects should not be considered one-off interactions among consortium members. Instead, those might serve as platforms for capital transactions and consultative ties sustained over a more extended period. A project is only one of the elements of the overall opportunity structures offered in the Mediterranean setting (Lopez-Vega & Ramis-Pujol, 2011). Thus, this article studies a particular type of capital transaction support structure, not a universal one.

A helpful heuristic component for a study of projects as temporary institutions of the ERA framework field are two (of the overall five) types of *agencements*. An *agencement* is an arrangement “endowed with the capacity of acting in different ways depending on their configuration” (Bueger, 2011, p. 176). Acting is brought into the picture not as a process studied but as a direction towards establishing or maintaining specifically defined relational ties for a certain period. Within the limited scope of this article, the interlinks found during the analysed projects as collective attempts with a research-intensive resilience-building potential display traits of inquiry and laboratory. Inquiry is a type of *agencement* that “is guided by the desire to find refined and expanded problem-solving procedures to master a distinct problem” (Bueger, 2011, p. 178). Laboratory “refers to the creation of certainty and the stabilisation of facts by scientific procedures” (Bueger, 2011, p. 178). Both *agencements* display certain traits of capacity-building, a widespread component of research-intensive projects.

Moreover, both *agencements* are highly compatible with the chosen taxonomy of science diplomacy – “science for diplomacy” – referring to the way scientific outreach supports diplomatic goals (Šime, 2021, pp. 12–13). The saliency of the chosen taxonomy is founded on the fairly recent introduction of its variant, “science impacting diplomacy.” This line of reasoning solidifies the influential role that science exerts in the conduct of resonant diplomacy (The Royal Society, 2025, pp. 24–25). Structural diplomacy refers to interactions with other parties tailored to develop or maintain lasting patterns across various policy domains that are in the interlocutor’s domain of responsibility (Šime, 2023b, p. 5). Furthermore, the

introduction of structural power to the practice theory-centred framework follows the concise remarks made earlier on the overall power debate (Guzzini, 2020, pp. 5–6; Mbatia, 2014) and echoes of structures in the contemporary thinking on habitus (Jeon, 2019). Structural diplomacy brings more texture and pattern to the study of the field. Building on recent remarks on diverse scholarly threads that have the potential to enrich EU science diplomacy (Šime, 2023b), the project coordinator takes centre stage in this article as a head of a temporary institution formed by a multilateral consortium. This position is chosen to explore the EU structural diplomacy as a means to advance the EU structural power (Šime, 2023b, pp. 4–5). This enquiry revolves around the question of how structural diplomacy is weaved by the elements that constitute the ERA framework field.

3. Methodology

It is commendable that the proponents of practice theory develop their own methodological approach and carve out a toolbox informed by the references to praxiography. Nevertheless, the limited literature and the overall nascent phase of the said inquiry are obstacles to an elaborate methodological approach. Moreover, some elements of praxiography seem to resonate with more established and nuanced methodological literature (Bueger, 2014b). Therefore, the methodology for this article is formed based on elements that are widely adopted, broadly discussed, and recognised as conducive to crafting the emerging character of praxiography (Bueger & Gardinger, 2018).

Following the process tracing in its rich entirety (Demetriou, 2012), this study captures an explaining-outcome approach. The explaining-outcome approach builds “a minimally sufficient explanation” of a particular case outcome (Beach & Pedersen, 2013, pp. 16–18). The hypothesis captures a hoop test aimed at obtaining more insights into the dynamics shaping the ERA framework field, what facilitates the attainment of ERA goals, and motivations for incorporating ESN-based entities into it. “Hoop tests involve evidence that is certain, but not unique; failing a hoop test disqualifies an explanation, but passing it does not greatly increase confidence in that explanation” (Bennett et al., 2015, p. 17). This attempt to perform a hoop test should be viewed in the context of process tracing being an interpretative process with “seeing” certain elements corresponding to an active identification process, not a mere technical registration (Guzzini, 2017, p. 754). It echoes the recognition that academic writing in itself is a practice (Bueger & Gardinger, 2018, p. 156). Thus, academic writing entails a considerable component of subjectivity and perspective.

The conceptual foundations are laid following the core logic of a semi-systematic or narrative review. This literature review type “is designed for topics that have been conceptualized differently and studied by various groups of researchers within diverse disciplines and that hinder a full systematic review process” (Snyder, 2019, p. 335). It aims to inform the crafted practice theory approach in sufficient depth about the latest findings tied to the European integration policy dynamics without claiming full applicability of conclusions drawn based on one EU policy area towards the others.

Following the explaining-outcome approach, an interview template was constructed to identify mechanistic evidence, namely various pathways for the causal mechanism to unfold through linking causes to outcomes (Beach & Pedersen, 2018, p. 838). The cause is the ERA and ENP goals. The outcomes are the attainment of these goals through project-generated results. In line with the recommendation to lay sufficient grounds for interviews (Kallio et al., 2016, p. 2955), semi-structured interviews were organised after completing the initial stages of analysing open calls for project applications and the composition of project consortia that were coordinated by a Europe-based manager and entailed at least one consortium member from Morocco and/or Tunisia. The selection of projects was guided by 2014–2017, including projects funded by the Framework Programme 7 (FP7) and Horizon 2020 (H2020).¹

The goal of H2020 to consolidate the ERA and its delivered research excellence deserves more analytical attention through a more qualitative enquiry into relational dynamics stirred by projects (Rodríguez-Navarro & Brito, 2018, p. 727). Therefore, the movement into synthesis draws on the theoretical underpinnings elaborated in the previous section and combines it with multifaceted analytical findings devised on the basis of the empirical material captured by the transcripts of the semi-structured interviews and secondary literature (Galletta, 2013, p. 150; Šime, 2024b; 2026). Thereby, this study builds on the complementarities of the examined sources and completed research threads in pursuit of a thorough answer to the research question (Yin, 2009, p. 265).

Additionally, this article distances itself from the negative connotations associated with the field work as a technical extraction of prioritised data from a distant geographical area (elaborated on by Richmond et al., 2015). However, “field” notes taken directly after each interview, in other words, virtual encounter, in order to keep a record of noteworthy features of the interview and ideas that it sparked for further consideration form an intrinsic part of this article (Adams, 2010, p. 20; Salmons, 2015, p. 123). Thereby, the article builds on a combination of extant and elicited data (Salmons, 2015, p. 32). The chosen approach stresses

¹ Further details about the project selection criteria are explained in the earlier analyses of consortia (Šime, 2021, p. 9; 2024a, pp. 20–21).

the fluid quality of field work. It is an ongoing process of reflections and analysis rather than a collection of static impressions (Poopuu & van den Berg, 2021).

Moreover, what forms an intrinsic component of the overall analytical process that shapes this article are the generative process captured by the earlier conclusions about the specific preconditions defined by the European Commission in the open calls for project applications and actual collaborative research patterns that integrate the ESN-based entities into the ERA realm (Šime, 2021; 2023a; 2023b; 2024c). In sum, the more comprehensive research project defines each interview's overall pace and thematic avenues (Kvale, 2006, p. 484). Following the praxiographic logic, interviews facilitate obtaining more nuanced background knowledge (Bueger, 2014b, p. 400). This article adopts an interview-data-as-resource approach to explore how interviewees perceive their project experiences (De Fina & Perrino, 2011, p. 5). Following the theoretical notions of the agent's positioning in the field, attention is paid to the stance elaborated by the interviewee, meaning the manifested public act of the individual offering details about relationality towards objects and subjects (Baynham, 2011, p. 70). Positionality and reproduction of narratives associated with specific institutional stances has proven a salient topic in earlier studies on the European project (Kaiser, 2017; Kaiser & McMahan, 2017, p. 150; Maricut, 2017, p. 162; McMahan, 2017, p. 245). The transcripts capture the narrated events through an interactional text that acknowledges the considerable role of the interviewer and interviewee in shaping the unfolding and contents of each encounter (De Fina, 2011; Modan & Shuman, 2011, p. 23; Wortham et al., 2011). There is a level of uniqueness associated with the structure and project-relevant highlights offered by each interviewee.

Analysis of the interviews echoes the constructivist conceptions about "the situated practice of interviewing, and a disbelief in conceptions of data as stable nuggets to be mined by the interviewer" (Brinkmann & Kvale, 2018, p. 78). The situated knowledge shared by interviewees cannot be detached from the social and historical context and a temporary understanding of the social world (Bourdieu, 1990, p. 36; Brinkmann & Kvale, 2018, pp. 146, 165). It echoes the fluidity reasoned by the praxiography (Bueger, 2014b, p. 391).

This study addresses the "community, organisation or institution" level defined by Salmons (2015, p. 31). The study on this level is conducted through encounters with a vast pool of people who "operate within some shared set of parameters" defined by the ERA framework field, though with some minor differences. Namely, some of the interviewed representatives of the project coordinating institutions are ornated with "the Marie Curie brand" (Wirtén, 2015, p. 163) through the implementation of the H2020 Marie Skłodowska-Curie Actions that entail mobility of individual researchers.

To incorporate the suggestion to choose empirical material with sufficient fingerprints of the studied mechanism (Beach & Pedersen, 2018, p. 858), 25 invitations for interviews were issued. The selection criteria was (primarily but

not exclusively) institutions positioned as explicit science diplomacy centres of competence or institutions located in countries that have defined their stance on science diplomacy. The institutions invited for interviews should have at least one or several (reoccurring) engagement(-s) with the Morocco- and/or Tunisia-based institutions. France and Spain are examples of countries with a clear science diplomacy stance (Curbatov & Pavlidis, 2016, p. 6; Ministry of Foreign Affairs, 2013; Šime, 2023b).

To study the ESN particularities comprehensively, the targeted higher education and research institutions were chosen in an attempt to strike a balance between geographic representation of both North and South of Europe, thus striving toward a balanced input of recollected experiences feeding into the empirical analysis (Maxwell, 2009, p. 221). Invitations issued to entities in non-EU states were consistent with the vast reach of the concentric circles of European integration and the EU external governance (Eriksen, 2020, p. 743; Gstöhl, 2014, p. 19). However, among 15 responses (referred to as I1-I15 further in the text), there was no significant responsiveness from non-EU countries. Among the interviewees were individuals with various designations used to refer to their key position, such as “project leader,” and other representatives of the management team hosted by the project coordinating institution. “Project manager” is used as a generic term to refer to all these designations chosen by the studied projects to present roles and responsibilities to the wider public. In addition, interviews with coordinators benefit from hand-written notes taken during an anonymised round table with consortium members from Europe and several countries in the Middle East and North Africa region of one project concluded in January 2023.

Overall, the situatedness of obtained insights is skewed towards southern European considerations elaborated in more detail in the subsequent section of the article with a focus on four themes – nodal position, science diplomacy, EU structural diplomacy, and *agencements*. The themes resulted in a pursuit grounded in narratology to identify points of thematic convergence. Such operationalisation does not refer to strict distinction or classification of each interview according to one theme. On the contrary, the identified four themes are cross-cutting and threads of these themes are manifested in multiple interviews on one or several occasions.

The outline of the methodology strives to give fair credit to concerns, recommendations, and conclusions made in the existing literature that guided the research process (e.g., Cooper et al., 2009, p. 352; Massaro et al., 2019, p. 47). However, responsiveness to all issues raised in the academic literature is virtually impossible within an article-length manuscript. Therefore, this is a balancing act between explicitness and the optimal length and proportion of contents in a standard academic article format.

4. Dynamics of the ERA Framework Field

4.1. Preliminary Remarks

Interviews with project managers are chosen to study how the core dispositions of a policy and programming of the funding are echoed in individual experiences and accounts. The narrative analysis confirmed that many Europe-based coordinators of an FP-funded project welcomed Moroccan and Tunisian institutions to the consortium because the coordinating institutions might benefit from improved centrality in the ERA. This motivation is not always explicitly acknowledged by the interviewed agents of the ERA framework field. However, four thematic threads manifested in the interviews attest to passing this hoop test. While some references to building a profile of a well-interconnected node are limited to the ERA, others refer to the international research landscape more broadly. Each of those – nodal position or centrality, science diplomacy dimension, promotion of EU structural diplomacy, *agencements* – deserves more attention and is elaborated on in the subsequent subsections.

4.2. Nodal Position

A truly international consortium is an asset. The ERA is the framework field and social space governed by supranational rules shaping the ever-evolving configuration of agents and hierarchical constellation among them. The ERA habitus entails a repertoire of supranationally fostered actions for consortium leaders and members to follow. A project is considered a time-bound encounter for capital transactions among consortium members. The mapped projects attest to the diversity of capital and recognition that FPs-funded projects offer. An international, not just European, consortium makes the project manager feel in charge of a truly diverse group whose members provide distinct added value that stems from their expertise originating from various geographical areas (I2; I10; I14). The value is the network (I15). Partnering with ESN-based entities strengthens the positioning of the Europe-based institution as a hub of Mediterranean-specialised or issue-specific research. The ambition of a Europe-based project manager to foster an international consortium is beneficial not only to the professional or institutional aspirations towards prestige and status of that particular entity. Hosting such international networks benefits the ERA as an intellectual space that increases its attractiveness along with the vast pool of expertise and capital it houses through project-funded consortia.

Lessons learned about the best collaborative approach with ESN entities were used by Europe-based project managers on other occasions, not only in different EU-funded projects. One example is using prior experience in project-based col-

laborative approaches while working with the Mediterranean Experts on Climate and Environmental Change (MedECC) (I3). It hints at the transversality of the capital obtained in the ERA to other fields with a similar thematic orientation.

However, the role of ESN-based entities should not be overestimated. One of the projects did not benefit from the involvement of ESN-based participants (I11). On the contrary, the project was hampered by administrative and content-delivery issues due to the lack of cooperative engagement of the ESN-based participant. Methodologically (Beach & Pedersen, 2018, p. 863), this is considered a deviant pattern with no substantial attainment of the ERA and ENP goals through this project encounter between Europe- and ENP-based entities.

Another interviewee recognised that the lack of continued interest in cooperating with the ESN-based consortium member beyond the project time frame is motivated by the cumbersome administrative processes at the partnering institution and relatively slow responsiveness in the delivery of project inputs (I12). Among the mapped projects that were approached with an interview enquiry but did not result in responsiveness was MEDIGENE. The project coordinated in France received a Europe-oriented award. Remarks on this prestige-enhancing occasion commend the vital contribution made by several consortium members in the successful project implementation, none of which were based in Morocco or Tunisia (Grigorescu, 2017). This episode is taken as another complementary evidence that not all Moroccan and Tunisian institutions are equally praised by the Europe-based project coordinators. However, the positive remarks are much more widespread than the absence of any comments or criticism of the performance of ESN-based project members.

4.3. Science Diplomacy

Being informed and knowledgeable about science diplomacy and the experience with “science for diplomacy” activities among project managers was measured by exploring their exposure to explicit science diplomacy initiatives, by determining whether they conducted their own explicit science diplomacy activities, or by detecting any professional routines that could have exposed them to implicit science diplomacy routines. Most of the interviewees were aware of science diplomacy. Out of 15 interviewees, 11 were informed about science diplomacy. The level of expertise in science diplomacy was of a vast range. The head of the Centre for Science and Commercial Diplomacy, located in Denmark, represented the most pronounced professional experience in science diplomacy (I15). Other experts had performed extensive prior professional work for the United Nations or its affiliated structures with diverse science advisory services (I7; I15). Some were familiar with explicit science diplomacy initiatives, such as the Barcelona Science and Technology Diplomacy Hub, or events such as the

workshop “Increasing Awareness of Science Diplomacy in the Mediterranean” of the Union for the Mediterranean (I4; I7; I8). Meetings with the national diplomatic corps to share insights about the research performed during the project in question or other initiatives are other examples of how interviewees relate to science diplomacy in their routine work (I1; I9; I12).

To one interviewee’s surprise, the project was mentioned (by an unidentified authority) as an example of science diplomacy without the project itself being positioned by its implementers as an explicit science diplomacy action (I13). This is an episode of potential instrumentalisation of a project by science diplomacy advocates. Thereby, the project context is amplified by other entities along the lines of their reasoning and interests.

The science advisory aspect in exploiting the full potential of project results was performed by the coordinating institution writing a policy brief for the European Parliament and international non-governmental organisations using the project-generated data for their advocacy (I13). Indicative of the minimum level of awareness, two interviewees performed a quick desktop search of the term “science diplomacy” before the interview (I2; I10). In most cases, interviewees could relate to the core thinking of science diplomacy as being manifested in some of their work in an implicit form, not an explicit goal of their project implementation and primary professional duties. These are promising grounds for further work on the contextualisation of science diplomacy as an EU implicit practice with a considerable stock of lessons learnt and accomplishments.

It is noteworthy that the EU-funded project was one avenue for interviewees to become familiar with science diplomacy but far from the only one. Several project managers could relate to science diplomacy because of their professional ties through former or most recent engagements outside the scope of the EU-funded project. The same patterns of long-standing specialisation were shared during the roundtable with one project consortium. Besides inputs provided to the work of national authorities, among consortium members were experts familiar with science diplomacy discussions of the Organisation of Islamic Cooperation. Thus, considerations related to the value-added of scientific engagements are not emanating solely from the EU-funded initiatives. This highlights the complementarities and cumulative effect of various arrangements, not a decisive role of the ERA in highlighting science diplomacy as a pathway for solidifying some outreach or international positioning ambitions of the represented institution. However, in a somewhat implicit manner, the ERA benefits from all this vast expertise accumulated by project implementers outside the scope of the EU-funded consortium. When crafting project deliverables, they bring years of national and international experience to the table. None of the interviewees related science diplomacy to capital acquisition strategies and relational approaches to increase their nodal position within the ERA framework field or internationally. Similarly, science diplomacy is not associated with a distinct habitus. Instead,

science diplomacy is viewed as a set of activities or potential additional quality of their research engagements that scientists choose to undertake or defer from participation. Thus, there might be some capital acquisition potential in attuning research activities to science diplomacy considerations. But no clear strategies in this regard were voiced during the interviews.

4.4. EU Structural Diplomacy

The EU structural diplomacy manifests itself in the work of project managers through their responsibilities to steer a project aligned with the overarching goals of the ERA and, on certain occasions (implicitly or explicitly), also the ESN. Most project managers feel comfortable limiting their remarks to the project plan and core scientific deliverables. At the same time, several interviewees (e.g. I4) with long and diverse international experience are willing to estimate how the project has advanced broader policy milestones. Among tangible examples of the ERA promotion was the participation of ESN-based consortium members in the European Researchers' Night (I1).² Another project facilitated the dissemination of specific European research approaches across Africa to address the needs of vulnerable groups. Tunisia hosted this school (I5). Furthermore, ESN-based experts organised a webinar for interested audiences from across Africa about the research approach central to a project, thus significantly broadening the overall awareness of expertise generated throughout the EU-funded project (I5). Another way project findings are brought forward and disseminated beyond the consortium is through training programmes hosted by the coordinating institutions (I5; I7). One such training event established a new connection between Europe- and ESN-based institutions for new project cooperation (I7). This is a promising episode for illustrating how the EU-funded research initiatives can reach and go beyond the framework field of the ERA and its agents.

Another practical benefit contributing to integrating the ESN into the ERA is that a project served as a capacity-building measure for the ESN beneficiaries to improve their understanding and management capacity of EU routine procedures (I3; I8). The project was a suitable means to introduce ESN-based entities to the ERA's routine functioning, which includes organising activities between industry and academia, setting up a research agenda, and participating in project development (I4). In another project, the consortium obtained a nuanced understanding of each other's expertise and capacities and built confidence (I6). A consortium serves as a space for socialising ESN entities to the ERA habitus.

² It is an annual event taking place across the EU and elsewhere aimed at increasing awareness among the public about scientific advancements and how those contribute to society.

Good collaborative experience in one EU project with a substantial number of prepared research publications and other research outputs stimulated cooperation in a new, ongoing EU project or prompted an application for a consecutive project (I1; I6; I8). This is one episode clarifying how fruitful cooperation increases the nodal role of the EU-based project manager as the facilitator for ESN-based entities to obtain further collaborative opportunities within the ERA framework.

EU-based project managers are interested in increasing ties with ESN-based entities (I2). On certain occasions, such interest for potential future collaboration is guided by criteria based on previous cooperation with ESN-based entities (I13). Thus, it is estimated to be a promising context for future integration of the ESN into the ERA, including the potential to increase the centrality of some of the interviewed experts in acting as the ERA nodes offering future EU-funded collaborative opportunities. However, this overall enthusiasm must be qualified by full appreciation that this plethora of options for jointly implementing cherished research objectives also requires patience towards the pace of the administrative procedures in the ESN countries (I9). While ESN may be incorporated into the ERA, this participation does not tear down some core bureaucratic considerations that may be relatively time-consuming.

The ERA accomplishments do not come solely as intangible assets accessible to ESN entities. Some projects result in very solid outcomes, such as a research station based in one of the ESN countries (I9). Thus, the ERA continuously facilitates joint work towards establishing research infrastructure objects of various dimensions in Europe and elsewhere.

Nevertheless, the terrorism threat is one of the restrictive factors for extending the EU structural diplomacy and its effects on the ground through European presence and first-hand familiarity with the challenges faced by the ESN. One project had to cancel a field visit to ESN area due to a recent terrorist attack and the worsening security situation that came along with it (I8). The re-occurring volatilities limit the options for European experts to circulate freely within all countries involved in the ERA. The free circulation of expertise and individuals across the ERA applies to European countries, not all involved countries of ESN.

Perspectivism in these findings on the EU structural diplomacy is manifested in the overall pool of interviews by an overwhelming proportion of interviewees from Spain and France. To a considerable extent, the empirical findings mirror the solid positioning of the project managers and their institutional affiliations in the ERA framework field. As a piece of helpful background information, it should be added that many Mediterranean cultures value interpersonal relationships as opposed to pure result-oriented transactionalism. Since most interviewees were from Mediterranean countries, this cultural trait should not be left entirely outside the analytical scope (Ester & Nispen, 2013, pp. 32–33). The interview (I6) and consortium round table attested to the long-standing collegial ties spanning more than a decade as a solid competitive point during the project application stage because

involved experts were sure about each other's expertise and capacities to implement the project plan. Looking beyond this project example, such a disposition towards long-term contacts might influence the propensity to maintain collegial connections outside the project implementation time frame. Consequently, Spanish and French stances as positioning in the ERA framework field are carefully evaluated against the insights provided by interviewees from other parts of Europe.

4.5. *Agencements*

Inquiry *agencement* is observable in projects that seek to deliver a research-intensive solution to a particular challenge. This type of *agencement* echoes the emergence of "new models of knowledge production" to address wicked problems (Akerlof et al., 2022, p. 352) and scholarly recommendations for the EU to promote a comprehensive resilience-building (Levallois et al., 2021, p. 18). A skilled project manager displays inquiry *agencement* through problem-solving achievements. A project is the attainment of co-creation and joint efforts aimed at resilience-building (I8). An intangible benefit of one project was the mutual realisation that the Mediterranean region shares a common background and problems that need to be addressed by jointly tailored approaches and solutions rather than unilaterally defined ones (I4). It is progress towards overcoming dividing lines and considering ESN as a joint endeavour, not a one-directional management of interdependencies.

Laboratory *agencement* employs the scientific method to clarify and stabilise facts. The badge of honour and capital associated with an accomplished laboratory *agencement* stems from the project's analytical rigour and high-quality data delivery. This type of *agencement* aligns with the furthering of the EU structural power across the ESN. As examples, several projects have generated findings and promoted European good practices and legal acts to encourage ESN countries to make their policies more consistent with the European approach (I7; I8; I13).

To conclude, it is challenging to argue whether one or another of the four themes discussed in the fourth section "Dynamics of the ERA Framework Field" is more prevalent in the interviewees' accounts. The proportionality and intensity were not paid attention to during the tracing exercise. Instead, the elements were grouped according to four themes irrespective of where in the interviews they appeared or the examples through which they were illustrated. A key aspect of the process was how engagement interactions between Europe-based managers and Moroccan and Tunisian institutions occurred, especially whether there was some broader context of collegial ties which played a role in composing the project consortium.

5. Discussion

Looking at the findings more broadly, it should be noted that passing the hoop test does not significantly increase confidence in the explanation. Fifteen interviews with a significant proportion of interviewees located in southern European countries restrict generalisation. However, despite these limitations, the findings retain analytical relevance. It is plausible that other interviewees might offer different accounts. The most significant limitation towards generalising the findings could arise if most respondents came from countries other than Spain and France. As some of the quantified citation preferences demonstrate, France-affiliated publications have the biggest influence on life science and biomedical research output in Morocco and Tunisia (Gu, 2025, pp. 11, 18). Morocco's most active co-publishing is linked to France and Spain (Bouabid & Martin, 2009, p. 209). These are two examples of how valuable the French and Spanish studied accounts are. France and Spain are overwhelmingly influential sources of reference for researchers in Morocco and Tunisia. The research and collegiality routines characteristic of these countries are highly representative of the prevailing relationality practices involving Morocco and Tunisia in various international initiatives.

As the epigraph of this article suggests, the EU strives to speak not with one voice but with all voices singing the same song (Mogherini, 2016, p. 10). It remains an open question whether project managers from the countries that were not represented in the pool of interviews would argue along the same lines. Overall, despite these limitations and unknowns, the strength of the findings is that they are based on empirical material with sufficient fingerprints of the studied mechanism.

This is a qualitative, rather than quantitative, study with a limited pool of accounts. It does not strive for far-reaching generalisations. However, these accounts' highly informative and insightful character should not be underestimated. The pronounced qualitative angle goes beyond the often-times too quantitative approach to studying projects. This practice-theory-guided enquiry clarifies that consortia are not just relational patterns. Behind those patterns are context-rich intellectual developments and very diverse, fluid, and evolving dynamics.

What is more, an element that is not addressed in this article but forms an essential part of the research ties with the ESN is individual research mobility of the romanticised hyperflexible or attachment-free jet-setters (Davies, 2021, pp. 216, 226; Mula et al., 2021, p. 2). As stated earlier regarding Marie Skłodowska-Curie Actions, research mobility forms a considerable share of the analysed projects. Individual choices of prestigious research stays may imprint the overall collaborative patterns, specialisation, and propensity towards particular relational ties through collaborative projects (Berndtson, 2016; Schönbauer, 2021, p. 291).

Specific personal characteristics and career directions captured by such analytical attempts as three ideal types of academic habitus could play a role in how multilateral cooperation unfolds, including the incorporation of the ESN entities into the consortia (Matthies & Torka, 2019, p. 364). Marie Skłodowska-Curie Actions (corresponding to the projects of I1; I2; I6; I9; I10; I14) are far from the only funding source facilitating individual mobility. The role of research mobility deserves to be addressed separately.

Following references to the Organisation of Islamic Cooperation expressed among interviewed experts, multiple identities and their implications on the foreign policy directions should not be forgotten. The analysis crafted about the strategic interlinks that involve Morocco and Tunisia in the ERA leaves out the complex and multi-layered identities and the diversity of foreign policy directions pursued by both countries (Karawan, 2002, p. 156; Saideman, 2002, p. 184). It looks at these countries as adjacent areas of Europe with long-standing interaction patterns (Motadel, 2021). Consequently, the study of EU science diplomacy remains a one-sided enquiry. It does not uncover how other funders of “science for diplomacy” type of initiatives attain their goals and affect Morocco and Tunisia.

6. Conclusions

This article explores project-based modalities of how research cooperation help to achieve the overarching goals of the ESN Policy and the ERA. It contributes more qualitative insights into the prevailing quantitative body of literature. Insights obtained primarily but not exclusively during fifteen interviews with Europe-based project managers passed the hoop test. Findings confirmed that many coordinators of an FP-funded project welcomed Moroccan and Tunisian institutions to the consortium because the coordinating institutions might benefit from improved centrality in the ERA. However, taking into consideration the generic feature that passing a hoop test does not significantly increase certainty in the identified explanation, a more extensive exploration of expert views from other parts of Europe would be useful to further argue about the reliability of the findings.

The most noteworthy contribution of this article to the existing body of literature is the finding that these aspirations to increase professional or institutional nodality in the ERA framework field or internationally do not serve only the immediate interests of project managers to enhance their standing and prestige and acquire additional capital. This striving for outreach facilitates access of the ESN entities to international expert circles and advanced research resources. Additionally, the interest of Europe-based coordinators to increase their position

as a nodal point for domain-specific or Mediterranean research serves the ERA goals to remain a remarkable intellectual space of international expertise and an international point of gravity attracting the brightest minds and facilitating cutting-edge research to tailor specific solutions for challenges encountered in Europe and its neighbourhood.

Science diplomacy is widely known among European project coordinators. However, its role in their considerations tied to project implementation is secondary. Experts with longstanding international experience see science diplomacy as an intrinsic element of professional engagements but not a primary concern. Priority is given to the quality of the research. Thus, science diplomacy considerations are not prominent in the recent practices of capital acquisition among key beneficiaries of EU project funding. This is a slightly surprising finding because most respondents came from Spain and France, countries with explicit science diplomacy positioning defined during the years when the examined projects were implemented. These national developments did not have any impact on the EU-funded project implementation. An attempt to detect the potential change in the role and weight of science diplomacy in agents' strategies for navigating the ERA and pursuing prestige-enhancing projects could be to discuss the role of science diplomacy with project managers from Spain and France after the Council approval of the European Union framework for science diplomacy (DG RTD, 2026). Perhaps this guidance document will bring new considerations to how project coordinators master their capital acquisition strategies and value the ERA habitus in their future pursuits of consortia and aspirations towards centrality in the ERA framework field.

The devised practice theoretical foundations prove their worth to offer an immersive overview of the ERA as a single space and internationally accessible ecosystem for a seamless and well-curated circulation of impactful ideas and thriving talent. Project managers are agents of the ERA who advance the EU structural diplomacy. They do so by introducing ESN entities to the intricacies of the ERA habitus, such as project planning, financial reporting, crafting of research deliverables, and the latest research techniques and approaches favoured in Europe for addressing societal challenges. This structural power is not ad hoc. Despite some challenging encounters between Europe-based project managers and ESN-based entities, many interviewed agents of the ERA associated with prominent higher education and research establishments in Europe confirm interest in cooperating with ESN institutions or specific colleagues in the future and actively seek or have already found appropriate project calls to apply and receive EU or other funding. Such continuity in the EU structural power projection potential is attested not only among Europe-based Mediterranean research hubs with long-lasting collegial ties to the southern shores of the sea. It is also expressed by project managers located in other parts of Europe. It is expected that the ESN will continue benefiting from access to diverse hubs of expertise in

the future. However, research on Horizon Europe projects would provide more definitive answers to this detected potential.

By bringing into the conceptual picture not only established practice theory elements – field, capital, and habitus – but also more recently crafted *agencements*, it is possible to discover the role of specific actions and deliverables of the project and how the approach chosen by the project manager contributed to their implementation in cooperation with ESN entities. Along the lines of the inquiry *agencement*, ESN colleagues or European managers have contributed to the co-creation of research-intense solutions to some of the most pressing challenges faced in the Mediterranean setting. Following the logic of laboratory *agencement*, ESN consortium members provided data and research input to clarify some scientific standpoints on societally salient topics.

The chosen research design is very Europe-centred. As attested by the vast experience of interviewed experts, ESN strategic orientations are not restricted to research alliances fostered by the EU. Additionally, the considerable proportion of Marie Skłodowska-Curie Actions represented among the interviewed project managers and insights obtained during these consultations attest to the importance of paying more attention to the role that researcher mobility plays in crafting institutional collaborative pathways and the composition of consortia.

References

- Adams, E. (2010). The joys and challenges of semi-structured interviewing. *Community Practitioner*, 83(7), 18–21. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20701187/>
- Akerlof, K. L., Allegra, A., Nelson, S., Gonnella, C., Washbourne, C., & Tyler, C. (2022). Global perspectives on scientists' roles in legislative policymaking. *Policy Sciences*, 55, 351–367. <https://doi.org/10.1007/s11077-022-09457-3>
- Basaran, T., & Olsson, C. (2018). Becoming International: On Symbolic Capital, Conversion and Privilege. *Millennium: Journal of International Studies*, 46(2), 96–118. <https://doi.org/10.1177/0305829817739636>
- Baynham, M. (2011). Stance, positioning, and alignment in narratives of professional experience. *Language in Society*, 40, 63–74. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000898>
- Beach, D., Pedersen, R. B. (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Beach, D., Pedersen, R. B. (2018). Selecting Appropriate Cases When Tracing Causal Mechanisms. *Sociological Methods & Research*, 47(4), 837–871. <https://doi.org/10.1177/0049124115622510>

- Bennett, A., Checkel, J. T., Jacobs, A. M., Schimmelfennig, F., Waldner, D., Evangelista, M., ... Pouliot, V. (2015). *Process Tracing: From Metaphor to Analytical Tool*. (A. Bennett & J. T. Checkel, Eds.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Berling, T. V., & Bueger, C. (2013). Practical reflexivity and political science: Strategies for relating scholarship and political practice. *PS – Political Science and Politics*, 46(1), 115–119. <https://doi.org/10.1017/S1049096512001278>
- Berling, T. V., & Bueger, C. (2017). Expertise in the age of post-factual politics: An outline of reflexive strategies. *Geoforum*, 84, 332–341. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.05.008>
- Berndtson, E. (2016). Political Scientist as a Historian. *Serendipities – Journal for the Sociology and History of the Social Sciences*, 1(1), 1–2. <https://doi.org/10.7146/serendipities.v1i1.122865>
- Boedeltje, F., & van Houtum, H. (2011). Brussels is Speaking: The Adverse Speech Geo-Politics of the European Union Towards its Neighbours. *Geopolitics*, 16(1), 130–145. <https://doi.org/10.1080/14650045.2010.493791>
- Bortolini, M., & Cossu, A. (2020). In the field but not of the field: Clifford Geertz, Robert Bellah, and the practices of interdisciplinarity. *European Journal of Social Theory*, 23(3), 328–349. <https://doi.org/10.1177/1368431018823140>
- Bouabid, H., & Martin, B. R. (2009). Evaluation of Moroccan research using a bibliometric-based approach: investigation of the validity of the h-index. *Scientometrics*, 78, 203–217. <https://doi.org/10.1007/s11192-007-2005-4>
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2018). *Doing Interviews* (2nd ed.). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781529716665>
- Bueger, C. (2011). The clash of practice: Political controversy and the United Nations Peacebuilding Commission. *Evidence and Policy*, 7(2), 171–191. <https://doi.org/10.1332/174426411X579216>
- Bueger, C. (2014a). From Expert Communities to Epistemic Arrangements: Situating Expertise in International Relations. In M. Mayer, M. Carpes, & R. Knoblich (Eds.), *The Global Politics of Science and Technology – Vol. 1. Concepts from International Relations and Other Disciplines* (pp. 39–54). Berlin, Heidelberg: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-55007-2>
- Bueger, C. (2014b). Pathways to practice: Praxiography and international politics. *European Political Science Review*, 6(3), 383–406. <https://doi.org/10.1017/S1755773913000167>
- Bueger, C., & Gardinger, F. (2018). *International Practice Theory* (2nd ed.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73350-0>
- Carrozza, C., Cruz, A. R., Nogueira, C., Pinto, H., & Uyarra, E. (2020). European knowledge and entrepreneurial ecosystems: Networks within climate change and adaptation research. *Thunderbird International Business Review*, 62, 579–591. <https://doi.org/10.1002/tie.22>

- Cassi, L., Corrocher, N., Malerba, F., & Vonortas, N. (2008). Research Networks as Infrastructure for Knowledge Diffusion in European Regions. *Economics of Innovation and New Technology*, 17(7–8), 663–676. <https://doi.org/10.1080/10438590701785603>
- Cetina, K. K. (1992). The Couch, the Cathedral, and the Laboratory: On the Relationship between Experiment and Laboratory in Science. In *Science as Practice and Culture* (pp. 112–138). Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/9780226668208-005>
- Champagne, P., & Christin, O. (2012). *Pierre Bourdieu : Une initiation*. Lyon: Presses universitaires de Lyon. <https://doi.org/10.4000/books.pul.5160>
- Chessa, A., Morescalchi, A., Pammolli, F., Penner, O., Petersen, A. M., & Riccaboni, M. (2013). Is Europe Evolving Toward an Integrated Research Area? *Science*, 339, 650–651. <https://doi.org/10.1126/science.1227970>
- Chrysomallidis, C. (2018). EU Research and Technology Policy: Balancing Between the National and the EU Dimension. In N. Karampekios, I. Oikonomou, & E. G. Carayannis (Eds.), *The Emergence of EU Defence Research Policy: From Innovation to Militarization* (pp. 57–73). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-68807-7>
- Cooper, H., Patall, E., & Lindsay, J. (2009). Research Synthesis and Meta-Analysis. In L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods* (pp. 344–370). Los Angeles, London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483348858>
- Criekemans, D. (2021). Geopolitical Schools of Thought: A Concise Overview from 1890 till 2020, and Beyond. In D. Criekemans (Ed.), *Geopolitics and International Relations* (pp. 97–155). Brill | Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004432086>
- Cuevas-Garcia, C. (2021). Constructing (Inter)Disciplinary Identities: Biographical Narrative and the Reproduction of Academic Selves and Communities. In K. Kastenhofer & S. Molyneux-Hodgson (Eds.), *Community and Identity in Contemporary Technosciences* (pp. 247–262). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-61728-8>
- Curbatov, O., & Pavlidis, P. (2016). La Diplomatie Académique: vers un patrimoine culturel immatériel des communautés universitaires. Illustration holistique et inclusive de la diplomatie scientifique, culturelle et universitaire. In *Culture and Education in the Development of the Human Capital in Arctic* (pp. 1–13). Yakutsk: Arctic State Institute of Culture and Arts: HAL Open Science. Retrieved from <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01496155>
- Dandashly, A., Dijkstra, H., Marafona, M., Noutcheva, G., Paikin, Z., Blockmans, S., ... Suslov, A. (2021). *Multipolarity and EU Foreign and Security Policy: Divergent Approaches to Conflict and Crisis Response* (JOINT Research Papers No. 6). Retrieved from <https://www.jointproject.eu/2021/12/06/multipolarity-and-eu-foreign-and-security-policy-divergent-approaches-to-conflict-and-crisis-response/>
- Davies, S. R. (2021). Atmospheres of science: Experiencing scientific mobility. *Social Studies of Science*, 51(2), 214–232. <https://doi.org/10.1177/0306312720953520>

- De Fina, A. (2011). Researcher and informant roles in narrative interactions: Constructions of belonging and foreign-ness. *Language in Society*, 40, 27–38. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000862>
- De Fina, A., & Perrino, S. (2011). Introduction: Interviews vs. natural contexts: A false dilemma. *Language in Society*, 40, 1–11. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000849>
- Demetriou, C. (2012). Processual Comparative Sociology: Building on the Approach of Charles Tilly. *Sociological Theory*, 30(1), 51–65. <https://doi.org/10.1177/0735275112437172>
- Directorate-General for Research and Innovation (DG RTD) (2026). EU Strengthens Science Diplomacy and Research Security to Support Global Research Cooperation. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/eu-strengthens-science-diplomacy-and-research-security-support-global-research-cooperation-2026-02-27_en
- Duran, M. (2021). Regional Diplomacy: Re-Territorialisation as a Piece in the Neo-Medieval Puzzle? In D. Crikemans (Ed.), *Geopolitics and International Relations* (pp. 322–344). Brill | Nijhoff.
- Eagleton-Pierce, M. (2011). Advancing a Reflexive International Relations. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(3), 805–823. <https://doi.org/10.1177/0305829811402709>
- Eggeling, K. A. (2021). At Work With Practice Theory, or How to See International Politics in an Empty Chair. *Millennium: Journal of International Studies*, 50(1), 149–173. <https://doi.org/10.1177/03058298211055217>
- Eriksen, E. O. (2020). Banishing dominance in Europe: The case for regional cosmopolitanism. *European Journal of International Relations*, 26(3), 742–766. <https://doi.org/10.1177/1354066119882067>
- Ester, P., & Nispen, P. Van. (2013). *Foreign Policy and The Cultural Factor – A Research and Education Agenda* (MEDAC Publications in Mediterranean IR and Diplomacy). Retrieved from https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/46418/1/Foreign_policy_and_the_cultural_factor_a_research_and_education_agenda_2013.pdf
- Felt, U. (2017). Under the Shadow of Time: Where Indicators and Academic Values Meet. *Engaging Science, Technology, and Society*, 3, 53–63. <https://doi.org/10.17351/ests2017.109>
- Galletta, A. (2013). *Mastering the Semi-Structured Interview and Beyond. Qualitative Studies in Psychology*. New York, London: New York University Press. <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814732939.001.0001>
- Georgakakis, D. (2009). The Historical and Political Sociology of the European Union: A Uniquely French Methodological Approach. *French Politics*, 8(2), 111–115. <https://doi.org/10.1057/fp.2010.10>
- Georgakakis, D., & de Lassale, M. (2007). Genèse et structure d'un capital institutionnel européen: Les très hauts fonctionnaires de la Commission européenne. *Le Seuil*, 1(166–167), 38–53. Retrieved from <https://www.cairn.info/revue-actes-de-la-recherche-en-sciences-sociales-2007-1-page-38.htm>

- Georgakakis, D., & de Lassale, M. (2008). *Where Have All the Lawyers Gone? Structure and Transformations of the Top European Commission Officials' Legal Training* (EUI Working Papers No. 38). Florence: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Retrieved from <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/10032>
- Grigorescu, F. (2017). MEDIGENE Program Rewarded With the European Stars Award 2017. *Acta Endocrinologica*, 13(4), 512–513. <https://doi.org/10.4183/aeb.2017.512>
- Gstöhl, S. (2014). The European Union's Different Neighbourhood Models. In E. O. Eriksen & J. E. Fossum (Eds.), *The European Union's Non-Members: Independence under hegemony?* (pp. 17–35). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315751030>
- Gu, Z. (2025). Two separated worlds: On the preference of influence in life science and biomedical research. *Journal of Infometrics*, 19(2), 101641, 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2025.101641>
- Guzzini, S. (2017). Power and cause. *Journal of International Relations and Development*, 20, 737–759. <https://doi.org/10.1057/s41268-016-0002-z>
- Guzzini, S. (2020). *Power in Communitarian Evolution* (DIIS Working Paper No. 04). DIIS Working Paper. Copenhagen: Danish Institute for International Studies. Retrieved from https://pure.diis.dk/ws/files/3593478/Guzzini_DIIS_WP_2020_04_Power_in_communitarian_evolution.pdf
- Hadfield, A. (2021). EU foreign affairs and the future: multilevel opportunities vs multilayered risks. In C. Damro, E. Heins, & D. Scott (Eds.), *European Futures: Challenges and Crossroads for the European Union of 2050* (pp. 148–163). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003009733>
- Hamati-Ataya, I. (2011). The “Problem of Values” and International Relations scholarship: From applied reflexivity to Reflexivism. *International Studies Review*, 13, 259–287. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2011.01024.x>
- Hamati-Ataya, I. (2012). Reflectivity, reflexivity, reflexivism: IR's “reflexive turn” – and beyond. *European Journal of International Relations*, 19(4), 669–694. <https://doi.org/10.1177/1354066112437770>
- Hamati-Ataya, I. (2018a). Bourdieu-in-the-Making: On the State and the Craft of Reflexive Sociology. *European Political Science*, 17, 296–303. <https://doi.org/10.1057/eps.2015.96>
- Hamati-Ataya, I. (2018b). The ‘vocation’ redux: A post-Weberian perspective from the sociology of knowledge. *Current Sociology*, 66(7), 995–1012. <https://doi.org/10.1177/0011392118756472>
- Heilbron, J., Boncourt, T., & Timans, R. (2018). The European Research Area in the Social and Human Sciences: Between National Closure and American Hegemony. In J. Heilbron, G. Sorá, & T. Boncourt (Eds.), *The Social and Human Sciences in Global Power Relations* (pp. 153–181). Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73299-2>
- Hesjedal, M. B., Åm, H., Sørensen, K. H., & Strand, R. (2020). Transforming Scientists' Understanding of Science–Society Relations. Stimulating Double-Loop

- Learning when Teaching RRI. *Science and Engineering Ethics*, 26, 1633–1653. <https://doi.org/10.1007/s11948-020-00208-2>
- Hoening, B. (2017). Competing for Status: Dynamics of Scientific Disciplines in the European Transnational Field. *Serendipities – Journal for the Sociology and History of the Social Sciences*, 2(1), 90–106. <https://doi.org/10.25364/11.2:2017.1.6>
- Jeon, J. (2019). Rethinking Scientific Habitus: Toward a Theory of Embodiment, Institutions, and Stratification of Science. *Engaging Science, Technology, and Society*, 5, 160–172. <https://doi.org/10.17351/ests2019.303>
- Kaiser, W. (2017). One narrative or several? Politics, cultural elites, and citizens in constructing a ‘New Narrative for Europe.’ *National Identities*, 19(2), 215–230. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1265491>
- Kaiser, W., & McMahon, R. (2017). Narrating European integration: transnational actors and stories. *National Identities*, 19(2), 149–160. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1274722>
- Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954–2965. <https://doi.org/10.1111/jan.13031>
- Karawan, I. A. (2002). Identity and Foreign Policy: The Case of Egypt. In S. Telhami & M. Barnett (Eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East* (pp. 155–168). Ithaca: Cornell University Press.
- Kausch, K. (2021). *Collateral Damage: How EU Internal Policies Shape Crises and Conflict Abroad* (JOINT Research Papers No. 5). Retrieved from <https://www.jointproject.eu/2021/12/06/collateral-damage-how-eu-internal-policies-shape-crises-and-conflict-abroad/>
- Knappe, H. (2021). Representation as practice: agency and relationality in transnational civil society. *Journal of International Relations and Development*, 24, 430–454. <https://doi.org/10.1057/s41268-020-00197-6>
- Kontar, Y. Y., Ismail-Zadeh, A., Berkman, P. A., Duda, P. I., Gluckman, S. P., Kelman, I., & Murray, V. (2021). Knowledge exchange through science diplomacy to assist disaster risk reduction. *Progress in Disaster Science*, 11(100188), 1–4. <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2021.100188>
- Kustermans, J. (2016). Parsing the Practice Turn: Practice, Practical Knowledge, Practices. *Millennium: Journal of International Studies*, 44(2), 175–196. <https://doi.org/10.1177/0305829815613045>
- Kvale, S. (2006). Dominance Through Interviews and Dialogues. *Qualitative Inquiry*, 12(3), 480–500. <https://doi.org/10.1177/1077800406286235>
- Kwiek, M. (2016). The European research elite: a cross-national study of highly productive academics in 11 countries. *Higher Education*, 71, 379–397. <https://doi.org/10.1007/s10734-015-9910-x>
- Laffan, B. (2021). The future of Europe: alternative scenarios. In C. Damro, E. Heins, & D. Scott (Eds.), *European Futures: Challenges and Crossroads for the European Union of 2050* (pp. 202–217). London: Routledge.
- Lebaron, F., & Le Roux, B. (2013). Géométrie du champ. *Actes de La Recherche En Sciences Sociales*, 5(200), 106–109. <https://doi.org/10.3917/ars.200.0106>

- Levallois, A., Dandashly, A., Maphalala, N., & Ünver, A. (2021). *Regional Fragmentation and EU Foreign and Security Policy* (JOINT Research Papers No. 3). Retrieved from <https://www.jointproject.eu/2021/11/09/paper-regional-fragmentation-and-eu-foreign-and-security-policy-by-agnes-levallois/>
- Lopez-Vega, H., & Ramis-Pujol, J. (2011). Connecting the Mediterranean system of innovation: A functional perspective. *EuroMed Journal of Business*, 6(1), 46–62. <https://doi.org/10.1108/14502191111130307>
- Maricut, A. (2017). Different narratives, one area without internal frontiers: why EU institutions cannot agree on the refugee crisis. *National Identities*, 19(2), 161–177. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1256982>
- Massaro, M., Dumay, J., & Bagnoli, C. (2019). Transparency and the rhetorical use of citations to Robert Yin in case study research. *Meditari Accountancy Research*, 27(1), 44–71. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-08-2017-0202>
- Matthies, H., & Torcka, M. (2019). Academic Habitus and Institutional Change: Comparing Two Generations of German Scholars. *Minerva*, 57(3), 345–371. <https://doi.org/10.1007/s11024-019-09370-9>
- Maxwell, J. A. (2009). Designing a Qualitative Study. In L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods* (2nd ed., pp. 214–253). Los Angeles, London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483348858.n7>
- Mbabia, O. (2014). Structural Power Toward Weak States: France, Not China, Matters in Francophone Africa. *Austral: Brazilian Journal of Strategy and International Relations*, 3(5), 11–39. <https://doi.org/10.22456/2238-6912.46649>
- McCourt, D. M. (2012). What's at stake in the historical turn? Theory, practice and *phronēsis* in international relations. *Millennium: Journal of International Studies*, 41(1), 23–42. <https://doi.org/10.1177/0305829812445232>
- McKean, D., & Szewczyk, B. M. (2021). *Partners of First Resort: America, Europe, and the Future of the West*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- McMahon, R. (2017). Progress, democracy, efficiency: normative narratives in political science EU studies. *National Identities*, 19(2), 231–249. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1156078>
- Melkers, J., & Kiopa, A. (2010). The Social Capital of Global Ties in Science: The Added Value of International Collaboration. *Review of Policy Research*, 27(4), 389–414. <https://doi.org/10.1111/ropr.12008>
- Michel, H. (2022). La transparence dans le champ de l'eurocratie : un instrument politique au service de la bureaucratie (1992-2022). *Revue Française d'administration Publique*, 1(181), 167–185. <https://doi.org/10.3917/rfap.181.0169>
- Ministry of Foreign Affairs. (2013). *Science Diplomacy for France. Report 2013*. Paris. Retrieved from https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/science-diplomacy-for-france-2013_cle83c9d2.pdf
- Modan, G., & Shuman, A. (2011). Positioning the interviewer: Strategic uses of embedded orientation in interview narratives. *Language in Society*, 40, 13–25. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000850>
- Moghadam-Saman, S. (2021). Intersectoral Engagements of Doctoral Candidates: Regime Discrepancy between Academic Territories. *Higher Education Govern-*

- nance & Policy, 2(2), 82–97. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hegp/issue/67725/983601>
- Mogherini, F. (2016). *The Mediterranean and the Global Strategy* (MEDAC Publications in Mediterranean IR and Diplomacy). Retrieved from https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/46546/1/The_Mediterranean_and_the_global_strategy_2016.pdf
- Motadel, D. (2021). Globaliser l'Europe. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 76(4), 645–667. <https://doi.org/10.1017/ahss.2022.3>
- Mula, J., Rodríguez, C. L., Domingo Segovia, J., & Cruz-González, C. (2021). Early Career Researchers' Identity: A Qualitative Review. *Higher Education Quarterly*, 1–14. <https://doi.org/10.1111/hequ.12348>
- Murakami, Y. (2019). Knowledge Acquisition Through Personal Networks: Influences of Geographical Distance and Tie Strength. In *Proceedings of the 20th European Conference on Knowledge Management, ECKM 2019* (pp. 764–772). Kidmore End: Academic Conferences International Limited. <https://doi.org/10.34190/KM.19.062>
- Neumann, I. B. (2002). Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy. *Millennium: Journal of International Studies*, 31(3), 627–651. <https://doi.org/10.1177/03058298020310031201>
- Novak, S. (2014). Single Representative, Single Voice: Magical Thinking and the Representation of the EU on the World Stage. *Global Policy*, 5(s1), 68–75. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12147>
- PARISS Collective. (2020). The Art of Writing Social Sciences: Disrupting the Current Politics of Style. *Political Anthropological Research on International Social Sciences*, 1(1), 9–38. <https://doi.org/10.1163/25903276-bja10008>
- Perchoc, P. (2016). *The European Neighbourhood Policy. In-Depth Analysis* (Vol. PE 595.865). European Parliament, Directorate-General for Parliamentary Research Services. <https://doi.org/10.2861/97957>
- Perret, S. (2025). Violent Ends for Violent Devices? Non-Knowledge and the 'Unreflexive' Practices of EU's Border Security Design. *Geopolitics*, 30(3), 1125–1149. <https://doi.org/10.1080/14650045.2024.2368626>
- Poopuu, B., & van den Berg, K. (2021). Becoming Fluent in Fieldwork: (Un)learning What Is Good/Ethical/Responsible Fieldwork. *Political Anthropological Research on International Social Sciences*, 2(2), 236–260. <https://doi.org/10.1163/25903276-bja10028>
- Powell, J. J. W., & Baker, D. P. (2021). Lone Genius or Swarm Intelligence? Myths about Germany's Sponsorship of Research Institutes. *International Higher Education*, (107), 30–31. Retrieved from <https://www.internationalhighereducation.net/de/handbuch/gliederung/?articleID=3254#/Beitragsdetailansicht/860/3254/Lone-Genius-or-Swarm-Intelligence%3F-Myths-about-Germany's-Sponsorship-of-Research-Institutes>
- Renard, T. (2016). Partnerships for effective multilateralism? Assessing the compatibility between EU bilateralism, (inter-)regionalism and multilateralism. *Cambridge Review of International Affairs*, 29(1), 18–35. <https://doi.org/10.1080/09557571.2015.1060691>

- Richmond, O. P., Kappler, S., & Björkdahl, A. (2015). The 'Field' in the Age of Intervention: Power, Legitimacy, and Authority Versus the 'Local.' *Millennium: Journal of International Studies*, 44(1), 23–44. <https://doi.org/10.1177/0305829815594871>
- Rodríguez-Navarro, A., & Brito, R. (2018). Technological research in the EU is less efficient than the world average. EU research policy risks Europeans' future. *Journal of Informetrics*, 12(3), 718–731. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.06.009>
- Saideman, S. (2002). Conclusion: Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy. In S. Telhami & M. Barnett (Eds.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East* (pp. 169–200). Ithaca: Cornell University Press.
- Salmons, J. E. (2015). *Doing Qualitative Research Online*. Los Angeles: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781473921955.n11>
- Schögler, R., & König, T. (2017). Thematic Research Funding in the European Union: What is Expected from Social Scientific Knowledge-making? *Serendipities. Journal for the Sociology and History of the Social Sciences*, 2(1), 107–130. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1067203>
- Schönbauer, S. M. (2021). A Passion For Science: Addressing the Role of Emotions in Identities of Biologists. In K. Kastenhofer & S. Molyneux-Hodgson (Eds.), *Community and Identity in Contemporary Technosciences* (pp. 283–301). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-61728-8>
- Šime, Z. (2021). *European Union Science Diplomacy in the Southern Neighbourhood: Mapping the Field and Plurality of Resilience-Builders* (EU Diplomacy Paper No. 8). Bruges: College of Europe. Retrieved from <https://www.coleurope.eu/study/eu-international-relations-and-diplomacy-studies/research-publications/eu-diplomacy-papers>.
- Šime, Z. (2023a). Morocco and Tunisia on the Shores of Mare Nostrum: Positive Differentiation Across the Mediterranean and Segmentation in the EU Research Policy. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 27(3), 179–202. <https://doi.org/10.33067/SE.3.2023.10>.
- Šime, Z. (2023b). The EU and Its Southern Neighbourhood Policy: Resilience in the Era of Science Diplomacy. *Nordicum-Mediterraneum*, 18(1), 1–31. <https://nome.unak.is/wordpress/volume-18-no-1-2023/article-double-blind-peer-review-volume-18-no-1-2023/the-eu-and-its-southern-neighborhood-policy-resilience-in-the-era-of-science-diplomacy/>.
- Šime, Z. (2024a). European Science Diplomacy in the Southern Neighbourhood: Insights from Morocco and Tunisia. *Politologija*, 116(4), 8–58. <https://doi.org/10.15388/Polit.2024.116.1>.
- Šime, Z. (2024b). Project Archetypes of the European Research Area: Exploring the Occasional Engagement Patterns of the European Southern Neighbourhood. *Latin American Journal of European Studies*, 4(1), 210–257. <https://doi.org/10.51799/2763-8685v4n1008>.
- Šime, Z. (2024c). Unravelling the Southern Neighbourhood Dynamics of the European Research Area: Tailored Positive External Differentiation and Segmentation. *Studia Europaea Gnesnensia*, 26, 85–107. <https://doi.org/10.14746/seg.2024.26.4>.
- Šime, Z. (2026). The EU Science Diplomacy Towards the Southern Neighbourhood: Reappraising the EU Structural Diplomacy. *Norwegian Research Information*

- Repository*. <https://nva.sikt.no/registration/019bb23e0147-61c9c8d2-c1d4-406b-8555-b9dd99ad6143>.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *104*, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Sørensen, K. H. (2021). STS as a Lens to Study Disciplines and Interdisciplinarity: A Comment on Sharon Traweek’s “I Prefer the Map.” *Engaging Science, Technology, and Society*, 88–96. <https://doi.org/10.17351/ests2021.857>
- Sørensen, K. H., & Traweek, S. (2022). *Questing Excellence in Academia: A Tale of Two Universities*. *Routledge Studies in Science, Technology and Society*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429290633>
- Strydom, S. (2021). The Digital Scholar as Author: Choices in disseminating scholarly work. In W. Van Petegem, J. Bosman, M. De Klerk, & S. Strydom (Eds.), *Evolving as a Digital Scholar: Teaching and Researching in a Digital World* (pp. 33–52). Leuven: Leuven University Press. <https://doi.org/10.11116/9789461663900>
- Sursock, A. (2021). European Higher Education: Looking Back, Looking Forward. *International Higher Education*, (107), 24–25. Retrieved from <https://www.internationalhighereducation.net/en/handbuch/gliederung/?articleID=3251#/Beitrag-sdetailansicht/860/3251>
- Tampakis, K. (2016). The Science of Practice and the Practice of Science: Pierre Bourdieu and the History of Science. *Sociology Compass*, *10*(9), 813–822. <https://doi.org/10.1111/soc4.12402>
- Teichler, U. (2021). Are Academics Driven by Managerialism? Governance and the Changing Role of Academics on the Way Towards a Knowledge Society. *Acta Paedagogica Vilnensia*, *46*, 13–26. <https://doi.org/10.15388/ACTPAED.2021.46.1>
- The Royal Society. (2025). *Science Diplomacy in an Era of Disruption*. <https://royal-society.org/about-us/what-we-do/international/science-diplomacy/>
- Ulnicane, I. (2015). Why do international research collaborations last? Virtuous circle of feedback loops, continuity and renewal. *Science and Public Policy*, *42*(4), 433–447. <https://doi.org/10.1093/scipol/scu060>
- Van Dooren, W., Bouckaert, G., & Halligan, J. (2010). *Performance Management in the Public Sector*. New York: Routledge.
- Wacquant, L. J. D. (2002). The Sociological Life of Pierre Bourdieu. *International Sociology*, *17*(4), 549–556. <https://doi.org/10.1177/0268580902017004005>
- Wagner, A.-C. (2018). Champ. In *Les 100 mots de la sociologie* (2nd ed., p. 50). Paris: Presses universitaires de France. Retrieved from <https://journals.openedition.org/sociologie/3206>
- Wanzenböck, I., Lata, R., & Ince, D. (2020). Proposal success in horizon 2020: A study of the influence of consortium characteristics. *Quantitative Science Studies*, *1*(3), 1136–1158. https://doi.org/10.1162/qss_a_00067
- Wirtén, E. H. (2015). *Making Marie Curie: Intellectual Property & Celebrity Culture in an Age of Information*. Chicago, London: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226235981.001.0001>

- Wortham, S., Mortimer, K., Lee, K., Allard, E., & White, K. D. (2011). Interviews as interactional data. *Language in Society*, *40*, 39–50. <https://doi.org/10.1017/S0047404510000874>
- Yin, R. K. (2009). How to Do Better Case Studies. In L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods* (2nd ed., pp. 254–282). Los Angeles, London: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483348858>

Sprawozdanie z II Seminarium Naukowego Badaczy Ścieżek Karier Politycznych „Władza i odpowiedzialność w erze państwa cyfrowego” (Bydgoszcz, 4 grudnia 2025 r.)

Report from the Second Academic Seminar
for Researchers of Political Career Paths,
“Power and Responsibility in the Era of the Digital State”
(Bydgoszcz, 4 December 2025)

Dawid Pieniężny*

Zespół badawczy Ścieżki Politycznych Karier założono w czerwcu 2024 r. z inicjatywy grupy politologów reprezentujących najważniejsze ośrodki naukowe w Polsce. Po jego wyjątkowo udanym, pierwszym w historii seminarium naukowym, które odbyło się 19 grudnia 2024 r. w Katowicach, tym razem uczestnicy obrad gościli w Hotelu „Słoneczny Młyn” w Bydgoszczy. Spotkanie pod tytułem „Władza i odpowiedzialność w erze państwa cyfrowego” urządzono dzięki staraniom Wydziału Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz Regionalnego Ośrodka Debaty Międzynarodowej. W skład komitetu organizacyjnego weszli: dr hab. Izabela Kapsa, prof. UKW (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej), dr hab. Arkadiusz Lewandowski, prof. UKW (Uniwersytet

* Uniwersytet Wrocławski; <http://orcid.org/0000-0003-3528-1351>; dawid.pieniezny2@uwr.edu.pl

Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), dr Maciej Marmola (Uniwersytet Śląski w Katowicach) i dr Dawid Pieniężny (sekretarz seminarium, Uniwersytet Wrocławski).

W czasie spotkania dyskutowano na temat zróżnicowanych podejść do badania ścieżek karier politycznych, a także omawiano najnowsze ustalenia i wyniki badań. Choć seminarium miało charakter politologiczny, nie zabrakło na nim przedstawicieli innych nauk, zwłaszcza socjologów polityki oraz prawników badających systemy polityczne. Dodatkowo gościem specjalnym był prof. dr hab. Andrzej Antoszewski – niezwykle ceniony polski politolog, który swoją obecnością uświetnił wydarzenie.

Seminarium uroczyście otworzył dr hab. Artur Laska, prof. UKW, dziekan Wydziału Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Następnie głos zabrali dr hab. Izabela Kapsa, prof. UKW, oraz dr Jan Wiśniewski – koordynator Regionalnego Ośrodka Debaty Międzynarodowej (obejmującego województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie), którzy przywitani przybyłych prelegentów i gości. Za wprowadzenie w tematykę konferencji odpowiadał z kolei dr hab. Arkadiusz Lewandowski, prof. UKW; w swoim wystąpieniu przybliżył on uczestnikom kulisy powołania zespołu badawczego.

Zaraz po części oficjalnej odbył się pierwszy panel plenarny, którego moderatorem był dr hab. Arkadiusz Lewandowski, prof. UKW. Pierwszy referat – na temat „Party switching w erze państwa cyfrowego. Między algorytmem a instytucją” – wygłosił prof. dr hab. Przemysław Żukiewicz, reprezentujący Uniwersytet Wrocławski. Drugie wystąpienie tego dnia należało do dr hab. Tatiany Majcherkiewicz, prof. UKEN, która skupiła się na kwestii lokalnej i omówiła zagadnienie „Trwałość *versus* wymiana regionalnej elity samorządowej po wyborach samorządowych w 2024 roku”. Ostatnia w tej części obrad wyniki swoich badań zaprezentowała dr Małgorzata Kaczorowska z Uniwersytetu Warszawskiego, która przedstawiła zgromadzonym „Kręte drogi kandydatów partii skrajnej prawicy w Polsce na listy”, co wzbudziło niemałe zainteresowanie. Warto podkreślić, że organizatorzy zadbali o odpowiednią ilość czasu na dyskusję, po niej zaś nastąpiła przerwa kawowa, w trakcie której uczestnicy seminarium kontynuowali dyskusje w kularach.

Wkrótce potem rozpoczął się drugi panel plenarny, obejmujący cztery referaty i prowadzony przez dr. Dawida Pieniężnego z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwsza wystąpiła dr Marlena Piotrowska, również reprezentująca Uniwersytet Wrocławski, która bardzo starannie przeanalizowała „Ścieżki karier politycznych w Niemczech wobec efektu drzwi obrotowych”. Tuż po niej głos zabrał dr Przemysław Potocki z Uniwersytetu Warszawskiego i wprowadził słuchaczy w realia polskiej sceny politycznej, omawiając „Postrzeganie lewicowej elity parlamentarnej przez opinię publiczną w latach 2019–2025”. Trzecie miejsce w kolejności wystąpień przypadło w udziale dr. Maciejowi Marmoli z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, który starał się odpowiedzieć na pytanie: „Polskie

partie polityczne – zabetonowane czy promujące nowych?”. Ostatnie wystąpienie należało natomiast do mgr Joanny Czerskiej-Thomas z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, która scharakteryzowała „Kobiece sieci wsparcia jako nowe przestrzenie socjalizacji politycznej: Kobiety w Centrum, Szkoła Liderstwa, Rady Kobiet i Stowarzyszenie Kongres Kobiet”. Również w tej części nie zabrakło czasu na prowadzenie interesującej wymiany zdań opartej na przedstawionych referatach.

Po kolejnej przerwie kawowej uczestnicy wzięli udział w niezwykle ciekawej dyskusji plenarnej, zatytułowanej: „Kariery polityczne: samorządowe, parlamentarne, partyjne ścieżki politycznych doświadczeń jako przedmiot badań nauk o polityce”. Moderująca ją dr hab. Izabela Kapsa, prof. UKW, na wstępie postawiła frapujące pytanie, które zainspirowało zebranych do refleksji: czy warto poświęcać czas na badanie ścieżek karier politycznych? Odpowiedzieć na nie próbowali wybitni eksperci zajmujący się tym zagadnieniem: prof. dr hab. Andrzej Antoszewski (profesor emerytowany Uniwersytetu Wrocławskiego), dr hab. Maciej Hartliński, prof. UWM (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), dr hab. Bartłomiej Michalak, prof. UMK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), dr hab. Wojciech Rafałowski, prof. UW (Uniwersytet Warszawski) oraz dr Agata Olszanecka-Marmola (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Głos w debacie zabierali również zgromadzeni słuchacze, co stanowiło istotny wkład w rozwój zespołu badawczego. Już w czasie dyskusji pojawiały się nowe pomysły badawcze, które na pewno znajdą odzwierciedlenie w przyszłych publikacjach. Po jej zakończeniu, w trakcie uroczystej kolacji, było wiele okazji do mniej formalnych rozmów oraz swobodnej wymiany poglądów. Mamy nadzieję, że seminarium zaowocuje kolejnymi ważnymi badaniami, a w 2026 r. będziemy mogli spotkać się znowu. Tym razem – we Wrocławiu.

Spis treści

Piotr Obacz, Tomasz Rosowski: Obecny stan i przyszłość polskiej politologii w opiniach jej przedstawicieli i przedstawicieli: główne ustalenia badawcze i wnioski praktyczne	3
Jakub Krupa: Uniwersa alternatywne – wizerunki Karola Nawrockiego i Rafała Trzaskowskiego w „Gazecie Wyborczej” i „Gazecie Polskiej Codziennie”	21
Tadeusz Zienkiewicz: Polska diaspora w cieniu niepewności. Status prawny Polonii i zagrożenia instytucjonalne dla niej w Europie Południowej i na Bałkanach	41
Piotr Górny: (R)ewolucja przemysłowa i miejska – przypadek Górnego Śląska z wypukleniem miasta Katowice	71
Zane Šime: Dążenie do centralności w Europejskiej Przestrzeni Badawczej. Europejskie zainteresowanie pogłębianiem współpracy z państwami Południowego Sąsiedztwa	91
Dawid Pieniężny: Sprawozdanie z II Seminarium Naukowego Badaczy Ścieżek Karier Politycznych „Władza i odpowiedzialność w erze państwa cyfrowego” (Bydgoszcz, 4 grudnia 2025 r.)	123

Table of Contents

Piotr Obacz, Tomasz Rosowski: The Current State and Future of Polish Political Science in the Opinions of Its Representatives: Main Research Findings and Practical Conclusions	3
Jakub Krupa: Alternative Universes – Images of Karol Nawrocki and Rafał Trzaskowski in “Gazeta Wyborcza” and “Gazeta Polska Codziennie”	21
Tadeusz Zienkiewicz: The Polish Diaspora in the Shadow of Uncertainty: Legal Status and Institutional Threats to the Polish Community in Southern Europe and the Balkans	41
Piotr Górny: Industrial and Urban (R)evolution – the Case of Upper Silesia, with a Focus on the City of Katowice	71
Zane Šime: The Aspiration towards Centrality in the European Research Area: The European Interest in Bringing the Southern Neighbourhood into the Picture	91
Dawid Pieniężny: Report from the Second Academic Seminar for Researchers of Political Career Paths, “Power and Responsibility in the Era of the Digital State” (Bydgoszcz, 4 December 2025)	123

Redakcja tekstów w języku polskim / Polish texts copy editing
Katarzyna Szkaradnik

Redakcja tekstu w języku angielskim / English text copy editing
Krystian Wojcieszuk

Korekta tekstów / Proofreading
Marzena Marczyk

Projekt okładki i przygotowanie do druku / Cover design and preparation for printing
Beata Klyta

Łamanie / Typesetting
Małgorzata Pleśniar

ISSN 2353-9747

(wersja elektroniczna) / (electronic version)

Wersją referencyjną czasopisma, począwszy od 2018 roku, jest wersja elektroniczna, ukazująca się na platformach: / The reference version of the journal is the electronic version, which appears on the platforms:

Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com

University of Silesia Press – Open Journal System www.journals.us.edu.pl

Czasopismo wcześniej ukazywało się w formie drukowanej z ISSN 1895-3492

This journal was formerly published in print with the following identifier ISSN 1895-3492

Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach

4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed>

Wydawca / Publishing Office
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Ark. druk. 9,5. Ark. wyd. 8,25.

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2353-9747

6 2

9 772353 974604

Więcej informacji

